

JUGOSLOVENSKI PREGLED

*INFORMATIVNO DOKUMENTARNI
PRIRUČNIK O JUGOSLAVIJI*

OKTOBAR 1961

10

JUGOSLOVENSKI PREGLED

GODINA V
Oktobar 1961.

Uredivački odbor

Predsjednik NIKOLA MINČEV; *članovi*: dr JOŽE BRILEJ, BOŽIDAR ĐUROVIĆ, dr PAVLE KOVAČ, LJUBICA MIHIĆ, ANTE NOVAK, VOJO RAKIĆ, STANA TOMAŠEVIĆ, dr TONE VRATUŠA

Glavni urednik BOŽIDAR ĐUROVIĆ

Izdavač

PUBLICISTIČKO-IZDAVAČKI ZAVOD »JUGOSLAVIJA«
BEOGRAD, Knez Mihailova 6

SADRŽAJ

DRUŠTVENO I DRŽAVNO UREĐENJE

Mesni odbori 1959—1961.	393—396
XII skupština Stalne konferencije gradova	397—398

POLITIČKE I DRUŠTVENE ORGANIZACIJE

Proširena sednica Izvršnog odbora Saveznog odbora SSRNJ	399—400
Sastav članstva i rukovodstava Narodne omladine Jugoslavije	401—402

PRIVREDA

Društveni proizvod i nacionalni dohodak 1956—1960.	403—407
Poslovanje privrednih organizacija u prvom polugođu 1961.	408—410
Poljoprivredna dobra i zadruge u 1960.	410—414
Građevinarstvo 1956—1960.	414—421
Modernizacija trgovinske mreže na malo	421—424

PROSVETA, NAUKA I KULTURA

Ustanove i organizacije za obrazovanje odraslih	425—430
Hrvatsko narodno kazalište	431—434

FIZIČKA KULTURA I NARODNA TEHNIKA

Fizičko vaspitanje u školama	435—438
XX balkanske atletske igre	439
Jubilarni šahovski turnir na Bledu	440

MESNI ODBORI 1959—1961.

U periodu 1959—1960. mesni odbori¹ sve više obavljaju poslove od neposrednog interesa za život građana: rešavaju probleme porodice i domaćinstva, rade na unapređivanju i razvijanju društvenog standarda, i dr. U takvim uslovima, mesni odbori sve više postaju organi mesnih zajednica (sela, naselja), ostvarujući zadatke poverene ovim zajednicama na području pojedinih naseljenih mesta. Funkcije mesnih odbora u mesnim zajednicama sve se više izjednačavaju sa funkcijama organa stambenih zajednica (saveta stambenih zajednica) u gradovima i većim mestima. Opšti zakon o stambenim zajednicama (1959)² je i pravno izjednačio funkcije mesnih odbora i stambenih zajednica time što je neposredno priznao mesnim odborima pravo da, pored poslova koje su dotad obavljali, vrše i poslove iz delokruga stambenih zajednica.

Tendencija da se funkcije mesnih odbora izjednače sa funkcijama stambenih zajednica, dobila je podršku i u odgovarajućim političkim dokumentima:

»U razvoju komunala poseban značaj dobija dalje jačanje stambenih zajednica, mesnih odbora i drugih oblika neposrednog upravljanja i odlučivanja građana gde oni samostalno rešavaju ona pitanja za koja su zainteresovani. Tako će društveno-politički život u komuni biti još neposredniji izraz potreba, interesa i volje građana.«³

»Funkciju stambene zajednice u seoskim područjima počinju u poslednje vreme uspešno da obavljaju mesni odbori kao društveni organi preko kojih građani rešavaju razna pitanja sa područja komunalne izgradnje, razvoja društvenih ustanova za pomoć domaćinstvu i standarda na selu.«⁴

»Ulogu stambenih zajednica na selu treba da vrše mesni odbori. Sada ima mnogo diskusije o tome da li su za selo potrebni mesni odbori ili stambene zajednice. Meni se čini da je takvo suprotstavljanje nepotrebno. Po Zakonu o stambenim zajednicama, mesni odbori na selu u stvari imaju iste zadatke kao i stambene zajednice u gradovima, s tim što mesni odbori imaju još i brigu o nekim specifičnim komunalnim objektima na selu odnosno u manjim mestima. Mesni odbori, dakle, nisu i ne treba da budu organi vlasti, već po zakonu imaju iste funkcije kao i stambene zajednice.«⁵

PRAVNI POLOŽAJ

Mesni odbori nisu organi vlasti, već organi društvenog samoupravljanja u mesnoj zajednici. Pošto poslove iz svog delokruga ne rešavaju aktima vlasti, već u prvom redu razvijanjem inicijative građana i društvenih faktora, mesni odbori deluju kao sastavni deo mehanizma društvenog samoupravljanja u komuni na području onih poslova i interesa koji su najbliži građanima.

Mesni odbori se organizuju radi saradnje i učešća građana u vršenju poslova od neposrednog i svakodnevnog interesa za njih same, zatim radi njihovog učešća u upravljanju ostalim poslovima opštine u oblasti komunalne i socijalne politike i u drugim oblastima, kao i radi unapređivanja naselja i stalnog podizanja životnog standarda građana. Zbog toga mesni odbori, pored saveta narodnih odbora i drugih organa društvenog samoupravljanja, predstavljaju oblik preko kojeg se državno upravljanje uspešno zamenjuje društvenim.

¹ Vidi: »Mesni odbori«, »Jugoslovenski pregled«, 1958, str. 191—192 (41—42).

² Vidi: »Stambene zajednice«, »Jugoslovenski pregled«, 1959, str. 217—221 (45—49).

³ Iz Zaključaka V kongresa SSRNJ.

⁴ Tito u referatu »Izgradnja socijalizma i uloga i zadaci SSRNJ«, održanom na V kongresu SSRNJ.

⁵ Iz govora Edvarda Kardelja na X plenumu Saveznog odbora SSRNJ.

Načela Opšteg zakona o uređenju opština i srezova od 1955. koja se odnose na ulogu i pravni položaj mesnih odbora, dalje su razrađena i konkretizovana statutima opština. Narodni odbori opština, međutim, u praksi nisu dovoljno koristili svoje pravo da posebnim odlukama prošire delokrug mesnih odbora kako je on utvrđen statutima.

TERITORIJALNO FORMIRANJE

Mesni odbori se obrazuju za jedno ili više naselja na području opštine. Područja mesnih odbora utvrđuju se statutom opštine i mogu se menjati samo izmenom statuta.

Načelno, mesni odbor se može osnovati u svakom selu ili naselju. To zavisi od karaktera i razvijenosti sela ili naselja, od potreba stanovništva, od udaljenosti sedišta narodnog odbora opštine, od komunikacija i saobraćajnih uslova, od lokacije pojedinih objekata društvenog standarda, od konfiguracije terena, od aktivnosti građana i dr.

Zakonom nisu određeni bliži kriterijumi o područjima za koja se obrazuju mesni odbori, zbog čega je i stanje u pogledu mreže mesnih odbora različito. Međutim, bez obzira na to, zapaža se tendencija stalnog porasta broja mesnih odbora. Tako je 31. januara 1960. bilo u zemlji 10.064, a već polovinom 1960. godine 12.315 mesnih odbora, koji su obuhvatali oko 28.000 naseljenih mesta. Stanje po pojedinim narodnim republikama dosta je neujednačeno. (Tabela 1.)

TABELA 1 — BROJ MESNIH ODBORA I NASELJA PO REPUBLIKAMA U 1960

Narodna republika	Mesni odbori	Sela-naselja	Prosečan broj naselja na teritoriji mesnog odbora
Srbija	4.667	6.090	1,49
Hrvatska	3.223	6.744	2,10
Slovenija	1.580	6.021	3,83
Bosna i Hercegovina	1.244	6.082	4,88
Makedonija	1.421	1.762	1,25
Crna Gora	180	1.274	7,08

Podaci: »Informativni bilten« Stalne konferencije gradova br. 25/61.

U praksi nema dovoljno orijentacije u pogledu područja koje jedan mesni odbor treba da obuhvati. Izuzev Srbije i Makedonije, u ostalim narodnim republikama mesni odbori se, po pravilu, obrazuju za dosta široke regione, obuhvatajući veći broj sela i naselja. Njihova područja se u većini slučajeva poklapaju sa područjima ranijih mesnih narodnih odbora.⁶ Razlike između mesnih odbora postoje takođe i po broju stanovnika i domaćinstava koje obuhvataju.

U teritorijalnom formiranju mesnih odbora u praksi se zapažaju sledeće tendencije:

— teritorijalna organizacija mesnih odbora nije uvek u skladu sa njihovim funkcijama i zadacima. Često se pri obrazovanju mesnih odbora polazi od praktičnih potreba opštinskih narodnih odbora i njihovih organa, umesto da se prvenstveno vodi računa o potrebama samih građana i o karakteru mesnih odbora kao teritorijalnih organa društvenog samoupravljanja u mesnim zajednicama;

— u nekim opštinama mesni odbori obrazovani su i u sedištim narodnih odbora opština. Polazilo se od toga da oni u celini treba da obavljaju zadatke stambenih zajednica u mestu i da se staraju o mesnim komunalnim službama;

— ima i slučajeva paralelnog obrazovanja mesnog odbora i stambene zajednice u istom mestu, naročito u naseljima pretežno gradskog ili industrijskog karaktera u čijem se sastavu nalaze i seoska područja. Međutim, ovo se, s obzirom na istovetan karakter i funkcije mesnih odbora i stambenih zajednica, pokazalo nepotrebnim.

⁶ Vidi: »Političko-teritorijalna podela«, »Jugoslovenski pregled«, 1960, str. 343—348 (75—80).

U praksi se takođe postavlja pitanje da li je opravdano da o formiranju mesnih odbora i o područjima koje oni treba da obuhvataju, i dalje odlučuje narodni odbor opštine, jer je mesni odbor kao teritorijalni organ deo teritorijalne organizacije opštine kao celine, ili to treba da bude stvar samih građana i zborova birača na određenom području, pošto je mesna zajednica organizacija samoupravljanja građana koja se osniva radi rešavanja njihovih zajedničkih potreba.

SASTAV MESNIH ODBORA

Statutom opštine utvrđuje se ukupan broj članova mesnog odbora. Mesni odbor se sastoji od odbornika narodnog odbora opštine koji su izabrani na području za koje je mesni odbor osnovan i od određenog broja članova koje biraju građani toga područja na zborovima birača. Za člana mesnog odbora može biti izabran svaki građanin koji je upisan u birački spisak i koji je stalno nastanjen na području mesnog odbora. Ako se izbor mesnog odbora vrši po pojedinim delovima mesnog područja, broj članova mesnog odbora koje biraju zborovi birača pojedinih naselja određuje narodni odbor opštine srazmerno broju stanovnika na području za koje se zbor održava. Članovi mesnog odbora svoju dužnost vrše počasnno. Mesni odbor iz reda svojih članova bira predsednika, koji takođe svoju dužnost vrši počasnno. On predsedava sednicama mesnog odbora i stara se o izvršenju njegovih zaključaka.

Članovi mesnog odbora mogu biti opozvani. Opoziv se vrši na sličan način kao i izbor. Zbor birača može u svako doba razrešiti od dužnosti člana mesnog odbora koga je izabrao i na njegovo mesto izabrati novog. Opštinski odbornik koji je član mesnog odbora, prestaje biti član mesnog odbora ako izgubi mandat odbornika.

Mnogim statutima opština utvrđeno je da mesni odbori imaju od 5 do 9 članova, a nekim statutima i do 15 članova. Međutim, s obzirom na veliki broj odbornika narodnih odbora opština (opštinskog veća i veća proizvođača), koji automatski ulaze u mesni odbor na čijem su području izabrani, u praksi mesni odbori imaju i znatno veći broj članova. U mesnim odborima u 1960. aktivno je radilo oko 89.830 članova. Iako skoro 65% od ukupnog broja članova mesnih odbora čine građani izabrani na zborovima birača, u praksi nisu retki slučajevi da mesne odbore većinom sačinjavaju odbornici narodnih odbora opština. Stoga se postavlja potreba izvesne korekcije sistema izbora mesnih odbora u smislu da se izbor mesnih odbora postavi na sličnim principima kao i izbor saveta stambenih zajednica.

Postoji mišljenje da je dosadašnji način formiranja mesnih odbora zastareo i da ne odgovara karakteru mesnog odbora kao organa društvenog samoupravljanja građana. Mesne odbore kao organe društvenog samoupravljanja građana u određenim mestima treba čvršće postaviti i pojačati njihove veze sa zborovima birača. U tom cilju i izbor svih članova mesnih odbora trebalo bi vršiti na zborovima birača, pri čemu nema nikakve smetnje da i odbornici narodnog odbora opštine, kao građani određenih mesta, budu takođe birani za članove mesnih odbora.

Socijalni sastav članova mesnih odbora uglavnom odgovara strukturi stanovništva područja za koje se mesni odbori formiraju. U naseljima seoskog tipa to su uglavnom zemljoradnici, dok je nesrazmerno manji broj radnika zaposlenih van poljoprivrede.

Trajanje mandata članova mesnih odbora nije regulisano pozitivnim propisima. Statutima opština određeno je da se izbor članova mesnog odbora koje biraju zborovi birača vrši posle svakih opštinih izbora za narodni odbor opštine. Na taj način, posredno, mandat članova mesnih odbora utvrđen je na 4 godine — kao i mandat odbornika narodnih odbora. Postoji, međutim, mišljenje da mandat od 4 godine sužava mogućnost za šire učešće građana u mesnim odborima, pa se predlaže da se on skрати na 2 godine.

DELOKRUG I NAČIN RADA

Pošto je Opšti zakon o uređenju opština i srezova odredio *delokrug* mesnih odbora samo u načelu, statutima opština prepušteno je da bliže odrede zadatke i utvrde sadržinu rada mesnih odbora.

Prema Zakonu o uređenju opština i srezova prava i dužnosti mesnih odbora su da pretresaju poslove koji su od neposrednog interesa za mesno stanovništvo, kao i poslove koji su od neposrednog interesa za određenu opštinu. Mesni odbori pomažu narodnom odboru opštine i njegovim organima u organizovanju i izvršavanju poslova koje on preduzima na njihovom području i vrše samostalno poslove od neposrednog interesa za mesto koje narodni odbor opštine statutom ili odlukom iz svoje nadležnosti prenese na njih. Mesni odbori predlažu razna rešenja, daju mišljenja i podstiču inicijativu organa narodnog odbora opštine u rešavanju pitanja od interesa za mesnu zajednicu.

U dosadašnjoj praksi, mesni odbori na svojim sednicama rešavali su uglavnom sledeća pitanja:

— *u oblasti komunalnih poslova*: održavanje i popravka seoskih puteva i izgradnja novih, izgradnja i održavanje škola, izgradnja i popravka mostova, rad na elektrifikaciji, održavanje i uređivanje seoskih grobalja, izgradnja i uređivanje prostorija za razne kulturno-prosvetne i društvenozabavne potrebe;

— *u oblasti poljoprivrede*: održavanje, prskanje i čišćenje voćnjaka i vinograda, korišćenje mesnih pašnjaka, nabavka semena i veštačkih đubriva, setva, suzbijanje poljskih šteta i nadzor nad radom čuvara polja, radovi na natapanju i odvodnjavanju, na cepljenju stoke, popisu stoke, i dr.;

— *u oblasti zdravstva i socijalne zaštite*: unapređivanje higijene na selu, pružanje pomoći zdravstvenim organima prilikom raznih zdravstvenih i sanitarnih akcija, pružanje socijalne pomoći, predlaganje u postupku postavljanja staraoca, i sl.;

— *u oblasti prosvete*: pohađanje nastave, snabdevanje škola ogrevom, razne opravke škola, rad školskih odbora, i dr.;

— *u oblasti finansija*: uvođenje i realizacija mesnog samodoprinos, pretresanje budžeta opštine, naplata prihoda od stanovništva, i dr.;

— *u oblasti opštih i organizacionih pitanja*: organizacija i rad mesnih odbora, pripremanje i održavanje zborova birača, nadzor nad radom mesnog ureda, i sl.

O najvećem broju ovih pitanja mesni odbori su samostalno rešavali i sturali se o organizovanju i vršenju tih poslova.

U poslednje vreme, odlukama većeg broja narodnih odbora, znatno je proširen delokrug rada mesnih odbora, što je doprinelo jačanju njihove uloge i položaja u komunalnom sistemu.⁷ Ima mišljenja da delokrug mesnih odbora treba još više proširiti, tako da se oni, pored rešavanja komunalnih pitanja, orijentišu i na ostale oblasti (privredni razvoj, društveni standard, i dr.).

Način rada. Mesni odbori su kolegijalni organi koji sva pitanja iz svog delokruga rešavaju isključivo na sednicama. Sednice se održavaju po potrebi i, po pravilu, su javne.

Usvojeni predlozi, mišljenja, zahtevi i sl. o pitanjima koja su bila razmatrana na sednicama formulišu se kao zaključci mesnih odbora. Zapisnički konstatovani zaključci, kao i sam zapisnik, dostavljaju se narodnom odboru opštine, koji je dužan da razmotri sva pitanja koja su iz njegove nadležnosti i da o svojoj odluci obavesti mesni odbor.

⁷ Tako, na primer, Odlukom o delokrugu mesnih odbora koju je doneo Narodni odbor opštine Vinkovci utvrđeno je oko 60 konkretnih poslova kojise, pored niza načelnih zadataka, stavljaju u nadležnost mesnim odborima. U obrazloženju ove Odluke ističe se da je »u uslovima kada su stvorene veće opštine i kada su naseljena mesta i sela udaljena od opštinskih centara 30 i više kilometara, neophodno proširiti delokrug i zadatke mesnih odbora. Svako naseljeno mesto, naročito veće, koje je uz to znatnije udaljeno od opštinskog centra, ima niz svojih specifičnih problema koji traže svakodnevno rešavanje».

Radi uspešnog vršenja svojih poslova i detaljnijeg izučavanja pojedinih pitanja o kojima treba da raspravljaju i rešavaju, mesni odbori mogu formirati svoje komisije ili grupe.

Zaključke mesnih odbora izvršavaju organi uprave narodnog odbora opštine, i to najčešće mesni uredi. Mesni odbori mogu, međutim, svoje zaključke izvršavati i neposredno.

U periodu 1959—1961. organizacija i metod rada mesnih odbora znatno su unapređeni. Inicijativu u tom pogledu preduzimali su najčešće narodni odbori opština. U poslednje vreme u većem broju ovih odbora izrađeni su poslovni za rad mesnih odbora i drugi akti kojima se regulišu njihov rad. Objavljeni su i priručnici za kadrove koji rade u mesnim odborima.

ODNOS MESNIH ODBORA I DRUGIH ORGANA I ORGANIZACIJA

Kao organi društvenog samoupravljanja na području mesne zajednice, mesni odbori u svom radu nisu izolovani od ostalih organa društvenog samoupravljanja u selu ili naselju, već sarađuju sa njima. Ovu saradnju u izvršavanju zadataka od zajedničkog interesa mesni odbori ostvaruju naročito sa narodnim odborima opština, zborovima birača, društveno-političkim organizacijama, privrednim organizacijama i ustanovama, mesnim kancelarijama, i dr.

Odnosi sa narodnim odborima opština. Odnosi između narodnog odbora opštine i mesnih odbora proizlaze iz njihovog mesta i uloge u mehanizmu društvenog samoupravljanja u komun. Narodni odbori opština imaju prema mesnim odborima određena prava nadzora koja imaju i prema drugim organima društvenog samoupravljanja u opštini.

Odnos između narodnog odbora opštine i mesnih odbora nije zasnovan na bazi nadređenosti i podređenosti, već na bazi međusobne saradnje i pomoći. U praksi, međutim, ima slučajeva da se na mesne odbore gleda kao na pomoćne ili izvršne organe narodnog odbora opštine, što dovodi do deformacija i mesne odbore pretvara od demokratskih samoupravnih organa u tehničke organe i »ekspoziture« narodnog odbora opštine. Iskustva pokazuju da su se mesni odbori najviše afirmisali u onim opštinama u kojima je narodni odbor opštine pokazao interesovanje za njihov rad i nije sputavao njihovu inicijativu i samostalno delovanje.

Oblici saradnje narodnog odbora opštine sa mesnim odborima su različiti. Uglavnom se ova saradnja ostvaruje preko odbornika narodnog odbora koji su članovi mesnih odbora, i to putem zajedničkih sastanaka ili prisustvovanjem sednicama mesnih odbora.

U toku poslednjih godina povećano je interesovanje narodnih odbora opština za rad i afirmaciju mesnih odbora. U nekim narodnim odborima opština formirani su čak i posebni organi (komisije) koji se bave praćenjem rada i pružanjem pomoći mesnim odborima. Pored toga, pristupilo se i detaljnijem i sistematskom izučavanju dosadašnjih iskustava i problema mesnih odbora, kao i sagledavanju daljih mogućnosti njihovog razvoja. Sve se više nastoji da se mesni odbori uključe u rešavanje svih značajnijih pitanja s područja mesnih zajednica i razviju kao institucije koje će organizovati građane i orijentisati ih na rešavanje lokalnih problema.

Odnosi sa zborovima birača. Mesni odbor je dužan da o svim značajnijim pitanjima o kojima raspravlja, a naročito o pitanjima koja su od neposrednog interesa i značaja za mesto ili za opštinu, konsultuje zborove birača i pribavlja njihovo mišljenje. Isto tako, mesni odbor je dužan da zborovima birača redovno podnosi izveštaje o svome radu i da se stara o izvršavanju zaključaka zborova birača. Mesnim odborima je dato i pravo inicijative za sazivanje zborova birača, a naročito kad na njima treba raspravljati pitanja koja su u vezi s izvršavanjem zadataka mesnih odbora.

Činjenica je, međutim, da mesni odbori nisu dovoljno koristili ovo svoje pravo inicijative za sazivanje zborova birača, kao i da se nisu dovoljno brinuli o razvijanju i jačanju političke uloge i značaja zborova birača, iako putem zborova birača u najvećoj meri treba da se osigura učešće građana u vršenju društvenih poslova od neposrednog i zajedničkog interesa za mesnu zajednicu.

Rad i afirmacija mesnih odbora najtežnje su povezani i zavisni od aktivnosti i uloge koju na području mesne zajednice imaju zborovi birača. Stoga bi bilo nužno uskladiti područja zborova birača sa područjima mesnih odbora (u 1960. bilo je 12.315 mesnih odbora i oko 22.000 područja zborova birača, što znači da su u proseku na jedan mesni odbor dolazila dva zbora birača).

Odnosi sa društveno-političkim organizacijama. Karakter zadataka i poslova koje mesni odbori obavljaju, upućuje ih na čvršću i organizovaniju saradnju sa društveno-političkim organizacijama. Ova saradnja je naročito značajna sa organizacijama Saveza komunista, Socijalističkim savezom, Narodnom omladinom, i dr. Dosadašnja saradnja se ogledala naročito u zajedničkom pripremanju zborova birača, sprovođenju većih i značajnijih političkih i drugih akcija i mera, i dr. Saradnja mesnih odbora i društveno-političkih organizacija različita je na pojedinim područjima. Dok se na nekim područjima čitava aktivnost, pa i politička, odvija preko mesnih odbora, koji čak pokreću i rad društveno-političkih organizacija, dotle se na drugim područjima mesni odbori pojavljuju uglavnom kao izvršni i tehnički organi društveno-političkih organizacija, a glavni nosioci osnovnih zadataka, pa i onih iz delokruga mesnih odbora, su društveno-političke organizacije. Međutim, u poslednje vreme sve su izrazitije tendencije koordinirane delatnosti i uzajamne saradnje na rešavanju određenih zajedničkih pitanja. Ali, iako mesni odbori, s obzirom na karakter poslova koje vrše, imaju u izvesnom smislu značaj opštih organa mesnih zajednica, oni u odnosu na društveno-političke organizacije nemaju nikakav »viši« položaj.

Odnosi sa privrednim organizacijama i ustanovama. Mesni odbori u svojoj svakodnevnoj aktivnosti orijentisani su takođe na saradnju sa organima upravljanja u poljoprivrednim zadrugama i privrednim preduzećima, naročito kada je u pitanju sprovođenje raznih privrednih mera u oblasti poljoprivrede i zadrugarstva. Česti su kontakti mesnih odbora i sa kulturno-prosvetnim, zdravstvenim i drugim ustanovama i njihovim organima društvenog upravljanja. Saradnja mesnih odbora i organa samoupravljanja u privrednim i zadrugnim organizacijama i raznim ustanovama javnih službi ostvaruje se uglavnom putem održavanja zajedničkih sastanaka i dogovora, prisustvovanjem sastancima, zatim putem raznih zajedničkih akcija, itd. Ove odnose u praksi takođe karakteriše uzajamna saradnja pri kojoj se ne sme kršiti samoupravnost ni mesnih odbora ni ovih organizacija, mada ima i slučajeva deformacije ovih odnosa (nadređenost, zaoblazanje u donošenju odluka, i sl.). Mesni odbori imaju samo pravo inicijative prema svim drugim organima društvenog samoupravljanja na svojoj teritoriji, a ne smeju da krnje njihovu samostalnost i sputavaju njihovu inicijativu.

Odnos sa mesnim uredima. Opštim zakonom o uređenju opština i srezova mesni uredi utvrđeni su kao organi koji se osnivaju radi približavanja određenih opštinskih upravnih službi građanima.⁸ Iako nisu organi mesnih odbora, mesni uredi, po pravilu, vrše sve administrativne i druge poslove potrebne za rad mesnih odbora (administrativno izvršavanje zaključaka mesnih odbora, pripremanje njihovih sednica, i sl.). Neki mesni odbori sami vrše poslove svoje administracije ili za te poslove angažuju neko lice van mesnog odbora (službenika poljoprivredne zadruge, učitelja i dr.). Međutim, u praksi, mesni odbori na područjima na kojima paralelno postoje i mesni uredi pokazali su znatno veće rezultate. Polovinom 1960. bilo je u zemlji 3.587 mesnih ureda, odnosno

⁸ Vidi: »Mesni uredi«, »Jugoslovenski pregled«, 1960, str. 145—147 (39—41).

u proseku jedan na tri mesna odbora. Mesni odbori se stariju i o efikasnosti rada mesnih ureda i vrše nadzor nad njihovim radom.

MATERIJALNA OSNOVA ZA RAD MESNIH ODBORA

Prema zakonskim propisima, sredstva za izvršavanje zadataka mesnih odbora obezbeđuju se u budžetu opštine. Ta sredstva mogu biti planirana u budžetu opštinskog narodnog odbora u globalu, za sve mesne odbore, i tada se prema potrebi dodeljuju pojedinom mesnom odboru. No, sredstva mogu biti i izdvojena. Mesni odbori mogu imati predračun prihoda i rashoda kao sastavni deo budžeta opštine. Rashodi se realizuju prema utvrđenom planu radova, koje vrše mesni odbori, a koji je prethodno odobrio zbor birača.

Drugi izvor sredstava mesnih odbora je mesni samodoprinos. Samodoprinos, u cilju izgradnje komunalnih, kulturnih i drugih objekata, uvodi narodni odbor opštine po prethodnom zaključku i saglasnosti zbora birača. Tim sredstvima, ako se ona odnose na samodoprinos jednog mesnog odbora i ako su to novčana sredstva, može raspolagati mesni odbor po ovlašćenju narodnog odbora opštine. Međutim, samodoprinos može biti i u obliku radne snage, u materijalu ili zaprezi.

Pored ova dva osnovna izvora sredstava, narodni odbor opštine može, saglasno ovlašćenjima iz statuta opštine, odlučiti da se dohodi od mesnih pašnjaka, deo prihoda komunalnih ustanova sa područja mesnog odbora koji pripada opštini, kao i deo drugih opštinskih prihoda sa područja mesnog odbora, upotrebe isključivo za potrebe mesne zajednice.

Izvor materijalnih sredstava mesnih odbora su takođe dobrovoljni doprinosi stanovništva mesnih zajednica i dotacije samostalnih ustanova i privrednih organizacija (ali ne kao poseban mesni doprinos u vidu poreza).

Na osnovu ovlašćenja koja su im data Opštim zakonom o stambenim zajednicama, mesni odbori mogu koristiti i one izvore prihoda koji su tim zakonom predviđeni kao izvori prihoda stambenih zajednica.

U dosadašnjoj praksi, sredstva za izvršavanje zadataka mesnih odbora obezbeđivana su najvećim delom iz sredstava samodoprinosu u novcu, materijalu ili radnoj snazi. Najveći obim radova na teritorijama mesnih odbora izvršen je uglavnom sredstvima samih građana.⁹

⁹ Prema anketi Zavoda za statistiku i Saveta za socijalnu politiku i komunalna pitanja Srbije, u prvom polugodu 1960. mesni odbori u Srbiji raspolagali su sledećim sredstvima (iskazano u novcu):

Sredstva mesnih odbora najčešće se troše za izgradnju puteva, za uređivanje naselja, za izvođenje raznih komunalnih radova (elektrifikacija, vodovod i sl.), za izgradnju ili uređenje školskih i kulturno-prosvetnih, zdravstvenih i drugih objekata.

Oskudnost finansijskih sredstava za rad mesnih odbora česta je pojava. U tome u znatnoj meri leže i uzroci njihove još nedovoljne aktivnosti i afirmacije. Pored toga, u praksi ima i teškoća u raspolaganju sredstvima mesnih odbora. Sva sredstva za finansiranje potreba mesnih odbora, pa i ona koja se ubiraju iz mesnog samodoprinosu, ulaze u budžet opštine, a njihova isplata je vezana za organe i lica koja su zakonom ovlašćena za izvršenje budžeta, što umnogome otežava rad mesnih odbora. Drugu teškoću u vezi s tim predstavljalo je i pitanje svojstva mesnog odbora. Mesni odbor nije imao svojstvo pravnog lica, i nije bio kreditno sposoban. To svojstvo mu je priznato tek Opštim zakonom o stambenim zajednicama, ali u dosadašnjoj praksi, s obzirom na još nedovoljno određen pojam mesne zajednice, ono se koristi samo kada je reč o obavezama koje mesni odbor želi da preuzme. Stoga su potrebne odgovarajuće promene u načinu finansiranja mesnih odbora kao organa mesnih zajednica u cilju njihovog što potpunijeg osamostaljivanja.

IZVOR: Opšti zakon o uređenju opština i srezova, »Službeni list FNRJ«, br. 26/55; Opšti zakon o stambenim zajednicama, »Službeni list FNRJ«, br. 16/59; Izveštaj SIV-a o iskustvima i problemima izgradnje komunalnog uređenja (jul 1960); Materijali V kongresa SSRNJ; Materijali X plenuma SO SSRNJ; Materijali sa savetovanja u Stalnoj konferenciji gradova o organizaciji i radu mesnih i stambenih zajednica.

V. S.

Sredstva iz samodoprinosu građana	3.024.466.000
Od toga:	
u novcu	1.311.601.000
u radnoj snazi	1.491.506.000
u materijalu	221.359.000
Dotacije iz budžeta i fondovi opštine	160.208.000
Ukupno	3.184.674.000

U istoj Republici u 1958. ukupna finansijska sredstva mesnih odbora iznosila su 1.484.929 din., od toga iz budžeta 690.367, a iz mesnog samodoprinosu 794.562 din., što, upoređeno sa stanjem u prvom polugodu 1960, ukazuje na značajno povećanje sredstava.

U Makedoniji mesni odbori su samo u desetak opština izvršili radova na elektrifikaciji u ukupnoj vrednosti od oko 300 miliona din. Od toga više od 200 miliona otpada na sredstva iz mesnog samodoprinosu, više od 50 miliona na dobrovoljan rad meštana, a samo nešto više od 40 miliona na sredstva iz budžeta narodnih odbora opština.

ISPRAVKA: U broju od septembra 1961, na str. 347 (69) prvi stubac, 11 red odozgo umesto »19. aprila 1960« treba da stoji »19. aprila 1961«.

XII SKUPŠTINA STALNE KONFERENCIJE GRADOVA

U Nišu je od 30. oktobra do 2. novembra 1961. održana XII skupština¹ Stalne konferencije gradova² na kojoj su razmatrana aktuelna pitanja delovanja sistema društvenog samoupravljanja u komuni.

Na skupštini je učestvovalo oko 800 funkcionera narodnih odbora i predstavnika političkih i društvenih organizacija opština i srezova. U radu skupštine su učestvovali i potpredsednik Saveznog izvršnog veća Edvard Kardelj, zatim sekretari u Saveznom izvršnom veću Lidija Šentjura, Krste Crvenkovski, Kiro Gligorov i Džemal Bijedić, kao i više drugih saveznih i republičkih funkcionera.

Skupštini su takođe prisustvovali i predstavnici Međunarodnog saveza lokalnih vlasti, Austrijskog saveza gradova, marokanskog grada Kazablance, Lige demokratskih opština Italije, Saveza gradova Savezne Republike Nemačke, Francuskog saveza opština i Saveza opštinskih veća Gane.

Skupština je izabrala novog predsednika i novo Predsedništvo Stalne konferencije gradova. Za novog predsednika izabran je Venceslav Holjevac, predsednik Narodnog odbora grada Zagreba, a za potpredsednika Blagoje Kojadinović, predsednik Narodnog odbora opštine Kragujevac. Za članove Predsedništva izabrani su Milijan Neorić (Beograd), Dragutin Kosovac (Sarajevo), Boris Mikoš (Ljubljana), Krste Markovski (Skopje), Franjo Šrola (Rijeka), Velizar Škerović (Titograd), Rade Dumančić (Split), Ramadan Vranić (Pristina), Dušan Vukojević (Mostar), Milorad Birovljević (Zrenjanin), Petar Zatezalo (Osijek), Draško Popović (Prijedor), Dragan Zaharijević (Bitola); predsednik Narodnog odbora opštine Kranj (koji će biti naknadno izabran) i Miladin Šakić, generalni sekretar Stalne konferencije gradova.

SAMOUPRAVLJANJE U KOMUNI

Osnovna tema skupštine odnosila se na aktuelne probleme sistema društvenog samoupravljanja u komuni. U referatu i uvodnom izlaganju Dragutina Kosovca, predsednika Narodnog odbora sreza Sarajevo, kao i u diskusiji većine učesnika među kojima i potpredsednika Saveznog izvršnog veća Edvarda Kardelja, razmatrana su uglavnom sledeća pitanja: ekonomske funkcije i materijalna osnova komune; položaj i uloga narodnog odbora u komuni; mesto i funkcije sreza; komunalna privreda i javne službe; društveno planiranje; statut komune; mesne zajednice; zborovi birača i delovanje Socijalističkog saveza u komuni.

U referatu i diskusiji pošlo se od činjenice da je *komuna* osnovna politickoteritorijalna jedinica i društveno-ekonomska zajednica u kojoj radni ljudi neposredno i preko svojih organa društvenog samoupravljanja odlučuju o poslovima od zajedničkog interesa u oblasti proizvodnje, raspodele i potrošnje, uređuju međusobne odnose i odlučuju o svim drugim pitanjima koja proizlaze iz njihovog zajedničkog života i rada. Ovakva uloga komune — istaknuto je — daje joj i izuzetno mesto u društvenoj raspodeli i ekonomskim procesima uopšte. Zato u sistemu društvene raspodele, posle podmirenja potreba širih politickoteritorijalnih zajednica, sva sredstva treba da ostaju komuni za potrebe radnih kolektiva i druge zajedničke potrebe koje se rešavaju na nivou komune.

U odnosima raspodele u okviru komune treba obezbediti mnogo više slobode nego do sada, jer obaveze prema komuni, u stvari, nisu ništa drugo do racionalna raspodela podređena interesima samih neposrednih proizvođača i njihovih radnih zajednica i utvrđena njihovim međusobnim sporazumom i zajedničkom ocenom.

¹ Skupština u Nišu je u stvari VIII redovna godišnja skupština, ali pošto su prve tri godine postojanja Konferencije (1953—1955), kao i 1960, održavane po dve skupštine godišnje, to je ukupno bilo 12 skupština.

² Vidi: »VII godišnja skupština Stalne konferencije gradova«, »Jugoslovenski pregled«, 1960, str. 197—198 (47—48) i »Stalna konferencija gradova«, »Jugoslovenski pregled«, 1957, str. 267—269 (69—71).

Takođe je naglašeno da je nužno obezbediti komuni pravo da na određen način utiče i na raspodelu dohotka u okvirima radnih kolektiva na svojoj teritoriji. Naime, sadašnji propisi obezbeđuju potpunu slobodu radnim kolektivima u pogledu raspodele sredstava na lične dohotke i fondove, dok društvenu intervenciju praktično svode samo na političku i moralnu. Iako je ovakva intervencija značajna i uglavnom efikasna i dovoljna, u praksi su se pojavili slučajevi za čije bi pravilno rešavanje bilo nužno da komuna može da utiče i na raspodelu unutar radnih kolektiva, ako se ona ne vrši u skladu sa rezultatima njihovog poslovanja.

Istaknuta je potreba *izmene metodologije u izradi plana komune*, kao i potreba za izmenu njegovog sadržaja i načina donošenja. U diskusiji je ukazano da je nemoguće donositi planove komuna bez jedne solidne podloge koju predstavljaju perspektivni planovi razvoja pojedinih privrednih i drugih organizacija. Zbog toga su podržani predlozi za donošenje zakonskih propisa koji bi obavezivali privredne organizacije i samostalne ustanove da donesu svoje perspektivne planove, što bi bila solidna osnovica i za planiranje na nivou komune.

Ako se komuna shvati i razvija kao mehanizam koji sačinjava veći broj samoupravnih organizacija, međusobno povezanih ne administrativno već prvenstveno politički i ekonomski, onda se postavlja i pitanje *uloge i organizacije narodnog odbora*. Istaknuto je da narodni odbori sve više deluju metodima raspravljanja i demokratskog usmeravanja, a sve manje sredstvima državne prinude i administrativne intervencije. Istovremeno, narodni odbori su i društveni organi koji su odgovorni za razvoj društveno-političkih i ekonomskih odnosa u komunama, za porast produktivnosti rada, za materijalni položaj radnih ljudi, za stanje javnih službi, itd. Stoga narodni odbori moraju raspolagati i odgovarajućim pravima i sredstvima da to ostvare. Pošto su narodni odbori tela u kojima dolaze do izražaja različiti interesi koji se kroz demokratsko raspravljanje usklađuju, na skupštini je zauzet stav da bi umesto naziva »opštinski narodni odbor« bolje odgovarao naziv »opštinska skupština«.

Posebno su podržane postavke o potrebi *rotacije i zabrani reizbornosti odbornika narodnih odbora*. Istovremeno, istaknuta je i potreba da se i u privrednim organizacijama za rukovodeća lica (naročito za di ektore) uvede princip da se posle određenog perioda (4 ili 5 godina) za njih ponovo raspisuje konkurs, što ne bi značilo da isti rukovodioci ne mogu biti ponovo izabrani, ukoliko na osnovu cene predstavnika radnih kolektiva i narodnih odbora odgovaraju zadacima koji se pred njih postavljaju. Svrha ovakvog rešenja je da i rukovodeći kadar u privredi povremeno bude podvrgnut društvenom ocenjivanju.

U diskusiji je velikom većinom prihvaćen stav da se *doprinosi budžetima iz ličnih dohodaka radnika i službenika* uplaćuju prema mestu njihovog stanovanja, a ne prema mestu gde oni rade, kao što je to sada slučaj. Uporedo sa tim, nužno je uvesti i odgovarajuće instrumente za kompenziranje troškova onih komunuma u kojima su locirani privredni kapaciteti. U tu svrhu može se upotrebiti i doprinos za korišćenje gradskog zemljišta.

Zborovi birača su formirani i dobili ime u periodu u kojem su narodni odbori bili u stvari jedini organi društvenog samoupravljanja u komunama. Funkcije zborova birača bile su uglavnom svedene na izbor odbornika narodnih odbora i sl. U novim uslovima, kad narodni odbori samo koordiniraju rad niza samoupravnih organizacija koje su i same dužne da građanima podnose račun o svom radu, logičnije bi bilo — istaknuto je na skupštini — da se umesto »zborovi birača« ove institucije nazovu »zborovi gradana«, jer bi taj naziv bio adekvatniji funkcijama koje obavljaju.

Posebna pažnja na skupštini posvećena je daljem razvoju *mesnih zajednica*. Naglašeno je da su stambene zajednice u gradovima i mesni odbori u selima, nazvani zajedničkim imenom mesne zajednice, jedan od oblika društvenog samoupravljanja u komuni i nosilac proširene materijalne i tehničke baze za život porodice. Stoga mesne zajednice

nisu stvar samo građana i njihovih ličnih materijalnih sredstava već i stvar komuna i radnih zajednica i njihovih sredstava.

Statut komune, prema izraženim shvatanjima, treba da reguliše međusobne odnose svih samoupravnih organizacija i građana unutar komune. Statutima se mora obezbediti i stabilnost sistema na području komune i utvrditi prava radnih zajednica i građana. U suštini, statuti treba da budu i moralna snaga za suzbijanje eventualnih pokušaja samovolje unutar komune. Radi toga bilo bi nužno utvrditi i obavezu da se statuti donose referendumom.

Socijalistički savez treba da u još većoj meri postane tribina borbe mišljenja o svim pitanjima o kojima rešavaju narodni odbori i druge organizacije u komuni. On ne treba da bude samo nosilac određene politike i faktor njenog objašnjavanja, nego i faktor izgradnje i formiranja stavova građana — od komune do Federacije.

DELATNOST STALNE KONFERENCIJE GRADOVA U 1960/61. POSLOVNOJ GODINI

U oblasti *opštih privrednih pitanja i finansija* Stalna konferencija je razmatrala značajna pitanja privrednog sistema i nacrt propisa koji regulišu ovu materiju. Pored ostalog, razmatrani su: materijalni položaj opština na jedinstvenom području grada; stabilizacija izvora prihoda komuna; zainteresovanost komuna za razvoj privrede i za povećanje produktivnosti rada i usklađivanje bankarskog i kreditnog sistema sa razvojem komunalnog uređenja. Stalna konferencija se založila i za regulisanje najznačajnijih pitanja metodologije za izradu tekućih i perspektivnih društvenih planova, zatim za usklađivanje praćenja i iskazivanja bankarskih i statističkih podataka s potrebama komuna, kao i za utvrđivanje osnovnih principa metodologije urbanističkog i regionalnog planiranja.

Aktivnost Stalne konferencije na području *državnog uređenja, organizacije i metoda rada narodnih odbora*, mogla bi se svrstati u tri grupe poslova: učešće u radu na ustavnoj reformi; razmena iskustava i mišljenja o materijalima drugih organa i institucija; praćenje tekuće zakonodavne delatnosti i razmatranje nacrt propisa sa ovog područja. Radom Stalne konferencije u ovoj oblasti bila su obuhvaćena i sledeća pitanja: položaj velikih gradova u komunalnom sistemu, funkcionisanje narodnih odbora u sistemu društvenog samoupravljanja u velikim gradovima, kao i radno vreme i rad sa strankama.

Rad Stalne konferencije gradova na području *zdravstva i socijalne zaštite* bio je daleko intenzivniji u 1960/61. nego u prethodnim godinama. Do 1960. pri Stalnoj konferenciji nije ni postojao poseban odbor za ovu oblast. Značajno mesto u ovom radu zauzimalo je razmatranje organizacije zdravstvene službe u gradovima, kome je bilo posvećeno posebno savetovanje (Ljubljana, mart 1961), kao i seminar o problemima organizacije i finansiranja zdravstvene službe i zdravstvene zaštite (Beograd, april 1961). Pored toga, održano je i savetovanje o problemima organizacije i funkcionisanja ustanova za dnevni boravak dece u gradovima (Beograd, jun 1961).

Aktivnost Stalne konferencije u *stambenoj oblasti* bila je usmerena u prvom redu na stvaranje uslova za izvršenje obima stambene izgradnje u gradovima predviđenim Društvenim planom privrednog razvoja Jugoslavije od 1961. do 1965. Na posebnom savetovanju (Sarajevo, april 1961), razmatrana su pitanja finansiranja masovne proizvodnje stanova za tržište uz primenu savremenih industrijskih metoda građenja, mobilizacije sredstava za takvu proizvodnju, izgradnje kompleksnih stambenih naselja, kao i pitanje mesta i uloge fondova za stambenu izgradnju. Savetovanje je pokazalo da izgradnja 350.000 planom

predviđenih stanova u gradovima zahteva izmene u dosadašnjoj organizaciji i finansiranju stambene izgradnje, a naročito izmene u pogledu mesta i uloge proizvođača u ovoj izgradnji; da kreditiranje izgradnje pojedinih stambenih objekata treba primenjivati samo izuzetno; da, nasuprot tome, velike porudžbine na duži rok i uz odgovarajuće kredite predstavljaju podesan oblik finansiranja stambene izgradnje koji stimulira proizvođače da unapreduju tehnološki proces proizvodnje i primenjuju industrijske metode gradnje stanova; itd.

Nešto uži obim poslova kojima se Stalna konferencija bavila na području *urbanizma* uslovljen je i okolnošću da je Odbor za urbanizam osnovan tek 1960. Pitanja sa ovog područja koja je Stalna konferencija razmatrala u proteklom periodu odnose se na: stanje urbanističkih službi u komunama; stručno uzdizanje urbanističkih kadrova; razmenu iskustava i pružanje pomoći u pogledu sadržine rada saveta i službi za urbanizam u narodnim odborima i dr.

U oblasti *komunalnih službi i uslužnih delatnosti* razmatrana su pitanja u vezi sa mestom komunalne privrede i uslužnih delatnosti u Društvenom planu privrednog razvoja Jugoslavije od 1961. Do 1965, kao i pitanje ekonomsko-finansijskog položaja komunalnih organizacija i sistem finansiranja komunalne privrede i uslužnih delatnosti. Delegacija Stalne konferencije učestvovala je u radu odbora Savezne narodne skupštine prilikom razmatranja aktuelnih pitanja komunalne privrede i ukazala da u posleratnom periodu razvitak komunalne privrede, i pored značajnih rezultata koji su postignuti, znatno zaostaje za stvarnim potrebama gradova. Delegacija je izložila predloge i stavove Stalne konferencije o neophodnosti postepenog povećavanja cena komunalnih usluga do ekonomskog nivoa kao i potrebi izjednačavanja komunalne privrede u pogledu principa poslovanja sa ostalim granama privrede,

U oblasti *trgovine, ugostiteljstva i turizma* težište rada bilo je na pitanjima izletničkog turizma. Održano je savetovanje o izletničkom turizmu i rekreaciji (Maribor, maj 1961) na kome su razmatrana pitanja finansiranja izgradnje izletišta i izletničkih objekata; formiranja fondova za unapređivanje izletničkog turizma u komunama, kulturno-zabavnog života na izletima, prevoza i prevoznih tarifa za izletnike, turističke propagande i dr.

Izdavačko-publicistička i informativna delatnost Stalne konferencije imala je u proteklom periodu tri osnovna vida: izdavanje mesečnog časopisa »Komuna«; periodičnog »Informativnog biltena« i drugih povremenih publikacija; i pružanje neposredne pomoći i usluga narodnim odborima.

Na planu *međunarodnih veza*, značajno je učešće predstavnika Stalne konferencije na Kongresu Međunarodnog saveza lokalnih vlasti (Izrael, novembar 1960) i Svetskoj konferenciji lokalnih vlasti (Sjedinjene Američke Države, jun 1960). Osnovna tema Svetske konferencije lokalnih vlasti — »Nove smernice u razvoju sistema lokalnih vlasti« — pružila je mogućnost da se predstavnici lokalnih vlasti iz gotovo svih krajeva sveta upoznaju sa komunalnim sistemom Jugoslavije. To je omogućila i publikacija Stalne konferencije »Struktura i organizacija lokalne samouprave u Jugoslaviji«, koja je štampana na engleskom jeziku i podeljena na konferenciji. Osim toga, predstavnici Stalne konferencije su prisustvovali godišnjim skupštinama Saveza gradova i opština Grčke, Austrijskog saveza gradova, Saveza gradova Savezne Republike Nemačke, Lige demokratskih opština Italije i Italijanske sekcije zbratimljenih gradova. Predstavnici Stalne konferencije prisustvovali su i međunarodnom sastanku posvećenom problemima zadružne stambene izgradnje u Poljskoj.

B. N.

PROŠIRENA SEDNICA IZVRŠNOG ODBORA SAVEZNOG ODBORA SSRNJ

U Beogradu je 27. oktobra 1961. godine održana proširena sednica Izvršnog odbora Saveznog odbora Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije sa dnevnim redom:

- 1) Međunarodna aktivnost Socijalističkog saveza,
- 2) Aktuelni problemi društvenih organizacija,
- 3) Razno — Ubiranje članarine u organizacijama SSRNJ.

Posle diskusije vođene na osnovu pripremljenih materijala i podnetih referata, Izvršni odbor je doneo Zaključke o međunarodnoj aktivnosti Socijalističkog saveza i Zaključke o aktuelnim problemima društvenih organizacija.

ZAKLJUČCI O MEĐUNARODNOJ AKTIVNOSTI SOCIJALISTIČKOG SAVEZA

Polazeći od izveštaja i diskusije o radu Socijalističkog saveza i drugih društvenih organizacija na razvijanju saradnje sa progresivnim pokretima, partijama i organizacijama u svetu u toku ove godine;

uzimajući u obzir mesto i ulogu socijalističke Jugoslavije u savremenoj borbi za mir, za razvijanje međunarodne saradnje, za jačanje socijalističkih društvenih odnosa;

izvlačeći iskustvo iz uspešnih rezultata rada Beogradske konferencije vanblokovskih zemalja, koja znači krupan doprinos borbi za mir i za afirmaciju politike aktivne koegzistencije, koja je ujedno podstakla i otvorila nove mogućnosti za širu saradnju svih snaga koje u prvi plan stavljaju interese borbe za mir i smanjenje međunarodne zategnutosti;

ocenjujući da savremena međunarodna situacija, koja pokazuje tendenciju jačanja zategnutosti u svetu, zahteva ulaganje još većih napora svih progresivnih snaga, Izvršni odbor Saveznog odbora SSRNJ zaključuje:

1. Da se dosadašnji naponi Socijalističkog saveza drugih društveno-političkih organizacija nastave i pojačaju u pravcu daljeg povezivanja i učvršćivanja postojećih veza sa svim pokretima, partijama i organizacijama koje žele saradnju na principima ravnopravnosti, uzajamnog poštovanja, nemešanja u unutrašnje stvari i koje doprinose jačanju snaga mira i suzbijanju snaga koje zaoštravaju međunarodne odnose i time stvaraju opasnost da se čovečanstvo nađe pred katastrofalnim posledicama novog svetskog rata.

2. Dosadašnje oblike saradnje, koji su izrasli u našoj uspešnoj borbi za razvijanje konstruktivne međunarodne saradnje svih progresivnih pokreta treba u sadašnjim uslovima dalje proširivati i bogatiti, polazeći od činjenice da je socijalistička Jugoslavija stekla veliki međunarodni ugled zbog svoje principijelne politike, uspešne izgradnje novog društvenog sistema i otpora pokušajima nametanja dogmatskih tendencija u borbi za socijalizam.

3. Sadašnji period spoljnopoličke aktivnosti naše zemlje jeste istovremeno period punije potvrde naše konstruktivne spoljne politike i zahteva dalju aktivnost na dubljem objašnjavanju naših shvatanja problema borbe za socijalizam, borbe protiv kolonijalizma i imperijalizma, a takođe sopstvenih ostvarenja u borbi za razvitak socijalističkih odnosa u našoj zemlji. Složenost savremenih problema upućuje nas na intenzivnije izučavanje i korišćenje iskustava progresivnih pokreta drugih zemalja. Naša socijalistička praksa postala je sastavni deo borbe za socijalizam i jedno od iskustava u toj borbi. Zbog toga je razumljivo

da privlači pažnju i interesovanje naprednih ljudi i pokreta u svetu. Zadovoljenje raznih zahteva, povezanih s tim, traži pojačanje i poboljšanje rada svih činilaca koji se bave tim pitanjima, kao i razvijanje novih oblika rada.

Isto tako, kod članova Socijalističkog saveza sve je veće interesovanje za savremena zbivanja u svetu. Osnovan je veliki broj sekcija za praćenje spoljnopoličkih događaja i izučavanje problema radničkog pokreta. Pored drugih raznih formi slične aktivnosti, sekcije postaju i posebni oblici razvijanja učešća građana u sprovođenju i izgradivanju naše spoljne politike. One će sve više postajati tribina gde će naši građani iznositi mišljenja o raznim međunarodnim problemima, kao i tribina za razmenu mišljenja sa delegacijama i predstavnicima drugih organizacija i pokreta iz inostranstva. Potrebno je ulagati dalje napore da se naši građani pravilno i blagovremeno upoznaju sa zbivanjima u svetu i sa stavovima i ocenama pojedinih problema. Glavni odbori i ostala rukovodstva u republikama treba ovom zadatku da posvete punu pažnju.

4. Naša zemlja je u posleratnom razvitku stekla veliki broj prijatelja, raširila veze i raznovrsnu saradnju sa mnogim zemljama. Rezultati te politike su danas očigledni za sve naše građane. Protiv takve politike istupaju one reakcionarne i konzervativne snage u svetu koje u prvi plan stavljaju svoje sebične interese i koje razvijaju sve veću aktivnost čiji je krajnji rezultat, a najčešće i cilj, sprečavanje socijalističkog razvika i produbljavanje ekonomskih i društvenih protivrečnosti. U svakodnevnom radu Socijalističkog saveza potrebno je ukazivati na te pojave i objašnjavati prave razloge ovakvih napada na našu spoljnu politiku.

5. Prijateljstvo između naših naroda i naroda zemalja koje su se oslobodile ispod imperijalističke dominacije i kolonijalnog ugnjetavanja, svakim danom sve se više razvija. Takva situacija nalaže Socijalističkom savezu dalje proširerje saradnje sa na odnooslobodilačkim pokretima i političkim organizacijama koje se bore za oslobođenje svoje zemlje. Istovremeno potrebno je nastaviti sa naporima da se uspostavi i proširi saradnja sa partijama, omladinskim pokretima i sindikalnim organizacijama radničke klase.

6. U narednom periodu biće potrebno temeljitije izučavati i naučno obrađivati probleme koji proizlaze iz savremenog društvenog, političkog, ekonomskog, kulturnog i naučnog razvika. To zahteva bolju organizaciju postojećeg kadra, intenzivnije izučavanje stranih jezika i prilika u drugim zemljama i područjima, okupljanje mladih drugova i unapređenje rada u postojećim institutima i drugim ustanovama, koje se bave društvenim razvitkom i spoljnopoličkim pitanjima.

7. Potrebno je i dalje usklađivati aktivnost na raznim područjima naše spoljnopoličke delatnosti. Ostaje potreba da se nastavi sa raznovrsnim delovanjem, ali takođe i potreba za većom koordinacijom, koja će podsticati inicijative i ujedno obezbediti veću efikasnost i pravilnije tumačenje naših stavova i interesa.

ZAKLJUČCI O AKTUELNIM PROBLEMIMA DRUŠTVENIH ORGANIZACIJA

1. Društvene organizacije su u celom posleratnom periodu igrale krupnu ulogu u obnovi zemlje, u izgradnji njene ekonomske baze, i u sprovođenju političkih, ekonomskih, socijalnih, kulturnih i drugih mera socijalističke izgradnje.

2. Svojom aktivnošću društvene organizacije su značajno doprinosile i doprinose podizanju političke svesti, opšteg kulturnog nivoa građana, širenju zdravstvene i tehničke kulture naroda, razvijanju fizičke kulture i sporta, organizovanju zabave i razonode, stručnom usavršavanju kadrova i rešavanju socijalnih problema. Kroz njih je stalno rastao uticaj građana na svakodnevni ekonomski i

društveno-politički život, što je doprinelo blagovremenom sagledavanju i rešavanju problema koji nastaju u odnosima među ljudima i boljem funkcionisanju samoupravnih organa i organa narodne vlasti.

3. Jačanje materijalne baze društva, stalni porast društvenog i ličnog standarda građana, decentralizacija privrede i državne uprave, i prelazak na više oblike socijalističkih odnosa na osnovama radničkog i društvenog samoupravljanja, stalno povećava ulogu društvenih organizacija u našem socijalističkom društvu i proširuje bazu za njihovu delatnost. Svoju ulogu u ovim novim uslovima naše društvene organizacije će ostvarivati razvijanjem sve pogodnijih metoda rada i iznalaženjem sve novih i novih oblika udruživanja građana.

4. Ekonomski i društveni procesi nisu bili uvek praćeni odgovarajućim promenama u nekim društvenim organizacijama. Ostaci birokratsko-centralističkog rukovođenja u društvenim organizacijama svedoče o nedovoljnoj orijentaciji na razvijanje njihove svestrane aktivnosti u komuni, gde se za to stiču svi materijalni i društveni uslovi i gde se neposredno i konkretno danas rešavaju osnovni problemi života, pa i problemi iz domena delatnosti naših društvenih organizacija.

5. Uporno zadržavanje negativnih pojava u nekim od naših sportskih organizacija, kao što su klubaštvo, nesportski ispadi, nekontrolisano raspolaganje društvenim sredstvima, svedoči o izvesnom zaostajanju ovih organizacija za opštim razvitkom demokratskih odnosa u našoj zemlji. Zbog toga će poboljšanje metoda rada i iznalaženje prikladnijih organizacionih formi, u smislu stvaranja više prostora za razvijanje demokratizma i učvršćivanje socijalističkih etičkih normi pomoći uspešan razvitak ovih organizacija. Omasovljenje sporta i fizičke kulture i sve veća dostignuća u ovoj oblasti ne zavise samo od materijalne osnove na kojoj se fizička kultura i sport razvijaju. Ne manje su značajni odnosi u sportskim društvima i klubovima i u njihovim organizacijama i vaspitni uticaj koji se u njima vrši. Postoje ogromne i neiskorišćene mogućnosti da se u ovim organizacijama, koje najviše okupljaju omladinu, obezbedi snažnije nego dosada razvijanje sportskog drugarstva, iskrenosti, poverenja, uzajamne pomoći, društvene solidarnosti i da u njima dođe do većeg izražaja socijalistička svest radnih ljudi.

Da bi se otklonile negativne pojave koje proizlaze iz nepravilnog i nekontrolisanog rukovanja društvenim sredstvima, neophodno je da materijalno-finanjsko poslovanje i završni računi u ovim organizacijama, dobiju punu javnost. Na taj način naše fiskulturne i sportske organizacije, koje su se posle rata tako snažno afirmisale, dobiće još više na značaju i još više se razvijati u nosioce fiskulturnog i sportskog života u zemlji i u međunarodnim razmerama. Određivanje takvog statusa vrhunskog sporta, koji će više odgovarati našim društvenim uslovima, i brže otklanjanje nekih zastarelih shvatanja doprineće takođe daljem razvitku fiskulturnog pokreta i sportskih aktivnosti u našoj zemlji.

6. Mnoge, naročito masovne organizacije — socijalne, fiskulturne, organizacije Narodne tehnike, kulturno-umetničke, zatim boračke i invalidske — uspešno razvijaju aktivnost u komuni, u stambenoj zajednici, mesnom području, u privrednoj organizaciji, u školi itd. One tamo nalaze osnovni deo svojih zadataka, i stvaraju materijalne uslove za svoje delovanje. Da bi ove društvene organizacije mogle doći do punog izražaja u komuni, neophodno je razviti samostalnost ovih organizacija u opštini. Takvoj ulozi organizacija u opštini potrebno je saobraziti njihovu organizacionu strukturu u srezu, republici i Federaciji. Praksa ukazuje na potrebu održavanja redovnih radnih skupština umesto kongresa koji često dobijaju pretežno manifestacioni karakter, na potrebu prilagođavanja načina biranja rukovodećih organa prema karakteru i specifičnosti organizacija kao i obezbeđenja redovnih izmena sastava rukovodećih organa.

7. Razvijanje i jačanje aktivnosti društvenih organizacija u opštini ili srezu, postalo je poslednjih godina naročito aktuelno i za čitav niz stručnih organizacija: pravnika, zdravstvenih i prosvetnih radnika, inženjera i tehničara, ekonomista, agronoma, veterinaru itd. Potreba za stvaranjem stručnih udruženja u opštini ili srezu pojavila se, pre svega, u vezi sa porastom broja stručnih kadrova svih profila, naročito u razvijenijim komunama i industrijskim centrima. Socijalistički savez će podržati ovaj pozitivni proces u razvitku stručnih udruženja. Ovaj se proces, naravno, neće moći odvijati podjednako i na isti način u svim stručnim udruženjima i organizacijama slobodnih profesija, naročito u naučnim društvima, bilo zbog malobrojnosti kadrova u pojedinim strukama, bilo zbog neravnornosti razvitka struka u raznim područjima, bilo zbog prirode naučnog rada koji traži udruživanje, u okvirima pojedinih područja, republika i Federacije.

8. Naše društvene organizacije se još uvek suočavaju u svom radu sa nizom teškoća. Postoji nedostatak pogodnih društvenih prostorija, oseća se potreba za sve većim brojem raznih objekata društvenog standarda, za većom proizvodnjom raznih rekvizita itd. Iako se ovi uslovi stalno poboljšavaju, naročito u komuni, još uvek se nedovoljno sagledavaju mogućnosti, pa se ni raspoloživa sredstva ne koriste uvek racionalno i pravilno. Organizacije Socijalističkog saveza treba stalno da se zalažu za poboljšanje uslova rada društvenih organizacija.

9. Komunalni sistem je otvorio proces u pravcu novih i viših oblika udruživanja građana na svim nivoima. Promene u organizacionim formama i metodu rada u društvenim organizacijama treba, pre svega, da budu izraz onih viših oblika socijalističkih demokratskih odnosa koji su izrasli iz sistema radničkog i društvenog samoupravljanja i komunalnog uređenja.

Zbog toga se ukazuje potreba da društvene organizacije svestrano prouče i razmotre svoj dosadašnji rad i predvide u kom pravcu treba izvršiti izmene u metodu i formama rada, kao i izmene u njihovim statutima i pravilima.

SASTAV ČLANSTVA I RUKOVODSTAVA NARODNE OMLADINE JUGOSLAVIJE

Posle VI kongresa (održanog januara 1958) pa do 1960. godine, porast broja članova Narodne omladine Jugoslavije¹ iznosi godišnje oko 130.000. To je u prvom redu rezultat sve potpunije afirmacije Narodne omladine kao društveno-političkog faktora i organizacije koja sve više zadovoljava raznovrsna interesovanja mladih ljudi i sve uspešnije se bavi njihovim konkretnim problemima. Porast broja članova rezultat je i politike prijema koju vode omladinska rukovodstva u nastojanju da Narodna omladina okupi što veći broj mladih ljudi. Porast broja članova među školskom omladinom rezultat je orijentacije omladinskih rukovodstava na stvaranje aktiva u završnim razredima osmogodišnjih škola. U 1960. godini² Narodna omladina je imala 1,514.733 člana.

TABELA — ČLANSTVO NARODNE OMLADINE
PO REPUBLIKAMA 1958—1960

Narodna republika	1958	1959	1960
Jugoslavija	1,255.693	1,386.152	1,514.733
Srbija	536.031	590.364	619.135
Hrvatska	247.341	273.625	313.014
Slovenija	102.967	114.703	133.935
Bosna i Hercegovina	235.427	268.220	295.683
Makedonija	92.175	96.812	106.556
Crna Gora	41.752	42.428	46.495

Ukupno povećanje broja članova u 1960. od 128.621 ne treba, međutim, izjednačavati sa brojem omladinaca i omladinki koji su iste godine primljeni u članstvo Narodne omladine. U 1960. u Narodnu omladinu je primljeno 212.976 mladića i devojaka, ali je istovremeno iz organizacije otišlo 84.355 članova zbog prekoračenja gornje granice starosti (25 godina). U toku 1960. primljeno je u organizaciju 13.486 članova više nego u 1959. godini.

SASTAV ČLANSTVA NARODNE OMLADINE

Sastav po polu. Od 1,514.773 člana Narodne omladine, koliko ih je bilo u 1960. godini, 930.494 (61%) su bili omladinci, a 504.279 (39%) omladinke. Broj omladinki-članova Narodne omladine nalazi se u padu (u 1959. od ukupno 1,386.152 člana Narodne omladine 557.557 su bile omladinke).

Sastav po starosti. Od ukupnog broja članova Narodne omladine 728.853 (48%) imaju od 14 do 18 godina, a 754.164 (50%) imaju između 18 i 25 godina. Preko 25 godina ima svega 31.756 članova (2%).

Socijalni sastav. U pogledu socijalne strukture, znatno je smanjenje broja radnika i seljaka-članova Narodne omladine. U 1959. u organizaciji je bilo 350.850 radnika, a u 1960. godini 338.443 (22% od ukupnog broja članova). Iako seoska omladina i dalje sačinjava najveći deo članstva Narodne omladine (u 1960. godini 37% od ukupnog broja članova), njen broj je od 583.278 u 1959. opao na 558.826 u 1960. godini.

Nasuprot tome, sve više učenika postaju članovi Narodne omladine (podrazumevaju se i učenici u privredi). Od ukupnog broja članova Narodne omladine u 1960. učenika je bilo

32% (476.894). U odnosu na stanje u 1959. godini (369.255) broj učenika-članova Narodne omladine povećan je za 107.639. U ostalim kategorijama pomeranja su neznatna. (U 1960. službenika-članova Narodne omladine bilo je 80.757, ili 5% od ukupnog broja članova, prema 77.214 u 1959. godini. Ostalih kategorija je u 1960. bilo samo 59.853, ili 4%.)

Izmene u socijalnom sastavu članstva rezultat su promena u samom jugoslovenskom društvu. Sve veći kapaciteti škola i visoka godišnja stopa zapošljavanja nove radne snage, utiču i na smanjenje broja članova Narodne omladine na selu. S druge strane, menja se i socijalna struktura seoskih aktiva Narodne omladine, jer u njima radi sve više mladih radnika i omladinaca koji su završili neku školu. Smanjenje broja radnika-članova Narodne omladine u stvari je samo prividno, jer su ranije u kategoriji radnika vođeni i učenici u privredi (njih oko 100.000), dok se sada vode kao školska omladina.

Nacionalni sastav. U pogledu nacionalnog sastava nema znatnijih izmena. Kao i ranije, u Narodnoj omladini najviše ima Srba 687.977 (45% od ukupnog broja), zatim Hrvata 336.625 (22%), Slovenaca 132.547 (9%), Makedonaca 96.220 (6%) i Crnogoraca 64.794 (4%). Neopredeljenih ima 76.911 (5%), Šiptara 54.576 (4%), Mađara 27.800 (2%), Slovaka 6.252 (0,6%), Rumuna 3.257 (0,4%), Bugara 4.693 (0,5%), i ostalih 23.121 (1,5%).

OMLADINA VAN ORGANIZACIJE

Prema procenama omladinskih rukovodstava, van organizacije Narodne omladine nalazilo se u 1960. oko 577.084 mladića i devojaka. Stanje u tom pogledu po republikama bilo je sledeće:

Srbija	253.684
Hrvatska	103.750
Slovenija	47.105
Bosna i Hercegovina	141.771
Makedonija	47.000
Crna Gora	3.774

Stanje nije ujednačeno u svim krajevima zemlje, što je rezultat objektivnih uslova, ali i posledica opšte brige koju političke organizacije poklanjaju društvenoj aktivnosti mladih.

Značajno je da se, u celini gledano, broj sela u kojima ne postoje aktivni Narodne omladine u periodu 1958—1960. nije bitnije promenio. Tako je u 1958. broj takvih sela iznosio 2.558, u 1959. godini 2.045, a u 1960. godini 2.375 (uključujući ovde i 230 zaselaka u Srbiji).³

OSNOVNE ORGANIZACIJE

U skladu sa opštim povećanjem broja članova povećan je i broj osnovnih organizacija Narodne omladine. U 1960. bilo je 33.469 aktiva Narodne omladine, prema 29.030 u 1959. godini.

Najveći broj aktiva Narodne omladine sačinjavaju seoski aktivni — 15.380 (46% od ukupnog broja), a zatim dolaze školski aktivni — 10.009 (30%). Aktiva Narodne omladine u preduzećima ima 5.481 (16%), u ustanovama 1.531 (5%), i u stambenim zajednicama u gradovima 1.068 (3%). U 1960. je u odnosu na 1959. povećan broj svih vrsta aktiva Narodne omladine, a naročito u školama (za 2.273), u preduzećima (za 1.047), u ustanovama (za 974), u selima (za 84), itd. Povećanje aktiva u školama rezultat je porasta broja učenika i otvaranja novih škola, ali i naročite pažnje koju omladinska rukovodstva poklanjaju prijemu u Narodnu omladinu učenika završnih razreda osmogodišnjih škola.

ČLANOVI NARODNE OMLADINE U SAVEZU KOMUNISTA I SOCIJALISTIČKOM SAVEZU

U Narodnoj omladini rade 154.282 člana Saveza komunista. Taj broj je manji od broja članova SKJ između 18 i 25 godina starosti.

³ Treba istaći da je sam kriterijum za određivanje pojma »selo« vrlo neujednačen, tako da se sasvim precizni zaključci ne mogu izvesti.

¹ Vidi: »Narodna omladina Jugoslavije«, »Jugoslovenski pregled«, 1957, str. 73—75 (3—5), i »VI kongres Narodne omladine Jugoslavije«, »Jugoslovenski pregled«, 1958, str. 17—20 (3—6).

² Stanje 31. decembra.

Članova Narodne omladine koji rade u Socijalističkom savezu ima 876.015, ili 13,5% u odnosu na ukupan broj birača (u 1959. god. 13,1%). Iako se pitanju članova omladine u Socijalističkom savezu ne poklanja svuda dovoljna pažnja, u SSRNJ ima više članova od 18 do 25 godina starosti nego što iznosi broj članova Narodne omladine iste starosti. To je razumljivo, pošto znatan deo mladih ljudi, u prvom redu sa sela, po povratku iz JNA napušta Narodnu omladinu i u svojoj društvenoj aktivnosti orijentiše se na Socijalistički savez. To je u celini i slučaj sa devojkama koje stupaju u brak.

SASTAV RUKOVODSTAVA NARODNE OMLADINE U OPŠTINAMA I SREZOVIMA

Posle izbora održanih krajem 1960. i početkom 1961. ukupan broj komiteta Narodne omladine iznosio je 2.789. Od toga 75 su sreski, 775 opštinski, 1.027 školski, 514 komiteta u preduzećima i 378 mesni komiteta. U odnosu na 1960 (pre izbora) broj sreskih i opštinskih komiteta se smanjuje, što je u skladu sa izmenama u političkoteritorijalnoj podeli. Takođe se smanjuje i broj komiteta u preduzećima (sa 578 u 1959. na 514 u 1961.). Međutim, broj mesnih komiteta je povećan sa 254 u 1960. na 378 u 1961., što odgovara smanjenju broja opštinskih komiteta i u skladu je sa zaključcima VII plenuma Centralnog komiteta Narodne omladine Jugoslavije.

Opštinski komiteta. U 775 opštinskih komiteta radilo je u 1961. god. 20.838 članova, prema 18.278 u 1960. Od toga su 16.059 (77%) omladinci, a 4.779 (23%) omladinke. Odnos broja omladinaca i omladinki skoro je istovetan sa odnosom u prethodnoj godini.

U opštinske komitete je prvi put izabrano 9.919 (48%) omladinaca i omladinki, što ukazuje na brz tempo podmlađivanja omladinskih rukovodstava.

Najviše članova opštinskih komiteta imaju između 20 i 25 godina starosti (10.037, ili 48%). Između 18 i 20 godina ima 5.297, ili 25% članova opštinskih komiteta, a između 14 i 18 godina 2.883, ili 14%. Najmanje ima članova opštinskih komiteta starijih od 25 godina (2.621, ili 13%). U poređenju sa stanjem iz 1960. u 1961. godini je u svim republikama smanjen broj članova opštinskih komiteta starijih od 25 godina, a povećan broj mladih.

U pogledu socijalnog sastava članova opštinskih komiteta uočljivo je smanjenje broja radnika (u stvari prividno — zbog drugačijeg tretiranja učenika u privredi) i prosvetnih radnika, dok su u ostalim kategorijama pomeranja neznatna, i to uglavnom u pozitivnom pravcu. Socijalni sastav opštinskih komiteta u 1961. u poređenju sa onim iz 1960. je sledeći,

	1960	1961
Radnika	5.905 (32%)	5.278 (26%)
Seljaka	3.992 (22%)	3.804 (18%)
Službenika	3.460 (19%)	4.097 (20%)
Prosvetnih radnika	2.819 (15%)	2.716 (13%)
Učenika	2.101 (12%)	2.749 (13%)
Tehničara	—	819 (4%)
Studenata	—	485 (2%)
Ostalih	—	890 (4%)

Sastav članova opštinskih komiteta po školskoj spremi stalno se poboljšava. U prvom redu, smanjuje se broj članova komiteta sa završenom četvororazrednom osnovnom školom, na račun onih koji su završili osmogodišnju školu ili imaju nepotpuno ili potpuno srednjoškolsko obrazovanje:

	1960	1961
Sa nepotpunom školom (4 razreda)	23%	17%
Sa osnovnom školom	30%	29%
Sa nepotpunom srednjom školom	18%	20%
Sa završenom srednjom školom	27%	29%
Studenata	1%	3%
Sa završenim fakultetom	1%	2%

U periodu 1958—1961, zahvaljujući pojačanoj aktivnosti rukovodstava Narodne omladine i afirmaciji opštinskih komiteta u celini, povećan je broj omladinskih rukovodilaca koji su ujedno i članovi komiteta Saveza komunista. U 1961. godini 9% od svih članova opštinskih komiteta istovremeno su bili i članovi komiteta SKJ, prema 7% u 1960. Međutim, kao rezultat podmlađivanja opštinskih komiteta, u izvesnom je opadanju broj onih njihovih članova koji su istovremeno i članovi SKJ. Tako je u opštinskim komitetima ranije bilo 74% članova SKJ, dok sada taj procent iznosi 68%.

Sreski komiteta. Sadašnji sreski komiteta, izuzev Slovenije, izabrani su na sreskim konferencijama Narodne omladine, u prvoj polovini 1960. godine. U toku 1960. izvršene su brojne izmene na plenumima, tako da sadašnji sastav izgleda ovako:

Od ukupno 3.244 člana sreskih komiteta, 2.489 (77%) su omladinci, a 755 (23%) su omladinke. Prvi put su izabrana 1.184 (36,5%) člana. Prema godinama starosti, najviše članova ima između 20 i 25 godina — 1.670 (51%), zatim dolaze članovi stariji od 25 godina — 730 (23%), dok između 18 i 20 godina ima 563 (17%). Najmanje ima članova između 14 i 18 godina — 281 (9%).

Sastav sreskih komiteta po školskoj spremi je sledeći: sa nepotpunom osnovnom školom (4 razreda) ima 220 članova (6%), sa osnovnom školom 723 (22%), sa nepotpunom srednjom školom 704 (22%), sa završenom srednjom školom 1.335 (42%), studenata ima 162 (5%), a članova komiteta sa završenim fakultetom 100 (3%).

Socijalni sastav sreskih komiteta je sledeći: radnika ima 866 (27%), seljaka 290 (9%), učenika 371 (11%), službenika 715 (22%), studenata 157 (5%), prosvetnih radnika 475 (15%), tehničara 271 (8%), i ostalih 99 (3%).

Broj članova sreskih komiteta koji su istovremeno i članovi komiteta SKJ iznosi 868 (27% od ukupnog broja). Članova sreskog komiteta koji su u isto vreme i članovi SKJ ima 2.717 (84%).

IZVOR: Dokumentacija Centralnog komiteta Narodne omladine Jugoslavije.

D. L.

DRUŠTVENI PROIZVOD I NACIONALNI DOHODAK 1956—1960.

U toku celog posleratnog razdoblja od 1947. do 1960. društveni proizvod i nacionalni dohodak rasli su po prosečnoj godišnjoj stopi od oko 7%.

Ovakav tempo rasta postignut je u uslovima velikih neravnomernosti u razvoju privrede, izazvanih vanekonomskim faktorima (ekonomska blokada, sušne godine, i sl.) u prvom periodu (1947—1952) i kasnijim dubljim promenama u ekonomskoj politici i privrednom sistemu.

U periodu 1947—1949, nacionalni dohodak je rastao po stopi od 8,6% prosečno godišnje. Međutim, u periodu 1950—1952, usled ekonomske blokade i sušnih godina, došlo je do opadanja nacionalnog dohotka za 5% prosečno godišnje. Usled toga je u celom periodu 1947—1952. porast nacionalnog dohotka iznosio svega 1,9% prosečno godišnje, odnosno 0,2% prosečno godišnje po stanovniku.

Od 1953. do 1956. u periodu likvidacije nepovoljnih posledica dejstva vanekonomskih faktora i oživljavanja privrede putem poboljšanja opštih uslova privređivanja, naročito posle uvođenja radničkog samoupravljanja u preduzećima, stopa rasta nacionalnog dohotka iznosila je 8,4% prosečno godišnje. Znatne promene u ekonomskoj politici izvršene krajem ovog perioda (1955/56), koje su u stvari značile završavanje procesa likvidacije mnogih administrativnih mera, po nuždi donetih u ranijim godinama, i početak adaptiranja privrednog razvoja novim uslovima koje je stvorio dostignuti stepen razvoja proizvodnih snaga i sistem radničkog samoupravljanja, imale su u početku izvestan usporavajući uticaj na dinamiku rasta nacionalnog dohotka.

PERIOD 1957—1960. predstavlja razdoblje naglog razvoja proizvodnje i potrošnje. U ovom periodu ostvarene su velike stope rasta svih delatnosti. Društveni proizvod rastao je za 12,8%, a nacionalni dohodak za 13,3% prosečno godišnje.

Kretanje društvenog proizvoda bilo je različito po oblastima privrede u ovim periodima. (Tabela 1.)

TABELA 1 — STOPE RASTA DRUŠTVENOG PROIZVODA PO PRIVREDNIM OBLASTIMA

Oblast	1948— 1952	1953— 1956	1957— 1960	1961— 1965 (plan)
Ukupno	2,4	8,8	12,8	11,4
Industrija	2,6	12,4	13,8	13,0
Poljoprivreda	—2,8	5,6	7,7	7,2
Šumarstvo	—0,4	—5,0	6,8	6,7
Građevinarstvo	—2,5	—3,5	19,4	13,3
Saobraćaj	10,5	9,8	15,1	12,2
Trgovina i ugostiteljstvo	2,7	17,4	16,7	12,2
Zanatstvo	8,3	6,5	11,4	12,3

Podaci u ovoj i ostalim tabelama, osim gde je to drugačije naznačeno, uzeti su iz dokumentacionih materijala Saveznog zavoda za privredno planiranje, izrađenih na osnovu podataka Saveznog zavoda za statistiku, Narodne banke FNRJ i drugih ustanova.

Skoro ista kretanja po privrednim oblastima i periodima kao kod društvenog proizvoda, pokazuju se i kod nacionalnog dohotka.

U periodu 1957—1960. nova ekonomska politika i privredni sistem stekli su afirmaciju, a materijalna osnova samoupravljanja u preduzećima i komunama je ojačala. Intenzivnost i pravci investicionih ulaganja takode su omo-

gućili dinamičan i usklađen razvoj proizvodnje, prometa i usluga u svim delatnostima. Rezultat toga bio je snažan porast životnog standarda neposrednih proizvođača, što je bitan faktor povećanja proizvodnje i produktivnosti rada.

Društveni proizvod i nacionalni dohodak dostigli su u tom periodu znatno veći porast u obimu i dinamici nego u ranijim periodima. (Tabela 2.)

TABELA 2 — DRUŠTVENI PROIZVOD I NACIONALNI DOHODAK 1956 I 1960

	1956	1960	(U milijardama din. po cenama 1959)	
			Indeks 1960 1956	Prosečna godišnja stopa rasta 1957—1960 (u %)
Društveni proizvod	1.687,7	2.734,9	162,0	12,8
Nacionalni dohodak	1.536,5	2.536,8	165,1	13,3

Nacionalni dohodak po stanovniku rastao je godišnje po stopi od 11,9%, a u apsolutnom iznosu porastao je od 86.400 din. u 1956. na 137.800 din. u 1960 (u cenama 1959).

Po sektorima privrede, društveni proizvod i nacionalni dohodak rasli su brže u društvenom nego u privatnom sektoru. (Tabela 3.)

TABELA 3 — DRUŠTVENI PROIZVOD I NACIONALNI DOHODAK DRUŠTVENOG I PRIVATNOG SEKTORA PRIVREDE 1956 I 1960

	1956	1960	(U milijardama din. po cenama 1959)	
			Indeks 1960 1956	Prosečna god. stopa rasta 1957—1960 (u %)
Društveni proizvod i nacionalni dohodak				
Društveni proizvod iz privrede — ukupno	1.687,7	2.734,9	162,0	12,8
U tome:				
društveni sektor	1.219,3	2.132,3	174,9	15,0
privatni sektor	468,4	602,6	128,7	6,5
Nacionalni dohodak iz privrede — ukupno	1.536,5	2.536,8	165,1	13,3
U tome:				
društveni sektor	1.106,0	1.956,8	176,9	15,3
privatni sektor	430,5	580,0	136,5	7,7

U društvenom sektoru privrede stvoreno je u 1960. god. 78,0% ukupnog društvenog proizvoda, prema 72,2% u 1956.

U periodu 1957—1960. ostvaren je i brži porast društvenog proizvoda i nacionalnog dohotka u privrednim oblastima koje su se ranije sporije razvijale: u građevinarstvu, saobraćaju, trgovini i ugostiteljstvu i poljoprivredi društvenog sektora. (Tabela 4.)

TABELA 4 — DRUŠTVENI PROIZVOD I NACIONALNI DOHODAK PO PRIVREDNIM OBLASTIMA 1956 I 1960

Društveni proizvod	(U milijardama din. po cenama 1959)			
	1956	1960	Indeks 1960 1956	Stope rasta 1957—1960 (u %)
Oblast/sektor				
Privreda — ukupno	1.687,7	2.734,9	162,0	12,8
društveni sektor	1.219,3	2.132,3	174,9	15,0
privatni sektor	468,4	602,6	128,7	6,5
Industrija	714,2	1.199,0	168,0	13,8
Poljoprivreda — ukupno	447,6	601,0	134,2	7,7
društveni sektor	39,1	67,1	171,6	14,5
privatni sektor	408,5	533,9	130,7	6,9
Šumarstvo	37,0	48,2	130,3	6,8
Građevinarstvo — ukupno	82,4	167,0	202,7	19,4
društveni sektor	73,0	151,3	207,3	20,0
privatni sektor	9,4	15,7	167,0	13,1
Saobraćaj	124,0	218,1	175,9	15,1
Trgovina i ugostiteljstvo	169,2	313,2	185,1	16,7
Zanatstvo — ukupno	99,5	153,0	153,8	11,4
društveni sektor	49,0	100,0	204,1	19,5
privatni sektor	50,5	53,0	105,0	1,2
Ostale delatnosti	13,8	35,4	256,5	26,3

Nacionalni dohodak

(U milijardama din.
po cenama 1959)

Oblast/sektor	1956	1960	Indeks 1960 1956	Stope rasta 1957—1960 (u%)
Privreda — ukupno	1.536,5	2.536,8	165,1	13,3
društveni sektor	1.106,0	1.956,8	176,9	15,3
privatni sektor	430,5	580,0	134,7	7,7
Industrija	653,7	1.103,5	168,8	14,0
Poljoprivreda — ukupno	407,8	570,1	139,8	8,7
društveni sektor	34,8	56,3	161,8	12,8
privatni sektor	373,0	513,8	137,7	8,3
Šumarstvo	33,9	45,8	135,1	7,8
Građevinarstvo	77,0	159,8	207,5	20,0
društveni sektor	67,6	144,1	213,2	20,8
privatni sektor	9,4	15,7	167,0	13,8
Saobraćaj	95,7	176,7	184,6	16,5
Trgovina i ugostiteljstvo	162,3	300,6	185,2	16,7
Zanatstvo	94,5	147,5	156,1	11,8
društveni sektor	46,4	97,0	209,1	20,1
privatni sektor	48,1	50,5	105,1	1,2
Ostale delatnosti	11,6	32,8	282,8	29,9

I u okviru industrije, grane koje su u ranijim periodima zaostajale, naročito prerađivačka industrija za neproizvodnu potrošnju, imale su veću stopu rasta, tako da su otklonjene, u najvećoj meri, disproporcije iz ranijih perioda. (Tabela 5.)

TABELA 5 — DRUŠTVENI PROIZVOD INDUSTRIJE 1956 I 1960

(U milijardama din. po cenama 1959)

Grana	1956	1960	Indeks 1960 1956	Stopa rasta 1957—1960 (u %)
Industrija — ukupno	714,2	1.199,2	158,0	13,8
Elektroprivreda	32,5	56,6	173,9	14,8
Ugalj	50,8	65,8	128,0	6,6
Nafta	24,2	54,8	226,4	22,8
Crna metalurgija	42,7	73,6	172,4	14,6
Obojena metalurgija	53,4	73,1	136,9	8,2
Nemetali	28,7	48,0	167,2	13,7
Metalna industrija	107,5	207,9	193,3	18,0
Brodogradnja	13,3	21,1	158,6	12,2
Elektroindustrija	29,5	73,0	247,5	25,2
Hemijska industrija	36,5	75,2	206,0	19,8
Građevinski materijal	14,0	22,6	161,4	12,7
Drvena industrija	37,6	57,7	153,5	11,3
Industrija papira	16,7	24,8	148,5	10,8
Tekstilna industrija	104,5	160,0	153,1	11,3
i industrija kože i gume	26,1	43,6	167,0	13,7
Prehrambena industrija	39,0	73,0	187,9	17,0
Grafička industrija	9,0	16,5	171,9	14,4
Industrija duvana	43,7	36,2	105,7	1,4
Filmska industrija	1,5	2,5	166,7	13,7
Istražni radovi	2,4	4,1	170,8	14,3

U pet grana koje daju više od 33% od ukupne industrijske proizvodnje (nafta, metalna, elektroindustrija, hemijska i prehrambena) zajednički društveni proizvod u 1960. veći je za oko 2,5 puta nego u 1960.

U periodu 1957—1960. sistem samoupravljanja i raspodele usavršavan je i na bazi ublažavanja dispariteta između cena poljoprivrednih proizvoda, transportnih i uslužnih delatnosti, s jedne strane, i cena industrijskih proizvoda, s druge strane. Takva politika dovela je do pomeranja opšteg nivoa cena, što je dalo drukčiji raspored društvenog proizvoda i nacionalnog dohotka u njihovoj nominalnoj (po tekućim cenama) realizaciji¹ po granama i oblastima privrede. (Tabela 6.)

¹ Nominalni i realni iskaz društvenog proizvoda i nacionalnog dohotka ne sadrži investiciono održavanje i druge promene koje su usledile zbog promena u privrednom sistemu. Zato su ovi podaci uporedivi iz godine u godinu, za razliku od statistike, koja ne vrši ove korekture.

TABELA 6 — DRUŠTVENI PROIZVOD I NACIONALNI DOHODAK U NOMINALNIM VREDNOSTIMA¹ 1956—1960

Društveni proizvod	(U milijardama din. tekuće cene)				
	1956	1960	Indeksi	1960 : 1956	
Oblast/sektor	1956	1960	tekuće cene	cene iz 1959	% porasta zbog cena
Privreda — ukupno	1.573,9	2.856,1	181,5	162,0	112,0
društveni sektor	1.144,9	2.214,6	195,4	174,9	110,6
privatni sektor	428,0	641,5	149,5	128,7	116,2
Industrija	694,1	1.220,2	175,7	168,0	104,6
Poljoprivreda — ukupno	414,9	651,0	156,9	134,2	116,9
društveni sektor	34,9	82,5	236,4	171,6	137,8
privatni sektor	380,0	568,5	149,6	130,7	114,5
Šumarstvo	39,7	52,0	131,0	130,3	100,5
Građevinarstvo	75,7	178,8	236,2	202,7	116,5
društveni sektor	68,7	162,1	236,0	207,3	113,8
privatni sektor	7,0	16,7	238,6	167,0	142,9
Saobraćaj	118,3	223,8	189,2	175,9	107,6
Trgovina i ugostiteljstvo	137,3	330,0	240,3	185,1	129,8
Zanatstvo — ukupno	80,6	162,3	201,4	153,0	130,9
društveni sektor	38,6	106,0	274,6	204,1	134,5
privatni sektor	42,0	56,3	134,0	105,0	127,6
Ostale privredne delatnosti	13,0	38,0	292,3	256,5	114,0

Nacionalni dohodak

(U milijardama din. tekuće cene)

Oblast/sektor	1956	1960	Indeksi 1960 : 1956		
			tekuće cene	cene iz 1959	% porasta zbog cena
Privreda — ukupno	1.435,0	2.657,0	185,2	165,1	112,2
društveni sektor	1.041,1	2.030,5	195,8	176,9	110,7
privatni sektor	394,0	618,9	157,1	134,7	116,6
Industrija	635,1	1.124,7	177,1	168,8	104,9
Poljoprivreda — ukupno	379,0	620,1	163,6	139,8	117,0
društveni sektor	32,0	71,7	224,1	161,8	138,5
privatni sektor	347,0	548,4	158,0	137,7	114,7
Šumarstvo	37,0	49,6	134,1	135,1	99,3
Građevinarstvo — ukupno	70,0	171,2	244,6	207,5	117,9
društveni sektor	63,0	154,5	245,2	213,2	115,0
privatni sektor	7,0	16,7	238,6	167,0	142,9
Saobraćaj	93,0	182,2	195,9	184,6	106,1
Trgovina i ugostiteljstvo	133,1	317,4	238,7	185,2	128,0
Zanatstvo — ukupno	77,0	156,8	203,6	156,1	130,4
društveni sektor	37,0	103,0	278,4	209,1	133,1
privatni sektor	40,0	53,8	134,5	105,0	128,1
Ostale privredne delatnosti	11,0	35,4	321,8	282,8	113,8

Podaci: Osnovni podaci iz dokumentacije Saveznog zavoda za privredno planiranje; izvedeni računi autora.

U periodu od 1956. do 1960. usled boljeg korišćenja rezervi kapaciteta na bazi boljeg snabdevanja proizvodnje savremenim sredstvima za proizvodnju, zatim investiranjem u rentabilne rekonstrukcije, racionalizacije i modernizacije, izmenom strukture proizvodnje i jačanjem zainteresovanosti neposrednih proizvođača za što veću produktivnost rada, kao i usled stalnog razvijanja radničkog samoupravljanja — brže je rastao nacionalni dohodak nego društveni proizvod.

U odnosu na druge evropske zemlje, društveni proizvod i nacionalni dohodak u periodu 1956—1960. takođe su rasli znatno brže.

Iako postoji prilična neuporedivost podataka, ipak je evidentna činjenica da tempo rasta društvenog proizvoda zapadnih zemalja zaostaje iza Jugoslavije (to važi za ceo posleratni period).

I istočne zemlje, izuzev SSSR-a, znatno zaostaju u dinamici rasta nacionalnog dohotka u odnosu na Jugoslaviju.

Jugoslavija u periodu do 1952. nije mnogo odmakla od nasleđenog predratnog stanja: bila je privredno nerazvijena zemlja, sa nacionalnim dohotkom po stanovniku od 170—200

dolara.² U narednom periodu, 1953—1956, sa nivoom nacionalnog dohotka od 200—240 dolara² po stanovniku, predena je svetska konvencionalna granica nerazvijene zemlje.³

U periodu 1957—1960, sa nacionalnim dohotkom od 280—360 dolara² po stanovniku, dostignut je takav nivo opšteg privrednog razvoja koji je za kratko vreme istrgao zemlju iz zaostalosti i znatno je približio stepenu srednje razvijenih zemalja.

OSNOVNI FAKTORI VISOKOG PORASTA DRUŠTVENOG PROIZVODA I NACIONALNOG DOHOTKA 1957—1960.

Faktori koji su omogućili visoku dinamiku rasta društvenog proizvoda i nacionalnog dohotka u periodu 1957—1960, mnogobrojni su, raznovrsni i međusobno povezani, pa ih je teško stoga definisati i odmeriti njihove pojedinačne efekte na tempo privrednog porasta.

Među odlučujućim od tih faktora ističu se:

1. konstantna usmerenost ekonomske politike i privrednog sistema na razvijanje i jačanje materijalne baze samoupravljanja proizvođača u preduzećima i komunama;
2. visoka stopa investicija i izbor pravaca ulaganja;
3. materijalno usklađivanje u strukturi proizvodnje i potrošnje;
4. optimalno proširenje razmene sa inostranstvom i time kompletiranje materijalne usklađenosti u proizvodnji i potrošnji;
5. znatan porast životnog standarda neposrednih proizvođača, njihovog brojnog stanja i nivoa kvalifikovanosti, a u vezi s tim i veća produktivnost rada.

DRUŠTVENO-EKONOMSKI SISTEM. *Ekonomska politika i privredni sistem*, usmereni ka sve većem proširivanju materijalne podloge radničkih saveta i komun kao osnovnih faktora društvenog sistema, omogućili su veliku inicijativnost radnih kolektiva, koji su kroz slobodno upravljanje sredstvima u proizvodnji i prometu postigli znatne efekte u povećanju proizvodnje i produktivnosti rada. Takva ekonomska politika i privredni sistem, i njihovo stalno usavršavanje i usklađivanje, postali su osnovna mobilizatorska snaga brzog privrednog razvoja.

Skoro dva puta brži porast sredstava privrednih organizacija od porasta sredstava Federacije u periodu 1956—1960, pokazuje koliko su ekonomska politika i privredni sistem snažno delovali u pravcu povećanja materijalne podloge samoupravljanja, odnosno materijalne zainteresovanosti neposrednih proizvođača za ostvarivanje što većih uspeha u proizvodnji i prometu. Od 1956. do 1960. sredstva Federacije porasla su za 66,7%, a ostalih organa za 79,8%. U istom razdoblju sredstva privrednih organizacija povećala su se za 109,6%.

² Obračun je izvršen po specijalnom kursu utvrđenom za ovu svrhu, koji rezultira iz ponderacije kursa kupovne moći dolar—dinar za robe lične potrošnje i efektivnih kursova razmene sa inostranstvom za ostali deo roba i usluga. Tako obračunati kurs iznosi oko 410 dinara za jedan dolar SAD, u cenama 1959. god.

Jugoslovenski metod obračuna društvenog proizvoda i nacionalnog dohotka obuhvata, uglavnom, materijalnu proizvodnju, bez prihoda od neproizvodnih usluga. Po metodu obračuna koji primenjuju zapadnoevropske i neke druge zemlje, ovi se prihodi uvršćuju u društveni proizvod. Usled toga, jugoslovenski društveni proizvod bio bi veći za oko 10—12% kada bi se obračunao po metodu zapadnoevropskih zemalja. Zato je pri iskazu veličine društvenog proizvoda u dolarima neophodno izvršiti odgovarajuću korekciju u jugoslovenskom iskazu društvenog proizvoda.

³ Prema međunarodnoj konvenciji (dogovoru) o kategorizaciji stepena privrednog razvika prema veličini društvenog proizvoda, odnosno nacionalnog dohotka obračunatog u SAD dolarima po jednom stanovniku, utvrđene su sledeće kategorije privredne razvijenosti zemlje:

1. zemlje koje imaju nacionalni dohodak po stanovniku: do 200 \$ su nerazvijene; 2. od 200—450 \$ su na prelaznoj etapi; 3. od 450—750 \$ su srednje razvijene; 4. od 750—1.000 \$ su razvijene; i 5. zemlje koje imaju nacionalni dohodak po stanovniku preko 1.000 \$ su visoko razvijene.

INVESTICIJE. *Visina stope investicija* iz društvenog proizvoda odnosno nacionalnog dohotka⁴ u najužoj je povezanosti sa njihovim porastom. Veća stopa investicija pruža veće mogućnosti za brži porast proizvodnje, odnosno društvenog proizvoda i nacionalnog dohotka, i obrnuto.⁵

U posleratnom periodu ispoljena je stalna tendencija porasta stope investicija. Stopa društvenih bruto ulaganja u osnovna i obrtna sredstva iznosila je od 1947. do 1952. prosečno godišnje 25,6% od ukupnog društvenog proizvoda iz cele privrede,⁶ dok je porast nacionalnog dohotka iznosio 1,9% godišnje. U sledećem periodu, 1952—1956, stopa ulaganja povećava se na 27,5%, a u periodu 1957—1960. na 28,2% od društvenog proizvoda celokupne privrede.

Prosečna stopa rasta nacionalnog dohotka Jugoslavije ostvarena u periodu 1957—1960. najveća je među stopama realizovanim u ove četiri godine u svetu. I u tom pogledu Jugoslavija se u celom posleratnom periodu nalazila među zemljama sa najvećom stopom investicija.⁷

Izbor pravaca ulaganja, naročito u privredi, predstavlja, paralelno sa visinom stope investicija, takođe jedan od osnovnih faktora privrednog razvoja, odnosno tempa rasta društvenog proizvoda i nacionalnog dohotka. On se praktično rešava tekućim i perspektivnim privrednim planovima Federacije, narodnih republika i komun a planovima privrednih organizacija. Ukoliko se više razvijaju funkcije organa samoupravljanja i brže raste njihova materijalna podloga, utoliko problem izbora pravaca ulaganja postaje sve složeniji, jer ih, polazeći od opštih smernica privrednog razvoja utvrđenih saveznim planovima, velikim delom određuju sami radni kolektivi privrednih organizacija, ustanove, komune i ostale političkoteritorijalne jedinice. Ekonomska, a ponekad i politička opravdanost (naročito kod izgradnje železnica, puteva i drugih objekata infrastrukture) predstavlja, po pravilu, za sve nosioce prava ulaganja presudan kriterijum pri odabiranju investicija u ove ili one objekte odnosno grane privrede.

Za investicionu politiku Jugoslavije u periodu od 1947. do 1956. karakteristična je dominacija takvih ulaganja koja forsiraju izgradnju bazične i teške industrije, naravno, sa većim ili manjim oscilacijama u kraćim vremenskim razmacima, u zavisnosti od izmene uslova u zemlji i inostranstvu. U ovom periodu, industrija je zauzimala blizu 60% od ukupnih privrednih investicija, a u okviru industrije investicije u bazičnu i tešku dostizale su i do 82% od ukupnih ulaganja u ovu privrednu oblast.

Poslednjih godina perioda 1953—1956. započet je proces korekture jednostranosti investicija, koji je dobio pun zamah u periodu 1957—1960. U tom periodu su i dalje vršena krupna ulaganja u industriju, ali sada su u prvom redu vršena ulaganja za modernizovanje i jačanje onih oblasti i grana privrede koje su čekale dok se razvije siroviniska i tehnička osnova bazične i teške industrije i time stvore materijalni uslovi za njihov razvoj. Takve oblasti i grane su: prerađivačke grane industrije, poljoprivreda,

⁴ U razmatranju zavisnosti porasta društvenog proizvoda od investicija, celishodnije je uzeti bruto ulaganja (sa amortizacijom), s obzirom da je kod korišćenja amortizacije teško odrediti granicu između njenog dela koji ide za zamenu i onog koji se obično koristi za proširenu reprodukciju.

⁵ Prema tome, investicije mogu da rastu na dva načina: 1) da se povećavaju po stopi koliko raste društveni proizvod i nacionalni dohodak, ili 2) da se povećavaju brže od porasta društvenog proizvoda i nacionalnog dohotka putem smanjenja stope učešća u njihovoj raspodeli drugih kategorija potrošnje (lična i opšta). Izbor između ova dva načina odvajanja za investicije mnogome zavisi od stepena razvika proizvodnih snaga i konkretne ekonomske politike na datoj etapi izgradnje. Kod nerazvijenih socijalističkih zemalja veći porast investicija od nacionalnog dohotka i društvenog proizvoda zakonita je pojava u njihovom privrednom razvoju.

⁶ Prosečna stopa investicija odnosi se na bruto društvene investicije u odnosu na društveni proizvod celokupne privrede (društvenog i privatnog sektora).

⁷ U kapitalističkim zemljama, u periodu njihovog poleta, od 1951. do 1956. bruto ulaganja u osnovna i obrtna sredstva najčešće su se kretala između 14% i 20% od društvenog proizvoda. Izuzetak čine Australija sa 28,4%, Japan i Zapadna Nemačka sa po 26,5% i Kanada sa 23% bruto ulaganja od društvenog proizvoda u osnovna i obrtna sredstva (iako su vršena metodološka usklađivanja, upoređenja nisu sasvim adekvatna).

saobraćaj, trgovina i ugostiteljstvo, uslužne delatnosti društvenog standarda, i dr.

Značajna izmena u strukturi društvenih privrednih ulaganja u periodu 1957—1960. ostvarena je u odnosima između investicija u osnovna i obrtna sredstva, odnosno u njihovom učešću u društvenom proizvodu. (Tabela 8.)

TABELA 8 — STRUKTURA DRUŠTVENIH BRUTO PRIVREDNIH INVESTICIJA PO VRSTAMA SREDSTAVA 1953—1956 I 1957—1960

Investicije	Učešće		Stope učešća u društvenom proizvodu	
	1953—1956	1957—1960	1953—1956	1957—1960
	(U procentima)			
Bruto privredne investicije — ukupno	100,0	100,0	27,5	28,0
Od toga:				
u osnovna sredstva	78,0	73,0	20,9	20,4
u obrtna sredstva (povećanje potrebnih zaliha)	22,0	27,0	6,6	7,6

Promene u strukturi ulaganja uslovili su mnogi momenti:

1. Usled jednostrane orijentacije na bazičnu i tešku industriju, bilo je mnogo neiskorišćenih kapaciteta u prerađivačkoj industriji. Dostignuti razvoj proizvodnih snaga u periodu 1957—1960. i odgovarajuća ekonomska politika, stvorili su uslove za korišćenje ovih rezervi u kapacitetima putem znatnijih ulaganja u obrtna sredstva.

2. Stalna intenzivna i ravnomerna ulaganja u osnovna sredstva stvorila su širok front izgradnje, sa relativno jačim povećanjem obima nedovršenih objekata u celom periodu 1947—1956, koji su bili dovršeni u periodu 1957—1960. u većem obimu od standardnih prenosa iz godine u godinu. To je zahtevalo srazmerno veće angažovanje obrtnih sredstava za relativno povećan obim završenih kapaciteta u odnosu na prethodni period.

3. Jedna od karakteristika ulaganja u periodu 1957—1960. su veća ulaganja u održavanje, zamenu, rekonstrukciju i modernizaciju postojećih objekata. Ova okolnost dovela je do relativno sitnih ulaganja u osnovna sredstva i do znatnijeg povećanja proizvodnje angažovanjem srazmerno većih obrtnih sredstava.

4. Orijentacija na izgradnju malih, dopunskih preduzeća u industriji i drugim delatnostima, naročito u privredno nerazvijenim područjima, koja takođe obeležava ovaj period, isto tako je zahtevala veće relativno angažovanje obrtnih nego osnovnih sredstava.

5. Širenje trgovinske mreže je, po sastavu ukupnih sredstava (raspoloživog kapitala), nužno doprinosilo povećanju udela ulaganja u obrtna sredstva u ukupnoj privredi. Slična je situacija i kod nekih vrsta zanatstva i drugih delatnosti.

Izmena strukture ulaganja u pravcu većeg angažovanja obrtnih sredstava, po pravilu, obezbeđuje veću efikasnost ukupnih uložених sredstava, odnosno momentano povoljniji kapitalni koeficijent.

U periodu 1957—1960. postignut je, u odnosu na prethodni period, izvanredan efekat ulaganja, jer je za jedinicu porasta društvenog proizvoda bilo potrebno uložiti za 35% manje nego u periodu 1953—1956.

Ovakva struktura i efikasnost ulaganja došli su kao rezultat izmenjenog rasporeda investicija po oblastima i grupama privrede u periodu 1957—1960. u odnosu na prethodno razdoblje. (Tabela 9.)

Smanjeno učešće industrije u ukupnim privrednim investicijama u osnovna sredstva nije se odrazilo na industrijsku proizvodnju. Naprotiv, izmenjena struktura ulaganja, uključujući i povećanje obrtnih sredstava, kao i ostali opšti uslovi privređivanja, doprineli su da industrijska proizvodnja postigne rekord u tempu rasta. (Tabela 10.)

TABELA 9 — STRUKTURA INVESTICIJA PO OBLASTIMA 1953—1956 I 1957—1960

Oblast	(U procentima)	
	1953—1956	1957—1960
Ukupno	100,0	100,0
Industrija	59,1	43,8
Poljoprivreda	7,0	15,8
Šumarstvo	1,8	1,5
Građevinarstvo	3,2	3,6
Saobraćaj	22,9	27,4
Trgovina i ugostiteljstvo	5,0	6,5
Zanatstvo	1,0	1,4

TABELA 10 — BRUTO ULAGANJA U OSNOVNA SREDSTVA INDUSTRIJE PO PERIODIMA I GLAVNIM PROIZVODNIM GRUPACIJAMA 1953—1956 I 1957—1960

	(U procentima)	
	1953—1956	1957—1960
I grupacija		
Ukupno	100,0	100,0
Energetika	34,1	36,7
Proizvodnja i oprema trajnih potrošnih dobara	11,9	9,9
Osnovni metali	23,0	10,8
Hemijska industrija	7,7	6,1
Industrijska prerada poljoprivrednih proizvoda	5,1	9,8
Industrijska prerada drveta	4,9	6,8
Industrija građevinskog materijala	6,1	5,0
Industrija odeće i obuće	4,1	7,8
Ostala industrija	3,1	7,1
II grupacija		
Ukupno	100,0	100,0
Primarne grane delatnosti — svega	63,1	52,2
Elektroprivreda	24,6	28,0
Ugalj	6,6	10,3
Nafta	2,9	3,3
Crna metalurgija	15,7	3,8
Obojena metalurgija	7,3	6,9
Nemetali	5,1	2,2
Industrija građevinskog materijala	0,9	2,7
Ostale grane delatnosti	36,9	47,8

U periodu 1957—1960. bilo je, u odnosu na ranije periode, znatno manje krupnih i dugoročnih investicija.

U crnu metalurgiju ulagano je u periodu 1948—1952. prosečno godišnje 20,9 milijardi din., u periodu 1953—1956 — 30,1 milijarda din., a u periodu 1957—1960. svega 8,2 milijarde din. Proizvodnja u crnoj metalurgiji je ostvarivana sa visokom stopom rasta zahvaljujući intenzivnom investiranju u prva dva perioda, koje se postepeno aktiviziralo i došlo do punog izražaja u periodu 1957—1960. Slična je situacija i sa drugim granama. Međutim, smanjenje ulaganja u crnu metalurgiju i neke druge bazične grane u periodu 1957—1960. stvorilo je disproporcije čije je otklanjanje planirano u periodu 1961—1965.

Učešće poljoprivrede u ukupnim privrednim investicijama udvostručeno je u periodu 1957—1960. u odnosu na prethodni period. U ove četiri godine u osnovna sredstva u poljoprivredi uloženo je za 50% više nego u prethodnih 10 godina. Zaokretom u investicionoj politici u poljoprivredi omogućio je ubrzano podizanje društvenog sektora poljoprivrede putem razvoja poljoprivrednih dobara, zadružnih ekonomija i raznovrsnih oblika saradnje sa individualnim proizvođačima, kao i širu primenu rezultata savremene nauke, tehnike i tehnologije. Povećanje društveno organizovane proizvodnje u poljoprivredi dalo je dalje snažan impuls razvoju prehrambene industrije, izvoza, lične potrošnje, društvenog standarda, i uopšte ukupnom kretanju privrede.

U skladu sa strukturom ulaganja u industriju i poljoprivredu, povećano je i učešće građevinarstva, saobraćaja,

trgovine i ugostiteljstva, kao i proizvodnog zanatstva u ukupnim investicijama.

STRUKTURA PROIZVODNJE I POTROŠNJE. Struktura ukupnih privrednih investicija, zajedno sa ostalim faktorima, delovala je u pravcu otklanjanja disproporcija nastalih u ranijim periodima i u pravcu usklađivanja razvoja proizvodnje i potrošnje, a to je omogućilo dinamičan rast društvenog proizvoda i nacionalnog dohotka.

Za razliku od dva prethodna perioda, u razdoblju 1957—1960. ostvaren je uspon poljoprivredne proizvodnje, intenzivnija eksploatacija šumarstva, znatan porast energetske izvora i sirovinke baze industrije i rudarstva i jače i racionalnije korišćenje prirodnih bogatstava. Na ovim osnovama razvila se prerađivačka industrija, naročito ona koja služi za potrebe lične potrošnje i društvenog standarda. Takav razvoj osnovnih grana privrede doveo je do znatnog poboljšanja ukupne materijalne proizvodnje.

Globalan odnos između dva osnovna dela industrijske proizvodnje: proizvodnje sredstava za proizvodnu potrošnju i proizvodnje sredstava za neproizvodnu potrošnju, imao je takođe povoljnu tendenciju razvoja. (Tabela 11.)

TABELA 11 — DRUŠTVENI PROIZVOD INDUSTRIJE PO OSNOVNIM VRSTAMA PROIZVODNJE 1956 I 1960

(U milijardama din. po cenama 1959)

	1956		1960	
	iznos	struktura u %	iznos	struktura u %
Društveni proizvod iz ukupne društvene proizvodnje	714,2	100,0	1.199,2	100,0
Društveni proizvod iz proizvodnje sredstava za proizvodnu potrošnju	375,5	52,6	668,0	55,7
Društveni proizvod iz proizvodnje sredstava za neproizvodnu potrošnju	338,7	47,4	531,2	44,3

Međutim, odnos između sektora unutar proizvodnje sredstava za proizvodnu potrošnju nije bio optimalan. Proizvodnja sredstava rada porasla je od 1956. do 1960. za 84,2%, a proizvodnja materijala za reprodukciju (predmeta rada) za 59,2%. Proizvodnja predmeta rada zaostaje i u odnosu na proizvodnju sredstava za neproizvodnu potrošnju, koja je porasla za 78,2%.

RAZMENA SA INOSTRANSTVOM. Struktura i dinamika industrijske proizvodnje delovale su dvojako na razmenu sa inostranstvom: proširivale su izvoz, ali su povećale uvoz za reprodukciju, odnosno deficit u trgovinskom bilansu. U periodu 1957—1960. tempo rasta razmene robe i usluga sa inostranstvom bio je brži od rasta industrijske ili poljoprivredne proizvodnje. I izvoz i uvoz porasli su za po oko 74%, odnosno njihov rast kretao se po stopi od oko 15% prosečno godišnje. Stepem zavisnosti rasta društvenog proizvoda od tempa i strukture razmene sa inostranstvom pokazuju sledeći koeficijenti: da bi se, na primer, ostvario porast društvenog proizvoda za 1%, potrebno je bilo povećati ukupni izvoz za 1,18%, industrijski izvoz za 1,5%, odnosno izvoz robe (bez usluga) za 1,26%.

I dejstvo uvoza na rast društvenog proizvoda je očigledno. Otklanjanje oskudice u sirovinama i drugim reproduktivnim materijalima, modernizacija i rekonstrukcija osnovnih sredstava, kao i podizanje novih objekata, postignuti su znatnim delom pomoću uvoza odgovarajućih materijala i opreme, bilo iz sopstvenih sredstava, bilo po osnovu dobivenih investicionih zajmova iz inostranstva.

Uvoz hrane (žitarica i masnoća) iznosio je na jedinicu porasta društvenog proizvoda u 1956. u odnosu na 1953. isto toliko koliko je u 1960. u odnosu na 1957. iznosio uvoz opreme (2,93:1), tj. za svaki procent porasta društvenog proizvoda uvoz hrane rastao je za 2,93%, odnosno u periodu 1957—1960. uvoz opreme.

Izmena strukture spoljnotrgovinske razmene, a naročito uvoza, povoljno je uticala na povećanje proizvodnje. Izmjena strukture uvoza omogućila je potpunije snabdevanje sirovinama i bolje iskorišćavanje kapaciteta. Taj faktor je

doprineo da neke grane (metalska, elektroindustrija, prehrambena i dr.) u periodu 1957—1960. udvostruče proizvodnju i utrostruče uvoz i izvoz.

I dopunska sredstva iz inostranstva, dobivena po osnovu zajmova i drugih aranžmana, predstavljala su značajan dopunski faktor za kompletiranje i proširenje domaće proizvodnje, odnosno za povećanje društvenog proizvoda i nacionalnog dohotka. Bruto inostrana dopunska sredstva iznosila su u periodu 1958—1960. oko 5% do 6% od nacionalnog dohotka.

DRUŠTVENI STANDARD I PRODUKTIVNOST RADA. Poboljšanje životnih uslova neposrednih proizvođača i s tim u vezi povećanje produktivnosti rada, predstavljaju jedan od osnovnih faktora porasta društvenog proizvoda i nacionalnog dohotka u periodu 1957—1960. Presudna uloga ljudskog faktora u razvoju privrede došla je do jačeg izražaja u ovom periodu kroz ustanovljavanje adekvatnih normi i pravila o odnosima među ljudima u proizvodnji i njihovom slobodnom odlučivanju o raspodeli dohotka prema radu. U takvim uslovima proizvođač je materijalno stimuliran da proizvodi više materijalnih dobara, jer samo na taj način može osigurati više sredstava za svoju ličnu potrošnju i druge uslove života (stanovanje, zdravstvena zaštita, školovanje, komunalne usluge, i sl.), a takođe je zainteresovan za razvoj onih privrednih grana odnosno preduzeća koji su ekonomski najefikasniji.

Ovakva ekonomska politika omogućila je da *lična potrošnja i društveni standard* rastu paralelno sa razvojem proizvodnje. U odnosu na prethodni, u periodu 1957—1960. znatno su se izmenili odnosi između tempa rasta društvenog proizvoda i lične potrošnje i društvenog standarda. (Tabela 12.)

TABELA 12 — DRUŠTVENI PROIZVOD, LIČNA POTROŠNJA I DRUŠTVENI STANDARD 1953—1956 I 1957—1960

	Prosečne stope rasta (u %)	
	1953—1956	1957—1960
Društveni proizvod	8,8	12,6
Lična potrošnja i		
društveni standard — ukupno	6,0	11,5
lična potrošnja	4,6	9,9
društveni standard	20,4	20,4

Usklađen razvoj uslova života sa odgovarajućom dinamikom privrednog rasta imao je višestruko dejstvo na povećanje društvenog proizvoda i nacionalnog dohotka. Prvo, uticaj ljudskog faktora na povećanje produktivnosti rada stoji u uskoj korelaciji sa uslovima života, koji se ispoljavaju u ostvarivanju određenog nivoa i strukture lične potrošnje, uslova stanovanja, školovanja, zdravstvene zaštite, komunalnih usluga, i sl. Svi ovi činioci jačaju ulogu čoveka kao nosioca razvoja proizvodnih snaga. Drugo, ekspanzija životnog standarda deluje direktno na razvoj onih oblasti i grana proizvodnje koje neposredno služe kao materijalna podloga za realizaciju lične potrošnje i društvenog standarda, a time i na proširivanje sirovinke baze tih grana i oblasti.

Privredni sistem, struktura ulaganja, životni uslovi i drugi faktori, delovali su takođe da se porast *produktivnosti rada* u ovom periodu više nego utrostruči u odnosu na period 1953—1956. U periodu 1953—1956. porast produktivnosti rada iznosio je nešto više od 2%, a u periodu 1957—1960. blizu 7% prosečno godišnje. Porast produktivnosti rada u društvenom sektoru poljoprivrede iznosio je blizu 10%, a u industrijskoj proizvodnji oko 6% prosečno godišnje.

Uporedo sa porastom produktivnosti rada, na povećanje društvenog proizvoda i nacionalnog dohotka u periodu 1957—1960. pozitivno je delovao i visok *porast zaposlenosti* od prosečno 195.000 lica godišnje. Porast zaposlenosti prelazio je nivo godišnjeg prirasta aktivnog stanovništva. Time je ubrzan i proces izmene ekonomske i socijalne strukture stanovništva.

V. M.

POSLOVANJE PRIVREDNIH ORGANIZACIJA U PRVOM POLUGOĐU 1961.

Služba društvenog knjigovodstva izvršila je, na osnovu podataka iz periodičnih obračuna, obračun poslovanja privrednih organizacija za prvih šest meseci u 1961. To je prvi obračun u uslovima delovanja novih privrednih mera, usvojenih na početku 1961. On pokazuje da je u prvoj polovini 1961. povećan nacionalni dohodak i ojačala ekonomska baza samoupravljanja u privrednim organizacijama i političkoteritorialnim jedinicama.

UKUPAN PRIHOD, UTROŠENA SREDSTVA I DOHODAK

U prvih šest meseci 1961. produžena je tendencija bržeg porasta ukupnog prihoda od porasta utrošenih sredstava. Na toj osnovi je dalje porastao, i to u relativno visokom procentu i dohodak sadržan u realizovanom obimu proizvoda i usluga. (Tabela 1.)

TABELA 1 — UKUPAN PRIHOD, UTROŠENA SREDSTVA I DOHODAK¹

Privredna oblast	Indeks: I—VI 1960 = 100		
	Ukupni prihod	Utrošena sredstva	Dohodak
Privreda — ukupno	115,4	114,9	116,9
Industrija	114,5	116,7	110,7
Građevinarstvo	135,2	131,9	139,6
Saobraćaj	122,3	122,9	113,2
Trgovina i ugostiteljstvo	112,1	111,1	125,2
Zanatstvo	135,9	131,0	146,0
Ostale oblasti*	137,0	137,3	149,7

* Odvojen prikaz za poljoprivredu i šumarstvo nije dat zbog male obuhvatnosti broja privrednih organizacija u tim oblastima koje su obavezne da sastavljaju periodične obračune, a za privredne organizacije iz stambeno-komunalne i kulturno-socijalne delatnosti nije dat zbog toga što one čine relativno mali deo ukupne privrede.

Dohodak je znatnije porastao i u onim privrednim oblastima kod kojih je porast utrošenih sredstava bio relativno brži od porasta ukupnog prihoda (industrija i saobraćaj).

Struktura i dinamika utrošenih sredstava po vrstama troškova pokazuju da su najbrže rasli troškovi investicionog održavanja i rashodi za usluge drugih lica, sa troškovima prevoza, utovara i istovara. (Tabela 2.)

TABELA 2 — STRUKTURA I DINAMIKA PO VRSTAMA UTROŠENIH SREDSTAVA

Troškovi	Struktura		Indeks 1961/60
	1961	1960	
Nabavna vrednost trgovačke robe, materijala i otpadaka	56,59	58,46	111,3
Vrednost utrošenog materijala	32,25	32,04	115,7
Usluge drugih lica i troškovi prevoza, utovara i istovara	4,41	3,76	134,9
Troškovi investicionog održavanja	2,35	1,86	144,8
Amortizacija	2,80	2,71	118,9
Ostalo*	1,60	1,17	156,9

* Troškovi obnavljanja, održavanja i istraživanja rezervi rudnog i mineralnog blaga i neki drugi sitniji izdaci.

¹ Svi vrednosni iskazi u napisu su u tekućim cenama.

Prve tri vrste troškova, uzete zajedno, imaju tendenciju opadanja. S obzirom da ovi troškovi sačinjavaju preko 90% od ukupnog iznosa utrošenih sredstava, njihov pad je od presudnog uticaja na visinu i porast dohotka. Troškovi investicionog održavanja osnovnih sredstava najviše su povećani kod saobraćaja,² i to za 13,4 milijardi din.; oni su učestvovali sa 12,1% u ukupno utrošenim sredstvima u saobraćaju u prvih šest meseci 1961. To je i osnovni razlog relativno bržeg porasta utrošenih sredstava od ukupnog prihoda u saobraćaju.

Odnos ukupnog prihoda i utrošenih sredstava pokazuje da je ekonomičnost u privredi u celini porasla u istom obimu kao i u prethodnoj godini, tj. za oko 0,4%.

RASPODELA DOHOTKA

Raspodela dohotka na deo koji pripada privrednim organizacijama i na deo koji služi za podmirenje opšte-društvenih potreba, pokazuje da su sredstva kojima raspolazu privredne organizacije porasla srazmerno brže (za 20,1%) nego sredstva koja privredne organizacije uplaćuju za podmirenje zajedničkih društvenih potreba (14,1%). Deo dohotka koji je ostao na raspolaganju privrednim organizacijama povećan je od 43,1% u prvih šest meseci 1960. na 44,3% u prvih šest meseci 1961.

Relativno su najviše porasla sredstva privrednih organizacija u trgovini i građevinarstvu, dok su sredstva koja ostaju na samostalnom raspolaganju kod privrednih organizacija u saobraćaju čak opala. (Tabela 3.)

TABELA 3 — STRUKTURA I DINAMIKA RASPODELE DOHOTKA IZMEĐU PRIVREDNIH ORGANIZACIJA I ZAJEDNICE

Privredna oblast	Dohodak		Privredne organizacije				Zajednica
	Struktura		Indeks 1961/60	Struktura		Indeks 1961/60	Indeks 1961/60
	1961	1960		1961	1960		
Privreda—ukupno	100	100	116,9	100	100	120,1	114,1
Industrija	61,0	64,5	110,7	57,2	55,7	123,2	103,4
Građevinarstvo	9,0	7,5	139,6	11,4	10,4	131,0	154,7
Saobraćaj	9,0	9,3	113,2	10,6	15,3	83,2	177,0
Trgovina i ugostiteljstvo	15,0	14,0	125,2	13,4	11,5	140,6	115,7
Zanatstvo	3,6	2,9	166,0	4,3	4,1	126,1	168,0

Najveće promene u raspodeli dohotka nastale su u saobraćaju i trgovini sa ugostiteljstvom. U saobraćaju je dohodak porastao za 13,2%, učešće privrednih organizacija u dohotku je opalo za 16,8%, a prihodi zajednice su povećani za 77%. Situacija kod trgovine i ugostiteljstva sasvim je drukčija. U ovoj oblasti dohodak je porastao za 25,2%, privrednim organizacijama je ostao na raspolaganju neraspodeljeni deo dohotka nego u istom periodu prošle godine (indeks 140,6), a prihodi zajednice su povećani samo za 15,7%.

Privrednim organizacijama u industriji, i pored relativno sporijeg porasta dohotka, ostalo je na raspolaganju relativno i apsolutno više sredstava nego po instrumentima raspodele za 1960. To je i osnovni razlog zbog čega su sredstva društvene zajednice porasla u manjem procentu nego sredstva koja ostaju na raspolaganju privrednim organizacijama.

U okviru ukupnih sredstava društvene zajednice opala su sredstva Federacije, a povećana su sredstva ostalih političkoteritorialnih jedinica i sredstva za podmirivanje nekih zajedničkih potreba koje se finansiraju uglavnom iz samostalnih fondova. (Tabela 4.)

² Ovaj porast usledio je najvećim delom zbog toga što se održavanje gornjeg stroja finansira od 1961. na teret troškova poslovanja, a do 1960. ti troškovi finansirani su iz sredstava zajednice.

TABELA 4 — PORAST SREDSTAVA ZAJEDNICE

Indeks: I—VI 1960 = 100

Privredna oblast	Federacija*	Političko-teritorijalne jedinice	Ostale potrebe**
Privreda — ukupno	96,8	165,9	134,5
Industrija	87,8	188,2	131,9
Građevinarstvo	198,4	145,2	132,3
Saobraćaj	307,0	145,3	106,7
Trgovina i ugostiteljstvo	99,2	136,2	139,4
Zanatstvo	245,8	153,6	159,1

* Obuhvaćeni: kamate (bez razlike kamate na poslovni fond u ugostiteljstvu i turizmu), međufazni, opšti i savezni porez na promet, deo rudničkog doprinosa, doprinos iz dohotka, doprinos na vanredni prihod i deo doprinosa budžetima iz ličnog dohotka.

** Obuhvaćeni: premije osiguranja, doprinosi i članarine komorama i drugim organizacijama, doprinos za socijalno osiguranje i deo doprinosa budžetima namenjen fondu za školstvo

Sredstva Federacije su smanjena zbog toga što novi instrumenti (opšti porez na promet, doprinos na vanredni prihod, rudnički doprinos, i dr.) nisu mogli da kompenziraju smanjenje prihoda usled drugačijeg obračuna doprinosa iz dohotka, tj. proporcionalnog umesto ranijeg progresivnog zahvatanja dela dohotka privrednih organizacija.

Tako je, na primer, doprinos iz dohotka za Federaciju opao za oko 50% u odnosu na ostvarene prihode u prvih šest meseci prošle godine. Ostali prihodi su povećani, i to: porez na promet za 13%, kamata na poslovni fond za 25%, kamata na kredite za 30,5%, itd.

Sredstva Federacije opala su iz industrije i trgovine, a porasla su iz saobraćaja, građevinarstva i zanatstva. Doprinos iz dohotka u industriji iznosio je svega oko 40,7% u odnosu na prvih šest meseci prošle godine. Prihodi Federacije iz saobraćaja porasli su zbog porasta kamate na poslovni fond i povećanog doprinosa iz dohotka, kao i usled toga što je deo sredstava zahvaćen doprinosom na vanredni prihod. Veći prihodi Federacije iz građevinarstva nastali su usled znatno većeg iznosa obračunate kamate na poslovni fond, zatim usled porasta poreza na promet i doprinosa iz dohotka, kao i doprinosa na vanredni prihod. U zanatstvu je situacija skoro identična situaciji u građevinarstvu. Položaj trgovine je poboljšao zbog smanjenja iznosa doprinosa iz dohotka.

U ukupnim prihodima političko-teritorijalnih jedinica najviše su porasli prihodi od doprinosa budžetima iz ličnog dohotka (37,4%), zatim iz doprinosa za stambenu izgradnju (34,3%), i poreza na promet (33,3%).

Od ostalih izdvajanja koja služe za podmirivanje zajedničkih potreba najviše je porastao doprinos za socijalno osiguranje.

RASPODELA DOHOTKA NA LIČNA PRIMANJA I NA SREDSTVA ZA PODMIRIVANJE ZAJEDNIČKIH POTREBA I INVESTICIONE IZGRADNJE. U prvom polugodu 1961. izdvojena sredstva za lične dohotke su relativno brže rasla od porasta dohotka i stope produktivnosti rada. Usled toga je, i pored znatnog porasta u apsolutnom iznosu, relativno opao neto dohodak (višak proizvoda).

Neto lična primanja³ porasla su u ukupnoj masi za 27,9%, a nominalna lična primanja po uposlenom licu za 17,9% u odnosu na prvo polugode 1960. (Tabela 5.)

Neto lična primanja po uposlenom porasla su i usled porasta troškova života, i u apsolutnom iznosu u proseku za privredu u celini iznosila su nešto ispod 130.000 din. za prvih šest meseci 1961. Međutim, odstupanja po pojedinim privrednim oblastima su dosta velika.

³ Kao neto lična primanja uzeta su: neto primanja iz čistog prihoda, lična primanja u materijalnim troškovima i deo doprinosa iz dohotka koji je upotrebljen za pokriće garantovanih ličnih dohodaka.

TABELA 5 — NETO LIČNA PRIMANJA

Indeks: I—VI 1960 = 100

Privredna oblast	Ukupna primanja	Primanja po uposlenom
Privreda — ukupno	127,9	117,9
Industrija	124,5	117,0
Građevinarstvo	128,1	118,9
Saobraćaj	127,4	122,7
Trgovina i ugostiteljstvo	130,9	117,1
Zanatstvo	140,9	114,6

Stopa porasta neto ličnih primanja u većini privrednih oblasti, a i u privredi ukupno, veća je od stope porasta produktivnosti rada. (Tabela 6.)

TABELA 6 — NETO LIČNA PRIMANJA I PRODUKTIVNOST RADA

Indeks: I—VI 1960 = 100

Privredna oblast	Neto lična primanja po uposlenom	Produktivnost rada*
Privreda — ukupno	117,9	107,9
Industrija	117,0	104,0
Građevinarstvo	118,9	131,8
Saobraćaj	122,7	108,6
Trgovina i ugostiteljstvo	117,1	112,0
Zanatstvo	114,6	118,5

* Kao produktivnost rada uzet je iznos ukupnog prihoda po jednom zaposlenom licu.

Srazmerno brži porast neto ličnih primanja (27,9%) od porasta dohotka (16,9%) imao je za posledicu smanjenje stope porasta neto dohotka (13,3%). (Tabela 7.)

TABELA 7 — DOHODAK I NETO DOHODAK

Indeks: I—VI 1960 = 100

Privredna oblast	Dohodak	Neto dohodak
Privreda — ukupno	116,9	113,3
Industrija	110,7	107,3
Građevinarstvo	139,6	152,4
Saobraćaj	113,2	104,6
Trgovina i ugostiteljstvo	125,2	123,4
Zanatstvo	146,0	149,7

NEKE TENDENCIJE U PROIZVODNJI I REALIZACIJI

U prvom polugodu 1961. još više su došle do izražaja neke ranije ispoljene negativne tendencije u privredi. Nastavljeno je brzo povećanje uzajamnih potraživanja privrednih organizacija, kao i povećanje viška potraživanja nad obavezama za privredu u celini. Višak potraživanja nad obavezama iznosio je za obuhvaćeni broj privrednih organizacija oko 378 milijardi din. U odnosu na prvih šest meseci prošle godine višak potraživanja nad obavezama povećan je za 104,8%. Preko polovine viška potraživanja nad obavezama odnosi se na industriju, oko 9% na građevinarstvo, a ostatak na druge privredne oblasti. U prvih šest meseci 1961. prvi put je i trgovina došla u situaciju da ima veća potraživanja od obaveza.

Najveći deo viška potraživanja nad obavezama nastao je usled toga što su investitori i budžetski organi zaključivali poslove za koje nisu imali obezbeđena sredstva. U vezi sa ovom situacijom došlo je i do povećanja zaliha i usporavanja realizacije. Udeo gotovih proizvoda i trgovinske robe prema ukupnom prihodu privrednih organizacija povećan je od 16,6% u prvih šest meseci 1960. na 17,6% u prvih šest meseci 1961.

Zalihe gotovih proizvoda i trgovačke robe porasle su u celoj privredi za 22,4%, u industriji i rudarstvu za 36,5%, a u trgovini i ugostiteljstvu za 16,2%. Ovi podaci pokazuju da su zalihe povećane uglavnom kod proizvođača, a da trgovina ne povećava u znatnijoj meri stokove robe.

Veliki broj privrednih organizacija sukobio se u prvom polugodi 1961. sa teškoćama u realizaciji svojih proizvoda, a takođe i u naplati svojih potraživanja, mada su u tom periodu krediti brže rasli od porasta dohotka. (Tabela 8.)

TABELA 8 — DOHODAK I OBIM KREDITA

Indeks: I—VI 1960 = 100

Privredna oblast	Dohodak	Kredit
Privreda — ukupno	116,9	122,7
Industrija	110,7	125,6
Građevinarstvo	139,6	119,0
Saobraćaj	113,2	123,5
Trgovina i ugostiteljstvo	125,2	114,3
Zanatstvo	146,0	132,3

Brži porast kredita od porasta poslovnog rezultata, tj. dohotka, nastao je u prvom redu u industriji, jer je ova privredna oblast osnovni »kreditor« ostalih privrednih oblasti i neprivrednih delatnosti.

Rentabilnost⁴ korišćenja uloženi sredstava je povećana u svim privrednim oblastima, osim kod industrije, i pored toga što je porast kredita bio brži od porasta dohotka. (Tabela 9.)

Na osnovu podataka koji pokazuju da je porast kredita brži od porasta dohotka, moguće je zaključiti da privredne organizacije u proširivanju svoje proizvodnje i realizacije

⁴ Rentabilnost uloženi sredstava predstavlja odnos dohotka i ukupno angažovanje sredstava (poslovni fond i krediti).

TABELA 9 — DOHODAK, ULOŽENA SREDSTVA I RENTABILNOST

Indeks: I—VI 1960 = 100

Privredna oblast	Dohodak	Uložena sredstva	Rentabilnost
Privreda — ukupno	116,9	114,4	102,2
Industrija	110,7	115,5	95,8
Građevinarstvo	139,6	118,4	118,8
Saobraćaj	113,2	104,9	107,9
Trgovina i ugostiteljstvo	125,2	115,1	108,7
Zanatstvo	146,0	136,6	106,9

pretežno računaju na kredite, a sopstvene poslovne fondove ne jačaju u dovoljnoj meri. Porast kredita bio je brži od porasta poslovnog fonda i dohotka privrednih organizacija. (Tabela 10.)

TABELA 10 — POSLOVNI FOND, KREDITI I DOHODAK

Indeks: I—VI 1960 = 100

Privredna oblast	Poslovni fond	Kredit	Dohodak
Privreda — ukupno	106,7	122,7	116,9
Industrija	104,9	125,6	110,7
Građevinarstvo	117,8	119,0	139,6
Saobraćaj	102,8	123,5	113,2
Trgovina i ugostiteljstvo	118,9	114,3	125,2
Zanatstvo	143,3	132,3	146,0

Ova situacija može se izmeniti ako privredne organizacije prilikom konačnog godišnjeg obračuna srazmerno veći deo čistog prihoda unesu u poslovni fond, a srazmerno manji deo angažuju za lične dohotke. Na taj način uspostavio bi se skladniji odnos između porasta produktivnosti rada i neto ličnih dohodaka, povećavala bi se sredstva poslovnog fonda i time obezbedila bolja likvidnost privrednih organizacija.

VI. St.

POLJOPRIVREDNA DOBRA I ZADRUGE U 1960.

Društveni sektor poljoprivrede ostvario je u 1960. porast ukupnog prihoda i dohotka u odnosu na prethodnu godinu, povećao je vrednost osnovnih i obrtnih sredstava, tehničku opremljenost rada, itd.¹ Međutim, zbog loših klimatskih uslova, izmenjene strukture proizvodnje (jača orijentacija na stočarstvo, čije su cene u 1960. bile nepovoljnije od cena biljne proizvodnje), teškoća u ovladavanju savremenim procesom proizvodnje itd., neke organizacije poslovale su sa gubitkom, pa je i porast ukupnog prihoda i dohotka bio sporiji nego u 1959.

UKUPAN PRIHOD

Ukupan prihod poljoprivrednih organizacija porastao je u 1960. za 20,8% u odnosu na 1959. Porast ukupnog prihoda po pojedinim vrstama poljoprivrednih organizacija bio je veoma različit. (Tabela 1.)

¹ Rezultati poljoprivrede u 1960. obrađeni su na osnovu podataka iz završnih računa poljoprivrednih organizacija. Podaci se odnose na 1.992 poljoprivredne organizacije, koje se pretežno bave proizvodnjom. Podacima nisu obuhvaćene sve poljoprivredne organizacije, jer izvestan broj ovih organizacija pretežno deo ukupnog prihoda ostvaruje iz otkupa, pa ih Narodna banka prikazuje u trgovini. Međutim, podaci iz završnih računa odnose se na najveće poljoprivredne organizacije, koje se pretežno bave proizvodnjom i mogu dati sliku o kretanju poljoprivrede.

Svi obračuni su u tekućim cenama.

TABELA 1 — UKUPAN PRIHOD PO ORGANIZACIJAMA

(U milionima din.)

Organizacije	1959	1960	Indeks 1960/59
Poljoprivreda — ukupno	194.869	235.474	120,8
Poljoprivredne organizacije	88.683	110.777	125
Poljoprivredna dobra i kombinati	67.068	84.113	125
Poljoprivredne proizvođačke zadruge*	15.315	16.955	110
Ekonomije opštih zemljoradničkih zadruga**	1.525	2.874	188
Ostale poljoprivredne organizacije	4.775	6.835	143
Zadružne privredne organizacije	102.454	119.645	116
Opšte i specijalizovane zemljoradničke zadruge	74.966	89.056	118
Poslovni savezi zemljoradničkih zadruga***	19.538	20.601	105
Preduzeća i pogoni poslovnih saveza zemljoradničkih zadruga	7.950	9.988	125
Ribarska preduzeća i zadruge	3.732	5.052	135
Pomorsko ribarenje	1.857	2.577	138
Slatkovodno ribarstvo	1.875	2.475	132

* Bivše SRZ.

** Sa samostalnim obračunom.

*** Bez samostalnih pogona.

U strukturi ukupnog prihoda poljoprivrede povećano je učešće poljoprivrednih organizacija sa 45,5% u 1959. na 47,0% u 1960, i to u prvom redu zbog porasta učešća poljoprivrednih dobara i kombinata.

Zadružne poljoprivredne organizacije, međutim, učestvuju u ukupnom prihodu poljoprivrede u 1960. sa manjim procentom nego u prethodnoj godini (u 1959. učestvovala su sa 52,6%, a u 1960. sa 50,8%).

Utrošena materijalna sredstva u 1960. porasla su za 21,9% u odnosu na prethodnu godinu. Porast je izrazit naročito kod ekonomija opštih zemljoradničkih zadruga — za 103%, a visok je i kod poljoprivrednih dobara i kombinata — za 31%, i kod ribarskih preduzeća i zadruga — za 41%. Od pojedinih vrsta materijalnih troškova najbrže su povećani izdaci za investiciono održavanje i amortizaciju. (Tabela 2.)

TABELA 2 — MATERIJALNI TROŠKOVI

(U milionima din.)

Vrsta troškova	1959		1960		Indeks 1960/59
	iznos	%	iznos	%	
Poljoprivreda — ukupno	146.498	100,0	178.615	100,0	121,9
Vrednost utrošenog materijala	45.810	31,3	64.637	36,2	141
Izdaci za usluge	8.526	5,8	11.623	6,4	136
Troškovi investicionog održavanja osnovnih sredstava	2.043	1,4	2.995	1,6	146
Ostali izdaci koji terete materijalne troškove	1.458	1,0	1.228	1,0	84
Nabavna vrednost realizovane trgovinske robe, materijala i otpadaka	82.425	56,3	89.046	49,8	108
Amortizacija	6.236	4,2	9.086	5,0	146

Utrošena materijalna sredstva u proizvodnji poljoprivrednih organizacija u 1960. brže su rasla (indeks 121,9) od porasta ukupnog prihoda (indeks 120,8). To je uticalo na usporeniji porast dohotka od porasta ukupnog prihoda, a imalo je uticaja i na kretanje ekonomičnosti i rentabilnosti poslovanja u 1960.

DOHODAK

U 1960. dohodak² je porastao kod svih poljoprivrednih organizacija. (Tabela 3.)

TABELA 3 — DOHODAK PO ORGANIZACIJAMA

(U milionima din.)

Organizacije	1959	1960	Indeks 1960/59
Poljoprivreda — ukupno	48.371	56.859	117,5
Poljoprivredne organizacije	31.732	35.836	113
Poljoprivredna dobra i kombinati	23.330	26.613	114
Poljoprivredne proizvođačke zadruge	6.391	6.445	101
Ekonomije opštih zemljoradničkih zadruga	548	839	153
Ostale poljoprivredne organizacije	1.463	1.939	133
Zadružne privredne organizacije	15.128	19.109	126
Opšte i specijalizovane zemljoradničke zadruge	11.822	14.754	136
Poslovni savezi zemljoradničkih zadruga	283	418	148
Preduzeća i pogoni poslovnih saveza zemljoradničkih zadruga	3.023	3.937	130
Ribarska preduzeća i zadruge	1.511	1.914	127
Pomorsko ribarenje	777	970	125
Slatkovodno ribarenje	734	944	129

U 1960. relativno je sporije porastao dohodak od ukupnog prihoda, jer su materijalni troškovi rasli brže od ukupnog dohotka. (Tabela 4.)

Sporiji porast dohotka je naročito izrazit kod poljoprivrednih proizvođačkih zadruga (SRZ) i poljoprivrednih dobara i kombinata. To je negativno uticalo na visinu

² Dohodak predstavlja ukupan prihod umanjen za iznos materijalnih troškova i amortizacije.

TABELA 4 — UKUPAN PRIHOD, UTROŠENA MATERIJALNA SREDSTVA I DOHODAK

(1959 = 100)

Organizacije	Ukupan prihod	Utrošena materijalna sredstva	Realizovani dohodak
Poljoprivreda — ukupno	120,8	121,9	117,5
Poljoprivredne organizacije	125	132	113
Poljoprivredna dobra i kombinati	125	131	114
Poljoprivredne proizvođačke zadruge	110	117	101
Ekonomije ostalih zemljoradničkih zadruga	188	208	153
Ostale poljoprivredne organizacije	143	147	126
Zadružne privredne organizacije	116	115	126
Opšte i specijalizovane zemljoradničke zadruge	118	117	136
Poslovni savezi zemljoradničkih zadruga	105	104	148
Preduzeća i pogonski poslovni savezi zemljoradničkih zadruga	125	122	130
Ribarska preduzeća i zadruge	135	141	127
Pomorsko ribarenje	138	148	125
Slatkovodno ribarenje	132	134	129

ostvarene akumulacije, a time i na obim sredstava za fondove i proširenu reprodukciju.

U 1960. u odnosu na prethodnu godinu relativno najviše su porasli troškovi osnovnih sredstava. Amortizacija je povećana za 46%, a u istom procentu su povećani i troškovi investicionog održavanja osnovnih sredstava.

Intenzivna ulaganja u osnovna sredstva, naročito u toku poslednje dve godine, dovela su do znatnog povećanja ovih troškova. Naročito su u porastu ona osnovna sredstva koja imaju visoku stopu amortizacije, kao što su: oruđa za rad i osnovno stado.

Usled nepovoljnih klimatskih prilika u 1960. i izmenjene strukture proizvodnje, uložena sredstva nisu dala odgovarajuće rezultate u proizvodnji. Tome su doprinele i pojave neracionalnog korišćenja uložених sredstava, slabosti u ovladavanju savremenim tehnološkim procesom proizvodnje, i drugo. Porast osnovnih sredstava je doveo do porasta fiksnih troškova proizvodnje.

EKONOMIČNOST POSLOVANJA

Usled bržeg porasta utrošenih materijalnih sredstava od ukupnog prihoda, ekonomičnost poslovanja³ u 1960. je opala u odnosu na 1959. (Tabela 5.)

TABELA 5 — UKUPAN PRIHOD U DINARIMA NA 100 DINARA UTROŠENIH SREDSTAVA

Organizacije	1959	1960	Indeks 1960/59
Poljoprivreda — ukupno	133	132	99
Poljoprivredne organizacije	156	145	93
Poljoprivredna dobra i kombinati	153	146	95
Poljoprivredne proizvođačke zadruge	172	161	94
Ekonomije opštih zemljoradničkih zadruga	156	141	90
Ostale poljoprivredne organizacije	144	140	97
Zadružne privredne organizacije	117	119	102
Opšte i specijalizovane zemljoradničke zadruge	119	123	101
Poslovni savezi zemljoradničkih zadruga	101	102	101
Preduzeća i pogoni poslovnih saveza zemljoradničkih zadruga	161	165	102
Ribarska preduzeća i zadruge	168	161	96
Pomorsko ribarenje	172	160	93
Slatkovodno ribarenje	164	162	99

³ Ekonomičnost poslovanja predstavlja odnos između ukupnog prihoda i utrošenih materijalnih sredstava.

Ekonomičnost poslovanja poljoprivrednih organizacija je opala u 1960. za 1% u odnosu na 1959. Veće opadanje ekonomičnosti nastupilo je kod poljoprivrednih dobara i kombinata — za 5%, poljoprivrednih proizvođačkih zadruga (SRZ) — za 6%, ekonomija opštih zemljoradničkih zadruga — za 10%, i ribarskih preduzeća i zadruga — za 4%.

Usled opadanja ekonomičnosti poslovanja nastali su gubici kod nekih poljoprivrednih organizacija.

LIČNA PRIMANJA I NETO DOHODAK

Neto lična primanja u 1960. su u celini porasla za 26,4% u odnosu na 1959. (Tabela 6.)

TABELA 6 — NETO LIČNA PRIMANJA POLJOPRIVREDNIH ORGANIZACIJA

(U milijardama din.)

Organizacije	1959	1960	Indeks 1960/59
Poljoprivreda — ukupno	20.611	26.050	126,4
Poljoprivredne organizacije	13.856	17.171	123,9
Poljoprivredna dobra i kombinati	10.066	12.533	124,5
Poljoprivredne proizvođačke zadruge	2.864	3.280	114,5
Ekonomije opštih zemljoradničkih zadruga	270	462	171,1
Ostale poljoprivredne organizacije	656	896	136,6
Zadružne privredne organizacije	5.976	7.893	132,0
Opšte i specijalizovane zemljoradničke zadruge	4.681	6.142	131,2
Poslovni savezi zemljoradničkih zadruga	504	572	113,5
Preduzeća i pogoni poslovnih saveza zemljoradničkih zadruga	791	1.179	149,0
Ribarska preduzeća i zadruge	779	986	126,6
Pomorsko ribarenje	464	565	121,8
Slatkovodno ribarenje	315	421	133,6

Lična primanja su znatno brže rasla od porasta dohotka. Brži porast ličnih primanja od dohotka ostvaren je kod gotovo svih poljoprivrednih organizacija, a nastao je i kao kompenzacija za porast troškova života. Kod poljoprivrednih dobara su lična primanja brže rasla od dohotka za 10,5 poena, kod poljoprivrednih proizvođačkih zadruga (SRZ) za 13,5 poena, kod ekonomija opštih zemljoradničkih zadruga za 18,1 poen, itd. Jedino je ostvaren nešto manji porast ličnih primanja kod opštih zemljoradničkih zadruga — za 4,8 poena, i ribarskih preduzeća i zadruga — za 0,4 poena.

Relativno brži porast ličnih primanja od porasta dohotka uticao je na tempo porasta neto dohotka⁴ poljoprivrednih organizacija, koji je porastao u poljoprivredi u celini za 11%. (Tabela 7.)

TABELA 7 — NETO DOHODAK PO ORGANIZACIJAMA

(U milionima din.)

Organizacije	1959	1960	Indeks 1960/59
Poljoprivreda — ukupno	27.760	30.809	111,1
Poljoprivredne organizacije	17.876	18.665	104,4
Poljoprivredna dobra i kombinati	13.264	14.080	106,1
Poljoprivredne proizvođačke zadruge	3.527	3.165	89,7
Ekonomije opštih zemljoradničkih zadruga	278	377	135,6
Ostale poljoprivredne organizacije	807	1.043	129,2
Zadružne privredne organizacije	9.152	11.216	122,5
Opšte i specijalizovane zemljoradničke zadruge	7.141	8.612	120,6
Poslovni savezi zemljoradničkih zadruga	— 221	— 154	—
Preduzeća i pogoni poslovnih saveza zemljoradničkih zadruga	2.232	2.758	123,6
Ribarska preduzeća i zadruge	732	928	126,8
Pomorsko ribarenje	313	405	129,4
Slatkovodno ribarenje	419	523	124,8

⁴ Neto dohodak, ili višak rada, predstavlja razliku između dohotka i izdataka za lična primanja.

Sporiji porast neto dohotka u odnosu na dohodak i lična primanja uticao je na pad stope viška rada.⁵ Stopa viška rada poljoprivrednih organizacija opala je od 135% u 1959. na 118% u 1960. Stopa viška rada je opala kod svih vrsta poljoprivrednih organizacija, i to: kod poljoprivrednih dobara i kombinata od 132% u 1959. na 109% u 1960, poljoprivrednih proizvođačkih zadruga (SRZ) od 123% na 96%, ekonomija opštih zemljoradničkih zadruga od 103% na 82%, opštih i specijalizovanih zemljoradničkih zadruga od 153% na 140% itd.

RASPODELA DOHOTKA

U 1960. izmenjena je struktura raspodele dohotka poljoprivrednih organizacija. Deo dohotka koji pripada zajednici (investicije, budžeti, socijalno osiguranje itd.) porastao je za 30%, a deo koji pripada privrednim organizacijama za 15,5% u odnosu na 1959.

Deo dohotka koji pripada zajednici brže je porastao kod svih vrsta poljoprivrednih organizacija, izuzev kod ribarskih preduzeća i zadruga. (Tabela 8.)

TABELA 8 — RASPODELA DOHOTKA

(Indeks 1959 = 100)

Organizacije	Ukupni dohodak	Deo za zajednicu	Deo za privredne organizacije
Privreda — ukupno	117,5	130,0	115,5
Poljoprivredne organizacije	113,0	129,8	107,9
Poljoprivredna dobra i kombinati	114,0	129,9	108,6
Poljoprivredne proizvođačke zadruge	101,0	119,8	96,0
Ekonomije	153,0	195,4	172,0
Ostale poljoprivredne organizacije	126,0	142,3	131,0
Zadružne privredne organizacije	126,0	131,3	130,4
Opšte i specijalizovane zemljoradničke zadruge	136,0	131,9	129,7
Poslovni savezi zemljoradničkih zadruga	148,0	118,6	105,7
Preduzeća i pogoni poslovnih saveza zemljoradničkih zadruga	130,0	137,2	151,2
Ribarska preduzeća i zadruge	127,0	123,6	128,7
Pomorsko ribarenje	125,0	119,4	126,9
Slatkovodno ribarenje	129,0	128,0	130,5

Deo dohotka koji pripada društvenoj zajednici izrazitije je porastao kod poljoprivrednih dobara i kombinata, poljoprivrednih proizvođačkih zadruga (SRZ) i ekonomija opštih zemljoradničkih zadruga.⁶

Različita dinamika porasta pojedinih delova u raspodeli dohotka dovela je i do izmene u strukturi učešća zajednice i poljoprivrednih organizacija u dohotku. Učešće zajednice u dohotku poljoprivrednih organizacija poraslo je od 41,3% u 1959. na 44,2% u 1960, a deo dohotka koji pripada poljoprivrednim organizacijama smanjio se od 58,7% u 1959. na 55,8% u 1960.

Učešće zajednice u dohotku relativno je najviše povećano kod poljoprivrednih dobara i kombinata: od 42,8% u 1959. na 47,2% u 1960, kod poljoprivrednih proizvođačkih zadruga (SRZ) — od 37,1% na 42,4%, i kod ekonomija opštih zemljoradničkih zadruga — od 39,8% u 1959. na 42,9% u 1960. Kod opštih zemljoradničkih zadruga i ribar-

⁵ Stopa viška rada predstavlja neto dohodak (višak rada) podeljen sa neto ličnim primanjima.

⁶ Iskazani procenti kod raspodele dela za zajednicu i dela za privredne organizacije nisu u potpunoj srazmeri sa procentima ukupnog kretanja dohotka. Ovo dolazi otuda što je zbir delova dohotka za zajednicu i privredne organizacije veći od iznosa dohotka koji se raspodeljuje, iz sledećih razloga:

— što su kao učešće privrednih organizacija iskazana i sredstva koja ne ulaze u ukupan prihod i dohodak;

— što je u delu dohotka za zajednicu obuhvaćen i iznos onih elemenata koji nisu pokriveni ostvarenim dohotkom (slučaj kada postoji gubitak na troškovima poslovanja), a privredna organizacija je bila obavezna da ih uplati u korist društvene zajednice (stalni doprinosi društvenoj zajednici, doprinosi komorama i članarine).

skih preduzeća i zadruga učešće zajednice u 1960. je uglavnom na nivou iz 1959.

Učešće zajednice je povećano u prvom redu zbog porasta prihoda od kamata, i to za 56,2%. To je posledica sve većih investicionih ulaganja u poljoprivredu za osnovna i za obrtna sredstva, a ne povećanja stope kamate. Investicioni zajmovi za osnovna sredstva povećani su u 1960. za 32,7%, a krediti i zajmovi za obrtna sredstva za 40,1% u odnosu na 1959.

Prihodi zajednice od poreza na promet porasli su za 23,2%, od doprinosa iz dohotka za 55%, od doprinosa na lična primanja za 14%, od doprinosa za socijalno osiguranje za 53,7% i od zemljarine za 21,3%. Ove promene nastale su zbog toga što uložena sredstva nisu dala odgovarajuće efekte.

Iz dela dohotka koji pripada privrednim organizacijama, lična primanja su porasla za 26,6%, a iznos izdvojenih sredstava za fondove poljoprivrednih organizacija manji je za 2,2% nego u 1959. U 1960. u odnosu na 1959. izdvojeno je u pojedine fondove: za rezervni fond 114,6%, za fond osnovnih sredstava 94,2%, za fond obrtnih sredstava 105,9%, za fond zajedničke potrošnje 101,7% i za ostale fondove 24,5%.

OSNOVNA I OBRтна SREDSTVA

U 1960. brzo su porasla uložena sredstva poljoprivrednih organizacija. Ukupna osnovna (po nabavnoj vrednosti) i obrtna sredstva porasla su od 454,9 milijardi din. u 1959. na 548,5 milijardi din. u 1960, ili za 20,6%. (Tabela 9.)

TABELA 9 — UKUPNA ULOŽENA SREDSTVA

(U milijardama din.)

Organizacije	1959	1960	Indeks 1960/59
Poljoprivreda — ukupno	454,9	548,5	120,6
Poljoprivredne organizacije	332,6	400,1	120,3
Poljoprivredna dobra i kombinati	255,5	308,7	120,8
Poljoprivredne proizvođačke zadruge	54,7	61,6	112,6
Ekonomije opštih zemljoradničkih zadruga	4,1	6,9	168,2
Ostale poljoprivredne organizacije	18,3	22,9	125,1
Zadružne privredne organizacije	115,8	140,9	121,6
Opšte i specijalizovane zemljoradničke zadruge	81,0	103,7	128,0
Poslovni savezi zemljoradničkih zadruga	18,9	19,2	101,0
Preduzeća i pogoni poslovnih saveza zemljoradničkih zadruga	15,9	18,0	113,2
Ribarska preduzeća i zadruge	6,5	7,5	115,4
Morsko ribarenje	3,3	4,0	121,1
Slatkovodno ribarenje	3,2	3,5	109,3

U ukupno uložnim sredstvima osnovna sredstva po nabavnoj vrednosti učestvuju u 1960. sa 65,4%, a obrtna sa 34,6%. Odnos između osnovnih i obrtnih sredstava uglavnom je isti kao i u 1959.

OSNOVNA SREDSTVA. Osnovna sredstva po nabavnoj vrednosti povećana su od 295,6 milijardi din. u 1959. na 358,6 milijardi din. u 1960, ili za 21,3%. Porast osnovnih sredstava je rezultat sve većih ulaganja društvenih sredstava za razvoj poljoprivrede. Povećanje je ostvareno kod svih vrsta osnovnih sredstava. (Tabela 10.)

Najviše su porasla osnovna sredstva u izgradnji — za 45%, zatim vrednost oruđa za rad i ostalih osnovnih sredstava. Jedino je vrednost zemljišta sporije porasla. Poljoprivreda je u 1960. u pogledu osnovnih sredstava bila u znatno povoljnijem položaju nego u prethodnoj godini.

Za poljoprivredu je naročito karakteristično da raspolaže osnovnim sredstvima koja su knjigovodstveno malo istrošena i čija bi radna sposobnost trebalo da bude još uvek veoma visoka. Procent istrošenosti osnovnih sredstava u 1959.

TABELA 10 — OSNOVNA SREDSTVA PO NABAVNOJ VREDNOSTI

(U milionima din.)

Vrsta sredstava	1959	1960	Indeks 1960/59
Poljoprivreda — ukupno	295.625	358.658	121
Zemljište	80.342	87.151	108
Građevinski objekti — privredni karakter	66.754	79.778	120
Oruđa za rad	87.349	106.110	121
Ostala osnovna sredstva	32.501	45.781	141
Osnovna sredstva u izgradnji ili izradi	19.395	28.100	145
Novčana sredstva osnovnih sredstava	9.284	11.738	126

iznosio je 16,5%, a u 1960. godini 16,7%. Procent istrošenosti osnovnih sredstava je mali kod gotovo svih vrsta poljoprivrednih organizacija.

Brzi porast osnovnih sredstava omogućuje povećanje tehničke opremljenosti rada u poljoprivredi. Ona je po jednom zaposlenom porasla od 1,996.469 din. u 1959. na 2,152.037 din. u 1960. (Tabela 11.)

TABELA 11 — VREDNOST OSNOVNIH SREDSTAVA PO 1 ZAPOSLENOM *

(U dinarima)

Organizacije	1959	1960
Poljoprivreda — ukupno	1,996.469	2,152.037
Poljoprivredne organizacije	2,257.080	2,449.470
Zadružne privredne organizacije	1,371.391	1,507.420
Ribarska preduzeća i zadruge	1,335.575	1,307.074

Tehnička opremljenost rada u poljoprivredi u 1960. porasla je za 7,8%. Visok nivo opremljenosti rada postoji naročito kod poljoprivrednih dobara i kombinata, kod kojih je vrednost osnovnih sredstava po jednom zaposlenom iznosila u 1960. god. 2,629.740 din.

OBRtna SREDSTVA. Obrtna sredstva poljoprivrednih organizacija povećana su sa 159,3 milijarde din. u 1959. na 189,9 milijardi din. u 1960, ili za 19,2%. Porast pojedinih vrsta obrtnih sredstava bio je različit. (Tabela 12.)

TABELA 12 — DINAMIKA I STRUKTURA OBRtnih SREDSTAVA

(U milionima din.)

Obrtna sredstva	1959		1960		Indeks 1960/59
	iznos	%	iznos	%	
Svega obrtna sredstva	159.334	100,0	189.910	100,0	119,2
Novčana sredstva	7.748	4,9	10.155	5,3	131,0
Kupci	24.171	15,2	26.308	13,9	108,8
Dobavljači	1.862	1,2	1.832	1,0	98,4
Zalihe materijala i sitnog inventara	22.766	14,3	26.089	13,7	114,6
Nedovršena proizvodnja	24.945	15,6	31.814	16,8	127,5
Zalihe gotovih proizvoda i trgovinske robe	32.313	20,3	36.629	19,3	113,4
Ostala aktiva*	45.529	28,5	57.083	30,0	125,4

* Obuhvata znatnim delom razna potraživanja poljoprivrednih organizacija, među kojima i potraživanja prema individualnim proizvođačima.

U strukturi obrtnih sredstava u 1960. novčana sredstva učestvuju sa 5,3%, kupci i dobavljači sa 14,9%, zalihe materijala i sitnog inventara i gotovih proizvoda i trgovinske robe sa 33%, nedovršena proizvodnja sa 16,8%, a ostala aktiva sa 30%. Ostala aktiva je u 1960. porasla za 25,4%

* Osnovna sredstva po nabavnoj vrednosti.

u odnosu na 1959. Prilikom pregleda završnih računa poljoprivrednih organizacija za 1960. konstatovano je da kod znatnog broja zemljoradničkih zadruga evidencija o kreditnim odnosima u poljoprivredi sa individualnim proizvođačima nije sređena, zatim da individualni proizvođači duguju nekim zadrugama znatne iznose i da se ova potraživanja vrlo sporo naplaćuju.

Najznačajniji izvor finansiranja obrtnih sredstava predstavljaju zajmovi i krediti za obrtna sredstva, koji su u 1960. porasli za 40,1% u odnosu na 1959. Porast zajmova i kredita doveo je do porasta njihovog učešća u ukupnim izvorima finansiranja obrtnih sredstava sa 54,8% u 1959. na 62,4% u 1960.

Fondovi obrtnih sredstava poljoprivrednih organizacija porasli su za 7,2%, dok su ukupna obrtna sredstva povećana za 19,2%.

GUBICI POLJOPRIVREDNIH ORGANIZACIJA

Broj poljoprivrednih organizacija koje su imale gubitke u poslovanju u 1960. bio je veći nego u 1959, a takođe su povećani i gubici. Ukupni gubici poljoprivrede porasli su od 3.265 miliona din. u 1959. na 6.825 miliona din. u 1960, ili za 109%. Gubici iz troškova poslovanja porasli su za 197%, a gubici za pokriće minimalnih ličnih dohodaka za 79%.

Broj poljoprivrednih organizacija koje su imale gubitke u 1960. iznosi 28,3% od ukupnog broja. Od ukupnog broja poljoprivrednih dobara i kombinata gubitke je imalo 30,1%, od poljoprivrednih proizvođačkih zadruga (SRZ) 22,2%, od ekonomija opštih zemljoradničkih zadruga 41,7%, od ostalih poljoprivrednih organizacija 23,9%, i od ukupnog broja opštih zemljoradničkih zadruga 28,3%.

Na donjoj granici rentabiliteta⁸ u 1960. nalazilo se 31,9% poljoprivrednih dobara i kombinata, 47,4% poljoprivrednih proizvođačkih zadruga (SRZ), 46,9% ekonomija opštih zemljoradničkih zadruga, 53,7% ostalih poljoprivrednih organizacija i 35,8% opštih i specijalizovanih zemljoradničkih zadruga.

Gubici i nerentabilnost poslovanja izvesnog broja poljoprivrednih organizacija u prvom redu su posledica loših vremenskih uslova u 1960, veće orijentacije na stočarstvo, čije su cene bile relativno niže, zatim teškoća u ovladavanju savremenim procesom proizvodnje i raznih slabosti u organizaciji rada poljoprivrednih organizacija.

S. M.

⁸ Kao kriterijum za ocenu donje granice rentabiliteta uzeta su ostvarena sredstva za fondove poljoprivrednih organizacija posle raspodele čistog prihoda.

GRAĐEVINARSTVO 1956—1960.

Obim građevinskih radova u periodu 1956—1960 znatno je povećavan iz godine u godinu usled intenzivne investicione izgradnje.¹

Karakteristika ovog perioda jeste mnogo brži porast građenja objekata društvenog standarda nego objekata kapitalne izgradnje. (Tabela 1.)

TABELA 1 — OBIM I STRUKTURA GRAĐEVINSKIH RADOVA

Godina	Vrednost građevinskih radova*	Indeks	Struktura u procentima	
			kapitalna izgradnja	društveni standard
1956	206	100	100	100
1957	270	132	112	163
1958	309	149	126	199
1959	378	183	156	258
1960	511	249	172	295

* Svi građevinski radovi.

Podaci: Statistički godišnjak FNRI, 1961.

Vrednost građevinskih radova u oblasti društvenog standarda povećana je u 1960. u odnosu na 1956. skoro za tri puta, dok je u istom periodu vrednost građevinskih radova u oblasti kapitalne izgradnje povećana za 1,72 puta. Takav porast izgradnje objekata društvenog standarda odraz je kako naraslih potreba, tako i činjenice da se u 1956. malo gradilo, pogotovu objekata društvenog standarda. (Grafikon 1.)

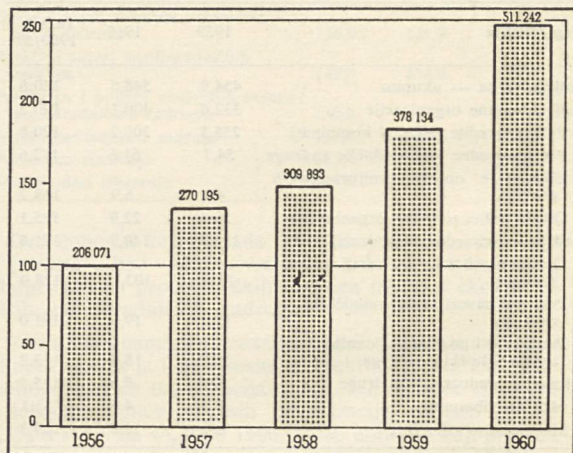
STRUKTURA I VRSTE GRAĐEVINSKIH RADOVA

Vrednost građevinskih radova po vrstama radova bila je u periodu 1956—1960. najveća na izgradnji saobraćajnih objekata, gde je uloženo 272,809 milijardi dinara.

¹ Vidi: »Građevinarstvo«, »Jugoslovenski pregled«, 1957, str. 289—296 (79—86).

GRAFIKON 1 — VREDNOST GRAĐEVINSKIH RADOVA

(U milijardama din. — tekuće cene)

Drugi po redu u oblasti izgradnje objekata takozvane kapitalne izgradnje su hidrograđevinski objekti, u koje je u istom periodu uloženo 138,77 milijardi dinara.

Građevinskih objekata za potrebe industrije izgrađeno je u vrednosti od 137,045, a za potrebe poljoprivrede 64,17 milijardi dinara. Za potrebe ostale privrede izgrađeno je privrednih objekata i zgrada za 89,96 milijardi dinara. Isti odnosi u pogledu veličine vrednosti građevinskih radova po vrstama radova ostvareni su u svim godinama od 1956. do 1960, što znači da se u pogledu izgradnje, a kao odraz toga i u odnosima između pojedinih vrsta građevinskih objekata, realizovala jedna planski usmeravana investiciona politika.

Najveći obim građevinskih radova u periodu 1956—1960. bio je u oblasti društvenog standarda. U toku 5 godina izgrađeno je za 687,427 milijardi dinara zgrada objekata društvenog standarda: stanova, škola, bolnica i ostalih kulturno-prosvetnih i socijalno-zdravstvenih zgrada. (Tabela 2.)

TABELA 2 — VREDNOST GRAĐEVINSKIH RADOVA PO VRS-
TAMA — SVI SEKTORI

(U milionima din. — tekuće cene)					
	1956	1957	1958	1959	1960
Hidrograđevinski objekti	17.441	22.108	27.420	33.234	38.567
Saobraćajni objekti	37.655	39.401	47.449	61.335	86.968
Dalekovodi	8.552	10.436	10.062	14.472	17.258
Ostali transportni objekti	1.431	1.657	835	720	1.075
Istražna bušenja	5.992	9.313	5.938	12.361	13.782
Industrijske zgrade i objekti	18.451	18.522	23.396	30.895	45.791
Poljoprivredne zgrade i objekti	7.533	8.318	9.802	13.222	25.296
Ostale privredne zgrade i objekti	9.215	15.257	13.992	22.167	29.289
Zgrade i objekti društvenog standarda	73.778	110.865	138.460	155.664	208.660

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961.

HIDROGRAĐEVINSKI OBJEKTI I RADOVI. Građenje hidrograđevinskih objekata realizovano je uz znatno mehanizovanje svih radova, primenu savremenih principa organizacije rada, i korišćenje najsavremenijih tehnoloških iskustava.

U periodu 1956—1960. znatno je mehanizovana gradnja svih vrsta pregrada (lučnih i gravitacionih — zemljanih, betonskih i armiranobetonskih), podzemnih mašinskih hala, na kilometre i desetine kilometara dugačkih tunela, kao i svih drugih objekata na hidrocentralama. Usled toga su veliki građevinski objekti (npr. Hidroelektrana Split) izgrađeni pre planiranog roka, a veliki zemljani radovi (npr. Hidrocentrala Kokin Brod) uspešno izvršavani. U tom periodu, izgradnjom hidrocentrala Bajina Bašta, Trebišnjica i Senj, počele su organizacione pripreme za izgradnju, kao i sama gradnja, tri velika hidroenergetskasistema. Industrijalizacija građenja i mehanizovanje radnih operacija skratili su vreme potrebno za izgradnju hidrocentrala i time doneli zemlji znatne ekonomske koristi. (Tabela 3.)

TABELA 3 — VELIČINA IZGRAĐENIH HIDROGRAĐEVINSKIH
OBJEKATA

	1956	1957	1958	1959	1960
Brane (u hiljadama m ³)	246	1.122	1.959	1.941	920
Kanali (u km)	307	325	441	632	657
Tuneli kod hidrocentrala (u hiljadama m ³)	232	404	494	197	169
Vodovodni dovodi (u hiljadama m)	114	191	291	369	368
Kanali i kolektori (u km)	61	123	137	112	120

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961.

Građevinska preduzeća, koja su poslednjih 15 godina izgradila veliki broj hidroelektrana, a sada rade na izgradnji novih, stekla su veliko iskustvo za te vrste radova i raspolazu savremenom opremom i jakim kapacitetima.

Građevinska preduzeća specijalizovana za izgradnju hidroenergetskih objekata raspolazu veoma jakim mehanizacijom: koeficijent mehanoopremljenosti (vrednost građevinske mehanizacije prema vrednosti izvršenih građevinskih radova) im je iznad 1, što se može upoređivati sa najopremljenijim preduzećima u tehnički razvijenijim zemljama. Ova preduzeća bez sumnje spadaju među najopremljenija u zemlji.

Uporedo sa intenzivnom gradnjom hidroenergetskih objekata proširivali su se i zadaci na području projektovanja, kao i oblici organizacija koje se njime bave. Projektantski kapaciteti za potrebe vodoprivrede i energetike preuzeli su na sebe sav rad oko istraživanja, izrade opštih studija,

analiza programa izgradnje, idejnih, osnovnih, glavnih i izvođačkih projekata i nadzora nad izvođenjem, a pojedini kolektivi — takozvane »inžinjerin« organizacije — i ugovaranja i nabavke opreme.

U ovom periodu takođe su se razvili specijalizovan kapaciteti za projektovanje svih vrsta objekata za melioracione radove.

Specijalizovani građevinski kapaciteti za izgradnju vodoprivrednih objekata isto tako rade pretežno sa mehanizacijom. Veliki zemljani radovi koji se izvode mogu se već meriti na desetine miliona m³ godišnje. Na tim radovima upotrebljavaju se moderni građevinski strojevi domaće i inostrane proizvodnje.

Građevinska preduzeća ove vrste izvela su do sada uspešno i mnoge radove u inostranstvu: izgradila su pomorske luke Latak i Mined El Bejda u Siriji i Asab u Etiopiji, brane Karuma u Libanu i Baradi u Siriji, i dr.

Građevinska preduzeća su zahvaljujući mehanizaciji svojih kapaciteta postigla značajne uspehe i u izgradnji mreže dalekovoda.

U toku građenja hidroelektrana postizani su rezultati najvišeg evropskog dometa, naročito kod građenja dugačkih tunela (npr. Kokin Brod 14,2 km, Split 10 km, i mnogi drugi), kao i u građenju zemljanih brana (npr. Kokin Brod — skoro 1 milion m³ u jednoj godini). Stečena iskustva projektantskih i građevinskih kapaciteta pozitivno će se odraziti na buduću izgradnju hidroenergetskih i termoenergetskih objekata.

IZGRADNJA SAOBRAĆAJNICA. Građevinska preduzeća koja izvode radove u oblasti saobraćaja izgradila su u periodu 1956—1960. godine 5.259 km puteva, sa 12,311 km tunela i galerija i 36,873 km mostova, vijadukata, nadvoznjaka i podvoznjaka. Pored toga, ona su izgradila 763 km železničkih pruga i 5.988 m operativnih obala. (Tabela 4.)

TABELA 4 — VELIČINA IZGRAĐENIH SAOBRAĆAJNIH
OBJEKATA

Godina	Putevi (km)	Tuneli i galerije (m)	Ulice i trgovi (km)	Mostovi, vijadukti, podvoznjaci (m)	Železničke pruge, trase (km)	Operativne obale (m)
1956	660	137	31	5.200	138	600
1957	898	2.579	50	4.361	192	1.368
1958	912	7.904	49	13.871	102	1.728
1959	974	743	33	6.058	215	1.821
1960	1.815	948	57	7.383	116	471

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961.

Najveći deo radova obavlja se mehanizovano, pomoću savremenih mašina. Dobri rezultati postignuti su na građenju i projektovanju auto-puteva, aerodroma, pruga i mostova, kao i drugih objekata na saobraćajnicama. Projektovanjem saobraćajnica obuhvaćeno je sve: od istražnih radova, izrade programa i svih vrsta projekata, do nadzora nad kvalitetom radova za vreme građenja. Građevinska preduzeća za izgradnju saobraćajnica u poslednjih 5 godina znatno su se organizaciono i kadrovski sredila i konsolidovala. Pored toga, razvila su kapacitete za održavanje svog mašinskog i voznog parka i povećala kapacitete voznog parka. Ona raspolazu savremenim mašinama i opremom za građenje puteva, za iskope svih vrsta i kategorija, za asfaltiranje i betoniranje, za izradu i ugrađivanje tih materijala, kao i za transport. Mnoga građevinska preduzeća imaju i vlastite kamenolome, šljunkare itd.

IZGRADNJA INDUSTRIJSKIH OBJEKATA. Građenje modernih industrijskih objekata je u periodu 1956—1960. znatno mehanizovano. Delovi industrijskih hala i

zgrada proizvode se na industrijski način i na gradilištu montiraju. Projektanti su potpuno ovladali projektovanjem modernih čeličnih armirano-betonskih konstrukcija, kao i konstrukcija i zgrada od prednapregnutog betona, koji se sve više primenjuje u izvođenju građevinskih objekata za potrebe hemijske, automobilske, prehrambene, prerađivačke i drugih grana industrije. (Tabela 5.)

TABELA 5 — IZGRADNJA INDUSTRIJSKIH ZGRADA I OBJEKATA

	1956	1957	1958	1959	1960
Industrijske proizvodne zgrade — u hiljadama m ²	182	245	221	218	324
Industrijske hale i hangari — u hiljadama m ²	53	62	65	85	109
Vatrostalni građevinski objekti — u m ²	23	19	15	15	52
Silos i, hladnjače, rezervoari i cisterne — u m ²	49	44	44	63	77

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961.

Izvesni, no još uvek pojedinačni uspesi, postignuti su u građenju i projektovanju industrijskih hala primenom tzv. tankostene robe glinenih šupljih proizvoda. Kvadratni metar na ovaj način izgrađenog objekta koštao je od 10.000 do 16.000 dinara, odnosno dva do tri puta jevtinije nego da je građen od čeličnih, armiranobetonskih ili prednapregnutih konstrukcija. Značajna ostvarenja konstruktora, tehnologa i projektanata uticala su da industrija ciglarskih proizvoda usvoji ne samo montažno građenje hala, nego osvaja i montažno građenje stambenih zgrada, što će doprineti da jedna od najzaostalijsih grana u vrlo kratkom vremenu pređe put ka najnaprednijim proizvodnim shvatanjima i dostignućima. Građevinska preduzeća i projektantski kapaciteti u poslednjih 5 godina postigli su visok stepen specijalizacije u građenju objekata za potrebe industrije, uglavnom visokogradnje.

Saradnja arhitekata sa tehnolozima i konstruktorima je sve šira i sve plodnija, polazeći sve više od toga da jedino serijska masovna proizvodnja elemenata i konstrukcija za potrebe izgradnje industrijskih objekata može biti jevtina i korisna za nacionalnu ekonomiju. U proteklom periodu, pored dobrih rezultata svetskog dometa, neki objekti su izgrađeni nedovoljno racionalno.

U proteklom periodu osvojena je i problematika tehnologije ugrađivanja i organizacije izvođenja objekata za korisnu upotrebu atomske energije.

Ovladavanje izgradnjom objekata za korisnu upotrebu atomske energije i industrijskih hala na bazi prednapregnutog betona ili prednapregnute keramike, kao i uvođenje novih vrsta betona (vakuum betona za potrebe visokogradnje, penušavih betona i dr.), omogućuje specijalizovanim građevinskim preduzećima brži prelaz na masovniju primenu racionalnijih konstrukcija i metoda građenja za potrebe industrije.

IZGRADNJA OBJEKATA ZA POTREBE POLJOPRIVREDE. Građenje objekata za potrebe poljoprivrede takođe se postepeno modernizuje. Počeli su se upotrebljavati prefabrikovani elementi koji se montiraju na gradilištu. Silosi za žito grade se po sistemu klizajuće oplote. (Tabela 6.)

TABELA 6 — IZGRADNJA OBJEKATA ZA POTREBE POLJOPRIVREDE

	1956	1957	1958	1959	1960
Staje za stoku — u hiljadama m ²	509	535	609	538	882
Zgrade za smeštaj poljoprivrednih proizvoda — u hiljadama m ²	283	341	439	441	435
Sušare — u hiljadama m ²	24	27	33	98	75

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961.

IZGRADNJA OBJEKATA DRUŠTVENOG STANDARDA. U periodu 1956—1960. izgrađeno je 14,090,093 m² stambene površine i 3,540,000 m² površine kulturno-prosvetnih, zdravstvenih i upravnih zgrada i objekata. Od objekata koji služe u kulturno-prosvetne svrhe najviše je izgrađeno novih škola, pozorišta, bioskopa, domova kulture i biblioteka, a od zdravstvenih objekata najviše je podignuto novih bolnica, poliklinika, dispanzera, ambulanata, domova za odojčad, predškolsku i školsku decu, domova za vaspitno zapuštenu decu i omladinu, ustanova za porodajnu zaštitu, letovališta, oporavišta itd. (Tabela 7.)

TABELA 7 — IZGRAĐENI OBJEKTI DRUŠTVENOG STANDARDA

(U hiljadama m ²)					
Godina	Stambene zgrade dovršene i nedovršene	Administrativne zgrade	Kulturno-prosvetne zgrade	Zgrade za zdravstvene delatnosti	Fiskulturne zgrade
1956	3.455	85	238	89	7
1957	4.373	153	281	125	6
1958	5.750	181	327	95	14
1959	5.659	194	556	153	14
1960	6.745	256	851	226	10

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961.

Najveći porast zabeležen je kod izgradnje stanova. (Tabela 8.)

TABELA 8 — IZGRADNJA STANOVA

Godina	Broj izgrađenih stanova			Površina izgrađenih stanova — m ²		
	ukupno	društveni	privatni	ukupno	društveni	privatni
1956	37.005	14.375	22.630	1,947.959	853.014	1,094.945
1957	44.725	18.095	26.630	2,300.357	995.155	1,305.202
1958	61.681	26.829	34.852	3,148.530	1,421.522	1,727.008
1959	60.614	31.150	29.464	3,046.736	1,574.828	1,471.908
1960	75.330	35.225	40.105	3,646.411	1,665.477	1,980.934

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961.

Obim izgradnje objekata društvenog standarda u celom periodu 1956—1960. bio je uslovljen obimom, strukturom, asortimanom i kvalitetom proizvodnje građevinskih materijala, konstrukcija i elemenata za ugrađivanje. To je bitno uticalo i na razvoj tehnologije građenja i na brzinu izgradnje. Tehnologija je napredovala u pogledu racionalizacije i modernizacije izvršavanja takozvanih grubih građevinskih radova, dok su se završni radovi pretežno obavljali sporo i zanatski. Sredstva koncentrisana u fondovima za stambenu izgradnju omogućila su postepeno razvijanje polumontažne i montažne izgradnje sa serijskom industrijskom proizvodnjom elemenata, konstrukcija i čitavih delova zgrada. Najnaprednija građevinska preduzeća su, u saradnji sa svojim projektantima i pojedinim institutima, uspeła da uvedu industrijske metode građenja stanova.

Progres u stambenoj izgradnji izvršen je najviše kroz racionalizaciju građenja, a delom (do oko 5%) i na bazi potpune prefabrikacije i montaže u gradskim i industrijskim naseljima. Rentabilnoj i racionalnoj poluindustrijskoj i industrijskoj proizvodnji stanova doprineli su takođe i novi izolacioni i novi, veoma laki, produkcion materijali za građenje. Koncentracija građne stanova u gradovima omogućila je građevinskim preduzećima da u poslednjih 5 godina organizuju serijsku proizvodnju. Međutim, ovakav način građenja bio je ometan zbog toga što investitori i projektanti, naročito oni van građevinskih kolektiva, često ne shvataju značaj industrijske proizvodnje stanova.

Racionalizaciju stambene izgradnje ubrzalo je i projektovanje racionalnijih konstrukcija, bolja organizacija rada i bolji kvalitet grubih građevinskih radova. Građeni su

racionalniji stanovi, čije su osnovne karakteristike: manja težina i dobra izolacija. Znatni rezultati su postignuti i u pogledu boljeg korišćenja građevinskih površina stanova. Najbolji odnos korisne stambene površine prema izgrađenoj građevinskoj površini dostigao je 1:1,28, ali je taj odnos kod većine stanova još uvek 1:1,6. U periodu 1956—1960. poboljšala se i organizacija investitorske službe.

INDIVIDUALNA IZGRADNJA

Porast individualne izgradnje znatno zaostaje za tempom ukupne izgradnje ostalih građevinskih objekata. Indeks individualne izgradnje u 1959. prema 1956. iznosi 159, dok indeks ukupne izgradnje u istom periodu iznosi 183. Najveći deo individualno uložених sredstava koristi se za stambenu izgradnju, i to 90%, a ostatak za izgradnju poljoprivrednih zgrada. Pošto individualnu izgradnju stanova pretežno vrše privatnici na selu, obim te izgradnje zavisi u prvom redu od rezultata postignutih u poljoprivrednoj proizvodnji, odnosno od prinosa u prethodnoj godini (Tabela 9.)

TABELA 9 — INDIVIDUALNA IZGRADNJA

(U milionima din.)

Godina	Ukupno	Hidrogra- devinski objekti	Poljopriv- redne zgrade	Stambene zgrade	Ostali objekti
1956	27.379	65	3.124	23.740	450
1957	34.877	74	3.613	30.703	487
1958	39.864	159	4.178	34.929	598
1959	43.467	121	3.468	39.497	381
1960	63.442	175	4.220	58.303	744

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961.

PROJEKTOVANJE

Posle 1956. projektovanje je, iako u uslovima intenzivne gradnje, bilo znatno kvalitetnije nego u prethodnom periodu. Izrađeni su mnogi urbanistički i regulacioni planovi, što je doprinelo pravilnom i ekonomičnom razvoju gradova i industrijskih naselja. Za veći deo objekata investicione izgradnje izgrađeni su investicioni programi, što je omogućilo realnije sagledavanje problematike izgradnje i bolju izradu glavnih projekata.

Sve projekte za građevinsku aktivnost izradili su domaći stručnjaci, koji su izradom projekata u oblasti visokogradnje i arhitekture na putevima i železnicama, tunelima, mostovima, na objektima hidrogradnje, melioracija, konstrukcijama od čelika, armiranog ili prednapregnutoг бетона, itd., stekli bogato iskustvo. Jugoslovenski stručnjaci uspešno rade ne samo u zemlji, nego i u inostranstvu, saraduju u svim međunarodnim organizacijama i sa svojim zapaženim radovima učestvuju na svetskim kongresima. Mnogi od njih su angažovani i kao eksperti u UNTAA i drugim stručnim organizacijama i agencijama OUN, ili na osnovu bilateralnih ugovora o tehničkoj pomoći i saradnji.

Naročito značajni rezultati su postignuti u projektovanju hidroenergetskih objekata i konstrukcija u čeliku i prednapregnutoг бетону, a zatim u projektovanju saobraćajnica i melioracija. Međutim, u ovom periodu projektovanje, kao specifična delatnost, nije mnogo doprinelo razvoju industrijske proizvodnje tipskih zgrada, objekata društvenog standarda i industrijskih i drugih privrednih objekata visokogradnje. Pored toga, pri projektovanju često nisu bili dovoljno sagledani svi uslovi realizacije izgradnje.

U 1960. Savezna građevinska komora imala je učlanjene 234 projektantske organizacije, dok ih je u 1956. bilo učlanjeno samo 170. Međutim, stvarni kapaciteti projektovanja su veći, jer znatan broj projektanata radi u proizvodnim, istraživačkim i upravnim organizacijama građevinarstva, industrije, saobraćaja i poljoprivrede.

GRAĐEVINSKA PREDUZEĆA

Građevinska operativa je razvijajući svestranu aktivnost u poslednjih 5 godina stekla znatna iskustva. Građevinska preduzeća sve više usvajaju savremene sisteme poslovanja. Ostvarena je i veća specijalizacija građevinskih kapaciteta, naročito za izgradnju hidroenergetskih objekata, saobraćajnica i melioracija, a u manjoj meri i industrijskih objekata i objekata društvenog standarda. (Tabela 10.)

TABELA 10 — GRAĐEVINSKA PREDUZEĆA PO SPECIJALNOSTI

Godina	Ukupno	Grade pretežno				
		objekte društvenog standarda	privredne objekte	objekte nisko- gradnje	objekte hidro- gradnje	ostale
1956	434	235	88	84	20	7
1957	410	238	41	91	18	22
1958	414	257	34	98	19	6
1959	422	244	58	100	14	6
1960	410	231	74	91	12	2

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961.

Oscilacije ukupnog broja građevinskih preduzeća su odraz ne samo obima i strukture radova u pojedinim godinama, nego i organizacionih kretanja u zavisnosti od većeg ili manjeg uspeha poslovanja pojedinih preduzeća, kao i procesa same specijalizacije.

Građevinska operativa je izrasla u privrednu oblast koja je svake godine sve sposobnija za izvršavanje obimnih i složenih zadataka investicione izgradnje u zemlji i inostranstvu.

STRUČNI KADROVI

Razvoj građevinske operative u ovom periodu praćen je znatnim prilivom novih stručnih kadrova. Na tehničkim fakultetima diplomirao je u poslednjim godinama znatan broj studenata koji su otišli u proizvodnju ili projektantske i istraživačke organizacije. (Tabela 11.)

TABELA 11 — DIPLOMIRANI STUDENTI

Godine	Ukupno tehnički fakultet	O d t o g a						
		arhi- teka- ta	gra- devin- skih inže- njera	mašin- skih inže- njera	elek- troteh- ničkih inže- njera	hemi- čara	geo- loga	ru- dara
1930—1939	2.571*	—	—	—	—	—	—	—
1951—1960	13.833*	—	—	—	—	—	—	—
1956	1.435	185	346	363	221	207	27	86
1957	1.288	155	314	321	238	141	36	83
1958	1.338	208	308	272	235	209	34	72
1959	1.511**	287	305	270	268	241	41	93
1960	1.959**	377	324	436	336	312	30	122
Ukupno od 1956—1960	7.531**	1.212	1.597	1.662	1.498	1.110	168	456

* Zbog drugačijeg naziva i rasporeda škola, ne mogu se dati uporedni podaci.

** Obuhvaćeni prehrambeno-tehnološki i brodograđevinski inženjeri.

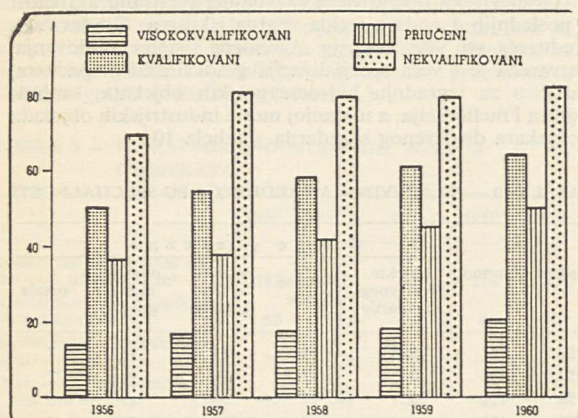
Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961.

U proteklom periodu znatno se izmenila i kvalifikaciona struktura radnika i službenika. (Grafikon 2.)

ZAPOSLENOST I PRODUKTIVNOST

ZAPOSLENOST. U odnosu na 1956. broj visokokvalifikovanih radnika povećan je u 1960. za 43%, radnika sa srednjom stručnom kvalifikacijom za 28%, a stručnih radnika

GRAFIKON 2 — KVALIFIKACIONA STRUKTURA RADNIKA ZAPOSLENIH U GRAĐEVINARSTVU

koji su priučeni — za 35%. U istom periodu povećar je broj službenika sa visokom i srednjom stručnom spremom za oko 83%. Ovakva pozitivna kretanja u kvalifikacionoj strukturi znatno su uticala i na povećanje produktivnosti rada, a odrazila su se i na politiku zapošljavanja. (Tabela 12.)

TABELA 12 — ZAPOSLENO OSOBLJE*

Godina	Ukupno građevinska preduzeća	Grade pretežno					Ostale
		objekte društvenog standarda	privredne objekte	objekte nisko-gradnje	objekte hidro-gradnje		
1956	245.088	91.699	56.413	69.908	22.838	4.230	
1957	262.504	134.835	17.582	70.037	25.773	14.277	
1958	279.076	155.438	17.228	81.147	23.060	2.204	
1959	299.334	141.164	37.589	89.948	27.036	3.597	
1960	325.990	145.341	65.160	91.314	23.900	275	

* Stanje na dan 30. IX za sve godine.

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961.

Najveći broj zaposlenih radi na građenju objekata društvenog standarda, gde je produktivnost rada najniža. Na objektima hidrogradnje i privrednim objektima zaposlenost je manja, jer su radovi mehanizovani.

Fond radne snage je u 1960. korišćen za 15% bolje nego u 1956, usled bolje organizacije i većeg kontinuiteta rada, promena u kvalifikacionoj strukturi i smanjenja sezonskih kolebanja.

Povećanje produktivnosti, a time i povećanje ličnih dohodaka, omogućilo je u poslednjim godinama veću stabilizaciju i stručnost građevinskih kolektiva.

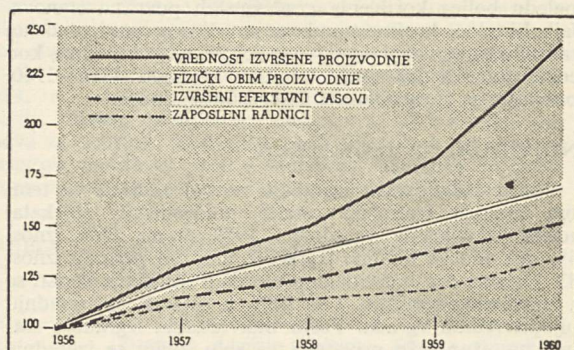
Porast bruto ličnih dohodaka u oblasti građevinarstva je u 1960. prema 1959. viši nego u ostalim oblastima privrede, osim u šumarstvu, ali se još uvek nisu bitno smanjile razlike koje nastupaju zbog znatno viših ličnih dohodaka ostalih oblasti i grana proizvodnje, iako je produktivnost u građevinarstvu više porasla nego u tim oblastima.

PRODUKTIVNOST. Produktivnost rada u građevinarstvu je u stalnom porastu. (Grafikon 3.)

Ako se uzme u obzir indeks porasta fizičkog obima i zaposlenosti osoblja, onda prosečan porast produktivnosti rada iz godine u godinu iznosi 6 do 7%. Izvršeni fizički obim je veći od zapošljavanja: u 1957. za 12 poena, u 1958. za 20, u 1959. za 32, a u 1960. za 36 poena.

Povećanje produktivnosti nastaje i kao odraz boljeg korišćenja mehanizacije i znatnog povećanja investicionih ulaganja. (Tabela 13.)

GRAFIKON 3 — INDEKS PRODUKTIVNOSTI RADA U GRAĐEVINARSTVU

*Pri izračunavanju fizičkog obima proizvodnje uzeto je u obzir prosečno kretanje cena, cena materijala i ostalih elemenata.

TABELA 13 — INVESTICIONA ULAGANJA U GRAĐEVINARSTVU

(U milijardama din.)

Godina	Ukupno investirano	Indeks	Utrošak amortizacije	Neurošena sredstva
1956	10,1	100	5,7	12,8
1957	16,8	166,2	6,6	11,7
1958	17,6	174,2	5,4	11,6
1959	17,9	177,1	5,7	11,2
1960	22,8	225,0	6,4	11,7

Podaci: Statistički bilten Narodne banke FNRJ, br. 4/1961.

Već u 1956. indeks investicionih ulaganja povećava se na 166,2, a u 1960. dostiže 225, dok se utrošak amortizacije bitno ne menja, a sama amortizacija ekonomski ne zadovoljava. Građevinska preduzeća, uz znatnu pomoć Opšteg investicionog fonda, sve više ulažu u razvoj proizvodnih snaga, u prvom redu građevinske mehanizacije i transportnih sredstava, ali se za te svrhe još uvek premalo ulaže iz lokalnih investicionih fondova. I sama građevinska preduzeća imaju krajem svake godine na svojim računima takođe znatna neurošena sredstva.

GRAĐEVINSKA MEHANIZACIJA

Ulaganja u građevinarstvo omogućila su povećanje broja važnijih građevinskih mašina od 15.544 u 1956. na 32.174 u 1960. U istom periodu ukupna snaga građevinskih motora porasla je od 196.679 na 371.319 KS.

Koeficijent opremljenosti mehanizacijom kretao se u 1959. u proseku od 0,25 do 0,30, ali je opremljenost pojedinih preduzeća veoma različita. Najproduktivnija preduzeća imaju opremljenost mehanizacijom preko 1,20, što odgovara dobro opremljenim preduzećima u svetu. (Tabela 14.)

Najviše je povećan broj mašina za vertikalni i horizontalni transport, zemljane radove i izradu i ugrađivanje betona. Savremenu opremu i mehanizaciju proizvodi sve više domaća mašinogradnja. Dok je u 1939. u Jugoslaviji proizvedeno 108 tona građevinskih mašina, u 1950. njihova proizvodnja iznosi 1.388 tona, a 1959. već 11.623 tone.

U protekle četiri godine nastala je prekretnica u opremanju građevinarstva mehanizacijom. Preduzeća su uvidela da je dobro organizovan mehanizovan rad jeftiniji za zajednicu i istovremeno vrlo unosan i za same radne kolektive. Zato se i prešlo od ekstenzivnog razvijanja kapaciteta na intenzivnu proizvodnju.

TABELA 14 — VAŽNIJE GRAĐEVINSKE MAŠINE U 1959*

Vrsta mašina	Broj mašina ukupno	Snaga motora u KS
Buldožeri i anglodožeri	445	36.757
Skreperi	169	
Bageri (osim plovnihi)	431	36.468
Valjci	680	16.346
Kompresori	1.147	59.817
Bušaći čekići i pištolji	5.003	
Drobnice	1.062	17.975
Mešalice za beton	3.645	23.465
Vibratori i pervibratori	3.074	6.439
Toranske građevinske dizalice (kranovi)	483	5.897
Ostale građevinske dizalice	3.885	24.486
Transporteri	528	9.839
Motorne pumpe	2.923	32.245
Ostale građevinske mašine	8.489	92.380
Parne klipne mašine i lokomobile	210	9.225

* Obuhvaćena građevinska preduzeća, režijske grupe i preduzeća za održavanje pruga.

Podaci: Savezni zavod za statistiku.

GRAĐEVINSKO ZANATSTVO

U periodu između 1954. i 1959. društvene zanatske organizacije brže su se razvijale od privatnih.² (Tabela 15.)

TABELA 15 — GRAĐEVINSKO-ZANATSKA ORGANIZACIJE I ZAPOSLENOST

	Građevinsko- zanatske organi- zacije		Indeks 1959 1954	Zaposleno osoblje		Indeks 1959 1954
	1954	1959		1954	1959	
Ukupno	16.267	11.024	67	39.903	48.913	122
Društvene	311	596	191	15.904	34.185	214
Privatne	15.956	10.428	65	24.009	14.728	61

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961.

Pored porasta obima rada izvršenog mašinama, znatno je povećan i ručni rad zanatskih društvenih organizacija, naročito na objektima visokogradnje.

Rad u građevinskom zanatstvu je manje produktivan. Indeks porasta broja zaposlenih u nekim zanatima koji rade za potrebe građevinarstva iznosi u 1959. u odnosu na 1954. godinu 214, dok je u istom periodu indeks porasta zaposlenih u građevinarstvu koji rade na objektima visokogradnje iznosio 142. Indeks fizičkog obima proizvodnje na objektima visokogradnje iznosi oko 168, što pokazuje da je stepen produktivnosti rada zanatlija veoma nizak i da su njihovi radovi skupi. Kvalitet zanatskih radova takođe još nije zadovoljavajući.

Da bi se otklonile dosadašnje slabosti, nastoji se da se kapaciteti građevinskog zanatstva koriste kontinuirano preko cele godine, čime bi se pokrile sve potrebe u ovoj vrsti usluga, što u proteklom periodu nije bio slučaj. U ranijim godinama je oko 45—50% zanatskih radova izvršavano u IV kvartalu. Nastojanja da se proizvodnja objekata društvenog standarda i ostalih objekata visokogradnje industrijalizira, veoma su značajna, a stečena iskustva omogućice brži prelazak na industrijske metode rada, i time rešiti probleme kapaciteta zanatstva za završne radove.

² U 1954. i 1959. je vršen popis zanatstva.

TRŽIŠTE I CENE

Tražnja u oblasti građevinarstva je bila veća od ponude, osim kod kapaciteta za izgradnju saobraćajnica, naročito puteva. Kontinuitet građenja bio je veći: svaka nova godina započinjala je sa većim brojem ugovorenih radova nego prethodna. Veći deo radova dobijen je preko konkursa, što je pozitivno uticalo na sređivanje građevinskog tržišta. U 1957, 1958. i 1959. oko 70% od ukupnih građevinskih radova ugovoreno je putem konkursa, dok je u 1960. taj procent smanjen na 60%.

Razlike u ceni u ponudama na konkursima u proteklih pet godina bile su sve manje, tako da su se u poslednje dve godine potpuno normalizovale.

Građenje u režiji kretalo se u visini od oko 7% od ukupno izvršenih radova. Režijske organizacije su u većini slučajeva slabije koristile svoju opremu i pozajmljivale nekorišćenu mehanizaciju građevinskim preduzećima, ali je njihova energoopremljenost po mašini bila za preko 100% veća nego kod građevinskih preduzeća. (Tabela 16.)

TABELA 16 — Približno prosečno kretanje cena

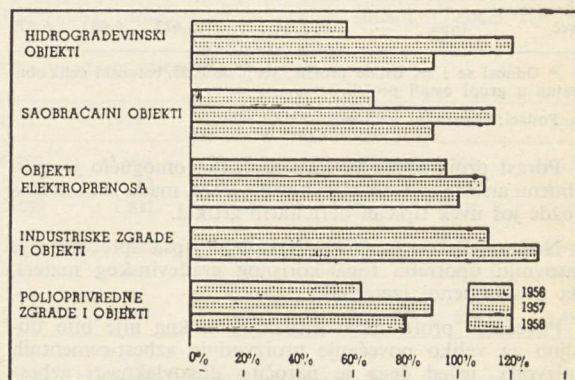
Objekti	1956=100			
	1957 1956	1958 1957	1959 1958	1960 1959
Stambena zgrada	104,8	106,7	109,2	113,2
Upravna zgrada	106,6	109,0	110,5	112,0
Poljoprivredna zgrada	106,3	112,8	111,7	114,3
Zemljana brana	105,0	109,5	111,2	113,1
Betonska brana	102,8	114,0	105,5	110,0
Industrijska hala	107,3	107,1	112,5	113,2

Podaci: Izračunato na bazi kretanja cena konkretnih građevinskih objekata iz tehničke dokumentacije građevinskih preduzeća. Primenjen je kalkulativan metod koji primenjuju građevinska preduzeća.

U periodu 1956—1960. došlo je do povećanja cena usled deficitarnosti pojedinih građevinskih materijala, veće tražnje od ponude, naročito za završne radove u visokogradnji, i nedovoljno brzog korišćenja mogućnosti racionalizacije građenja.

Racionalizacija i industrijalizacija građenja uticale su na brzinu građenja, a time i na brže i efikasnije investiranje. (Grafikon 4.)

GRAFIKON 4 — BRZINA GRAĐENJA 1956—1958

Najbolji rezultati na ubrzanju građenja postignuti su kod hidrograđevinskih objekata, saobraćajnih objekata i, u

nešto manjoj meri, kod objekata elektroprenosa. Postepeno se ubrzava i izgradnja industrijskih i poljoprivrednih objekata, dok je građenje objekata društvenog standarda u proseku veoma sporo.

RAZVOJ INDUSTRIJSKE PROIZVODNJE ZA POTREBE GRAĐEVINARSTVA

U proizvodnji materijala, poluproizvoda, proizvoda, elemenata i konstrukcija za ugrađivanje postignuti su u poslednjim godinama znatni rezultati. (Tabela 17).

TABELA 17 — KRETANJE PROIZVODNJE GRAĐEVINSKOG MATERIJALA

	Jed. mere	1939	1956	1957	1958	1959	1960
Betonski čelik* tona	72.144	87.149	132.965	153.447	169.689	198.729	
Železničke šine „	—	43.262	43.698	66.126	69.563	78.944	
Pečeni gigs „		21.040	22.921	21.486	24.760	26.934	
Keramika za građevinarstvo „	2.462	10.933	22.582	23.646	23.709	27.924	
Salonit proizvodi „	27.379	35.032	46.373	54.090	68.486	87.193	
Cement portland ooo t	878	1.538	1.966	1.939	2.185	2.358	
Ostale vrste cementa „	16	17	16	28	36	40	
Ravno staklo ooo m ²	1.678	4.728	5.526	5.719	5.713	7.605	
Staklena vuna tona	—	280	488	540	584	820	
Fitinzi i prirubnice „	248	609	1.152	1.420	1.987	3.747	
Okov i pribor „	3.514	4.336	4.753	5.346	5.373	5.458	
Mašine za građevinarstvo „	108	5.121	8.440	14.037	11.623	6.919	
Kotlovi za centralno grejanje „	770	3.234	3.161	3.114	3.665	6.163	
Radijatori „	1.594	3.642	4.937	5.175	7.369	11.881	
Gvozdeno i limene konstrukcije „	6.703	37.427	40.105	43.141	48.456	64.050	
Armature „	378	1.744	2.881	3.719	5.016	5.852	
Sanitarni uređaji „	653	1.973	2.972	3.489	4.647	6.689	
Instalacioni materijal „	88	809	1.029	1.236	1.603	1.409	
Instalacione cevi i pribor „	714	2.015	2.556	2.996	2.996	3.399	
Izolovani sprovodnici „	572	5.083	6.778	7.928	10.601	14.552	
PVC u prahu „	—	3.684	4.253	4.734	6.329	7.462	
Fitinzi „	1.289	3.479	4.821	3.699	4.317	4.409	
Profilisani materijali m ³	32.037	48.084	74.199	72.452	65.881	66.091	
Lake građevinske ploče ooo m ²	12	709	1.011	1.357	1.767	1.740	
Cigla mil. kom.	380	813	896	1.072	1.194	1.369	
Krovná lepenka tona	7.024	13.971	17.134	17.872	24.426	28.800	
Negašeni kreč ooo t	144	449	545	567	618	696	
Hidratizirani kreč tona	—			2.672	6.642	6.879	

* Odnosi se i na ostale profile, jer je do 1955. betonski čelik obuhvaćen u grupi ostali profili.

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961.

Porast proizvodnje betonskog čelika omogućio je veću primenu armirano-betonskih konstrukcija, mada je betonsko gvožđe još uvek tipičan deficitarni artikal.

Nedovoljno povećanje proizvodnje gipsa sprečavalo je masovniju upotrebu toga korisnog građevinskog materijala u stambenoj izgradnji.

Povećanje proizvodnje azbestnog vlakna nije bilo dovoljno za veliko povećanje proizvodnje azbest-cementnih proizvoda, usled čega je naročito dugovlaknasti azbest uvožen u znatnim količinama.

Keramički i sanitarni proizvodi su po kvalitetu i asortimanu zadovoljili skoro sve potrebe građevinarstva.

Znatno je povećana proizvodnja valovitih salonitnih ploča i azbest-cementnih cevi, koje izdržavaju najveće pritiske (iznad 25 atmosfera) i koje su već zamenile preko 50% gvozdениh livenih i čeličnih cevi, dok se znatne količine i izvoze.

Proizvodnja cementa je znatno povećana, a njegov kvalitet je postigao svetske rezultate, ali je on, naročito u poslednje dve godine, veoma deficitaran artikal.

Proizvodnja ravnog stakla, iako je bila skoro udvostručena, još nije dovoljna da pokrije potrebe tržišta.

Staklena, a naročito mineralna (šljakina) vuna, sve se više primenjuje u građevinarstvu.

Povećana proizvodnja fittinga, prirubnica i instalacionih cevi, postepeno su više zadovoljava narasle potrebe. Kod proizvodnje okova i pribora sporo se usvaja moderan, lakši asortiman.

Proizvodnja izolacionih sprovodnika i okovnih kablova zadovoljava domaće potrebe i izvozi se u znatnim količinama.

Udvostručena proizvodnja PVC-a, kao i osvajanje nove proizvodnje suspenzionog PVC-a, omogućava široku primenu veštačkih masa u građevinarstvu.

Znatna napredak je postigla i industrija osnovnih građevinskih materijala. Nova i povećana proizvodnja lakih građevinskih ploča, znatno povećana proizvodnja lakših elemenata za zidove i plafonske konstrukcije (šupljih blokova i glinenih tzv. tankostenih proizvoda), kao i novi izolacioni materijali, omogućavaju građenje lakših i bolje izoliranih zgrada.

Proizvodnja i potrošnja građe četinarina ostala je gotovo nepromenjena. Četinare u građevinskoj stolariji zamenjuju lesomit, šper i panel-ploče, a ova građa se štedi i usled sve veće primene polumontažne i montažne građe.

Pored povećane proizvodnje raznih ploča, započeta je i proizvodnja jednog novog materijala — hidratiziranog kreča.

NAUČNOISTRAŽIVAČKI RAD

Pored organizovanog rada u pojedinim većim preduzećima, na unapređivanju građevinarstva radi 13 instituta, Centar za unapređivanje građevinarstva i Centar za unapređivanje građevinske industrije. Istraživački rad usmeravali su i sami proizvođači kroz sredstva koja je za tu svrhu dala zajednica. Postignuti rezultati koriste se kako u zemlji, tako i u inostranstvu — putem prodaje patenata i kroz tehničku saradnju.

GRAĐEVINSKA REGULATIVA

Savezna narodna skupština usvojila je Rezoluciju o razvoju građevinarstva, kojom su utvrđeni pravci razvoja i politika u toj oblasti.

U toku 1956. i 1957. doneti su propisi o licitaciji, kojima je regulisano pitanje tržišta građevinskih radova, zatim propisi o režijskim radovima, kao i izmene Uredbe o građenju i Uredbe o projektovanju.

Krupan korak u razvoju racionalizacije građenja je propis o obaveznom projektovanju i građenju stanova po modularnoj koordinaciji i jugoslovenski standard o jedinstvenoj modularnoj koordinaciji u zgradarstvu, donet januara 1960.

Do sada je izdato 390 standarda za potrebe građevinarstva. Radi se i dalje na istraživanju i proveravanju osnova za nove standarde i tehničke propise.

U proteklom periodu, u cilju utvrđivanja tehničkih propisa, proučeni su mnogi problemi iz tehnologije proizvodnje i ugrađivanja materijala i konstrukcija i izdat je niz uputstava koja su štampana u dokumentaciji »Arhitektura i građevinarstvo«. Ova uputstva služe kao prethodnik

tehničkih propisa, u cilju da se omogući šire proveravanje postavki i normi pre donošenja propisa. Izvršeno je i instrukciono upućivanje na nove regulativne mere. Sve ovo omogućuje brže donošenje tehničkih propisa u narednom periodu.

PERSPEKTIVNI RAZVOJ GRAĐEVINARSTVA

Perspektivni razvoj građevinarstva predviđa u prvom redu još efikasnije rešavanje problema racionalnijeg investiranja, kroz ekonomičnije i brže građenje, čime će se ostvariti uslovi za brže korišćenje energetske izvora, za razvoj ekstraktivne i proizvođačke industrije, za rekonstrukciju i dalje unapređivanje saobraćajne mreže, kao i za zadovoljenje potreba društvenog standarda.

Pravac razvoja građevinarstva je usmeren na dalje osvajanje savremenih sistema i metoda građenja, uz stalno unapređivanje tehnologije. Osnovni zadatak je i dalje intenzivno uzdizanje tehničke kulture radnika i stručnjaka. Produžice se dosadašnji razvoj u pravcu specijalizacije i kooperacije, a gde je to korisno, i u pravcu objedinjavanja proizvodnje na bazi usvojenih koncepcija, naročito u izgradnji objekata društvenog standarda i objekata visokogradnje za potrebe privrede. To je uslovljeno bogatijim asortimanom građevinskih materijala i elemenata za ugrađivanje, kao i

znatno većim stepenom opremljenosti kapaciteta za izgradnju objekata visokogradnje, tako da će se industrijalizaciji gradnje stambenih zgrada i industrijskih hala prilaziti smelije. U narednom periodu više će se primenjivati tipizirani elementi i konstrukcije, novi laki građevinski materijali, a pogotovu novi izolacioni materijali.

Najkrupniji zahvat koji predviđa Društveni plan privrednog razvoja 1961—1965. je izgradnja 510.000 stanova, industrijska proizvodnja hala, magacina, silosa, manjih privrednih zgrada, itd., koji se može izvršiti jedino ako se spreči građenje neracionalnih konstrukcija, monumentalnost i preterani luksuz u građenju.

Da bi građevinarstvo ostvarilo svoje zadatke, perspektivnim planom predviđena je veoma visoka prosečna godišnja stopa investiranja — 22,7% (posle ove najveće stope je za industriju — 13,8%). Po toj stopi građevinarstvo bi proširivalo svoje kapacitete sa oko 35 milijardi dinara godišnje, a to je oko 2,3 puta više nego u prethodnom periodu 1956—1960.

IZVOR: Statistički godišnjak FNRJ, 1961, Statistički bilten Narodne banke FNRJ, br. 4/61.

Inž. J. V.

MODERNIZACIJA TRGOVINSKE MREŽE NA MALO

Kvalitet organizacije i poslovanja trgovinske mreže za promet robe na malo od presudnog je uticaja na izvršavanje zadataka trgovine kao grane privrede¹. Od toga kakva je organizacija trgovinske mreže na malo i kako ona funkcioniše, zavisi ne samo snabdevanje stanovništva, već i razvoj drugih privrednih grana, naročito industrije, jer trgovina predstavlja kanal kojim roba odlazi u potrošnju.

RAZVOJ TRGOVINSKE MREŽE NA MALO

PRODAJNI KAPACITETI. Organizacija trgovinske mreže na malo imala je u posleratnom periodu nekoliko faza razvoja. U skladu sa stanjem i potrebama privrede, vršila se koncentracija odnosno decentralizacija trgovinskih preduzeća.

U trgovinskoj mreži na malo u periodu do 1953. preovladavala su krupna, centralizovana preduzeća, sa mrežom prodavnica u administrativnim okvirima sreza odnosno grada. Takva organizaciona struktura trgovinske mreže bila je u skladu sa tadašnjim administrativnim načinom privređivanja i rukovođenja. Posle toga, u skladu sa novim

privrednim sistemom, stupnjem razvoja proizvodnje i raspoloživim robnim fondovima, nastaje period decentralizacije, čija je osnovna karakteristika formiranje velikog broja malih, samostalnih privrednih organizacija (preduzeća sa malim brojem prodavnica i trgovinske radnje). Ova reorganizacija imala je za cilj da ostvari što veću konkurenciju između trgovinskih organizacija za prodaju robe na malo, a time i pozitivan uticaj na asortiman, nivo cena i dr. u uslovima još nedovoljnih robnih fondova i minimalnih mogućnosti zajednice da izdvaja znatnija sredstva za ulaganja u trgovinu. U takvim materijalnim uslovima, zalaganjem trgovinskih radnika postignuti su pozitivni rezultati. Međutim, usitnjena trgovinska mreža pokazala je i svoje slabosti: sporo jačanje materijalne osnove za rad i dalji razvoj (mala osnovna i obrtna sredstva, slaba tehnička opremljenost) i teškoće u ostvarivanju radničkog samoupravljanja i unutrašnje kontrole (zbog malog broja uposlenih u trgovinskim radnjama). Zbog toga je u daljem razvoju nastupio proces postepenog objedinjavanja trgovinskih radnji i malih preduzeća u krupnije organizacije za promet na malo — trgovinska preduzeća, sa jačom materijalno-tehničkom osnovom i mrežom prodavnica čiji se radijus poslovanja (snabdevanja potrošača) i dalje kretao u okvirima sreza ili grada (opštine). U sadašnjoj fazi ovog procesa ima pojava šematskog i mehaničkog spajanja preduzeća, koje u osnovi ne doprinosi jačanju trgovinske mreže u ekonomskom smislu. (Tabela 1.)

TABELA 1 — STRUKTURA TRGOVINSKE MREŽE NA MALO PREMA VRSTI PREDUZEĆA

Preduzeća i radnje	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Ukupno	18.599	16.276	13.890	13.760	12.923	11.900	11.173
Trgovinska preduzeća na malo	2.234	2.125	2.417	2.125	2.043	1.635	1.541
Samostalne trgovinske radnje	5.295	3.899	1.837	1.604	1.158	688	603
Prodavnice proizvodnih preduzeća i zanatskih radnji*	1.385	1.618	1.802	3.412	3.749	2.689	2.772
Zemljoradničke zadruge	6.477	5.812	5.241	4.945	4.119	2.892	2.038
Trgovinska preduzeća na veliko i na malo**	—	—	—	—	647	737	748
Ostala preduzeća i radnje	3.208	2.822	2.593	1.674	1.207	3.259	3.471

* Do 1956. iskazane su samo prodavnice industrijskih preduzeća.

** Do 1957. trgovinska preduzeća na veliko i na malo, odnosno njihove prodavnice uključene su u grupu »Ostala preduzeća i radnje«

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961.

¹ Vidi: »Trgovina«, »Jugoslovenski pregled«, 1957, str. 329—334 (91—96).

Počev od 1954, kada se ponovo pristupilo formiranju krupnijih organizacija u trgovini na malo, broj trgovinskih preduzeća se postepeno smanjivao, tako da je u 1960. bilo 694 preduzeća manje nego u 1954. Međutim, to smanjenje broja preduzeća nije prouzrokovalo i smanjenje prodajnih kapaciteta, već je značilo samo koncentraciju prodavnica i samostalnih radnji oko manjeg broja većih (s obzirom na broj prodavnica u sastavu) i uglavnom ekonomski jačih preduzeća. U skladu sa takvim kretanjima, samostalne trgovinske radnje uključivane su u sastav trgovinskih preduzeća kao prodavnice, tako da su one u navedenom periodu praktično likvidirane kao poseban organizacioni oblik trgovinske mreže. Broj proizvodnih (uglavnom industrijskih) preduzeća koja su imala sopstvenu mrežu prodavnica, nije se bitno menjao. Naglo opadanje broja zemljoradničkih zadruga koje imaju trgovinske prodavnice, posledica je jače orijentacije zemljoradničkih zadruga na proizvodnju uz istovremeno napuštanje trgovinske delatnosti. Smanjenje ukupnog broja privrednih organizacija koje se bave prometom na malo nastupilo usled spajanja manjih trgovinskih preduzeća i radnji.

Ukupan broj prodavnica se postepeno i sporo povećavao. Međutim, u broju pojedinih vrsta prodavnica došlo je do znatnih promena. Broj prodavnica trgovinskih preduzeća na malo, usled skoro potpunog pripajanja samostalnih trgovinskih radnji ovim preduzećima, delimično i usled pripajanja prodavnica zemljoradničkih zadruga i drugih prodavnica, kao i usled otvaranja novih prodavnica, zabeležio je poslednjih godina brz porast. Sličan proces odvijao se i kod prodavnica proizvodnih preduzeća i zanatskih radnji, dok je osetno povećanje broja prodavnica trgovinskih preduzeća na veliko i na malo uglavnom rezultat sve veće orijentacije ovih preduzeća na maloprodaju, kao i pretvaranja grosista odnosno detaljista u angro-detaljiste. (Tabela 2).

U periodu 1954—1960. naročito se povećao prosečan broj prodavnica trgovinskih preduzeća na malo, što predstavlja pozitivan rezultat na putu formiranja ekonomski jačih maloprodajnih organizacija. (Tabela 3.)

Uporedo sa porastom ukupnog broja prodavnica u odnosu na 1954, najviše je porastao broj prodavnica za promet prehrambenih proizvoda (127%), zatim prodavnica za promet neprehrambenih proizvoda (119%), dok je najmanje porastao broj prodavnica za promet mešovitenih proizvoda (110%). Ovakav razvoj je u skladu s nastojanjima da se nedovoljno rasprostranjena trgovinska mreža

TABELA 3 — PRODAVNICE U SASTAVU TRGOVINSKIH PREDUZEĆA NA MALO

	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Broj trgovinskih preduzeća na malo	2.234	2.125	2.417	2.125	2.043	1.635	1.541
Broj prodavnica trgovinskih preduzeća na malo	11.316	11.920	14.447	14.271	15.903	15.377	15.859
Broj prodavnica na 1 preduzeće	5,07	5,61	5,98	6,72	7,78	9,40	10,29

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961.

upotpunjuje prvenstveno prodavnicama prehrambenih i drugih proizvoda svakodnevne potrošnje, tj. na sektoru koji je za potrošače najosetljiviji. (Tabela 4.)

S obzirom na relativno mali broj prodavnica koje ima prosečno jedno trgovinsko preduzeće na malo, kao i s obzirom na nasledenu slabu materijalno-tehničku osnovu, današnja trgovinska preduzeća predstavljaju u proseku još uvek dosta male i ekonomski nedovoljno razvijene privredne organizacije, što svakako usporava razvoj robnog prometa i modernizovanje organizacije i načina poslovanja. Tome doprinosi i činjenica što se poslovanje skoro svih ovih preduzeća odvija unutar uskih granica opština, a samo ponekad i na teritoriji sreza.

U pogledu vrste (asortimana) robe koja se prodaje u prodavnicama preduzeća, sadašnja trgovinska mreža ima pretežno karakter specijalizovane mreže, tj. mreže preduzeća i prodavnica u kojima se prodaje samo roba određenih trgovinskih struka. Sprovedena je na samo podela na prodavnice prehrambenih i neprehrambenih proizvoda, već i dalja podela na struke (robne grupe), kao što su meso i mesni proizvodi, mleko, mlečni proizvodi i hleb, tekstil na metar, tekstilna konfekcija, itd. Karakteristika ove specijalizacije je u tome što je ona orijentisana u prvom redu prema proizvođačkim privrednim delatnostima, a manje prema zahtevima i potrebama potrošača. Tek se poslednjih nekoliko godina sve više pojavljuje trgovinska mreža orijentisana u prvom redu prema potrošaču.

Kapacitet trgovinske mreže na malo, posmatran kroz broj prodavnica, i pored prikazanih pozitivnih kretanja i postignutih rezultata u njenom proširivanju, još uvek ne zadovoljava potrebe privrede i optimalnog snabdevanja stanovništva. Razvoj kapaciteta trgovinske mreže još uvek

TABELA 2 — BROJ PRODAVNICA

Prodavnice i radnje	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Ukupno	35.228	34.958	36.257	37.651	38.608	40.980	41.286
Trgovinskih preduzeća na malo	11.316	11.920	14.447	14.271	15.903	15.377	15.859
Samostalnih trgovinskih radnji	5.906	4.488	2.038	1.712	1.251	733	782
Proizvodnih preduzeća i zanatskih radnji*	1.997	1.926	2.124	5.785	6.294	6.260	6.402
Zemljoradničkih zadruga	10.444	10.174	11.048	11.169	8.923	6.919	5.289
Trgovinskih preduzeća na veliko i na malo**	—	—	—	—	4.535	7.959	8.693
Ostale prodavnice i radnje	5.565	6.450	6.600	4.714	1.702	3.732	4.261

* Do 1956. iskazane su prodavnice samo industrijskih preduzeća.

** Do 1957. trgovinska preduzeća na veliko i na malo, odnosno njihove prodavnice uključene su u grupu »Ostala preduzeća i radnje«.

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961.

TABELA 4 — PRODAVNICE PREMA OSNOVNIM VRSTAMA ROBE KOJOM POSLUJU

Preduzeća i radnje	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Ukupno	35.228	34.958	36.257	37.651	38.608	40.980	41.286
Prodavnice prehrambenih proizvoda	11.850	11.630	11.857	12.522	12.864	14.919	15.096
Prodavnice neprehrambenih proizvoda	5.965	5.728	5.617	6.064	6.336	6.702	7.091
Prodavnice mešovitenih proizvoda*	17.413	17.598	18.783	19.065	19.408	19.359	19.099

* Ovde su iskazane i robne kuće, kojih je u 1960. bilo 47. Međutim, za ocenu realnosti ovog broja treba imati u vidu da kriterijumi o tome šta je robna kuća, kod nas još nisu izdiferencirani, kao i da ima slučajeva da se robnim kućama smatraju i veće mešovite, ili specijalizovane prodavnice. Prema tome, može se uzeti da je broj robnih kuća koje imaju sve karakteristike toga tipa prodajnih organizacija (zastupljenost odgovarajućeg broja robnih grupa, širina asortimana, veličina prodajnog prostora, sistem unutrašnje organizacije i sl.) znatno manji.

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961.

znatno zaostaje za razvojem gotovo svih drugih privrednih faktora koji normalno utiču na širenje i modernizovanje maloprodajne mreže. (Tabela 5.)

TABELA 5 — INDEKSI KRETANJA BROJA PRODAVNICA I DRUGIH FAKTORA U PRIVREDI

	1954 = 100					
	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Broj prodavnica	99	103	107	110	116	117
Ukupna industrijska proizvodnja	116	128	149	166	188	216
Uvoz robe široke potrošnje u dezinim dinarima	—	100	134	151	148	198
Promet robe na malo (u fizičkom obimu)	113	115	137	147	167	190
Lična potrošnja	120	126	147	158	190	218

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961. i dokumentacija Saveznog zavoda za privredno planiranje.

Neusklađenost kapaciteta trgovinske mreže sa industrijskom proizvodnjom i uvozom, mestimično već dovodi do teškoća u plasmanu industrijske robe. Ova disproporcija, kao posledica dosadašnjeg zaostajanja u razvoju trgovinske mreže, i dalje se povećava zbog znatno bržeg razvoja industrije. Disproporcija između porasta broja prodavnica i porasta prometa robe na malo i lične potrošnje, stvara određene teškoće u snabdevanju potrošača, pogoršava kvalitet trgovinskih usluga i ometa porast životnog standarda.

TEHNIČKA OPREMLJENOST I INVESTICIJE. Nedovoljnost kapaciteta trgovinske mreže potencirana je i njenom slabom opremljenošću i uopšte slabom materijalno-tehničkom osnovom. Mnoga trgovinska preduzeća i prodavnice još nisu u potrebnoj meri opremljeni savremenim uređajima za prodaju robe na malo, kao što su automatske vage, mašine za rezanje suhomesnatih proizvoda, mlinovi za mlevenje kafe i maka, savremene registar kase, rashladni uređaji, i dr. Same prodavnice smeštene su, u većini slučajeva, u prostorijama male površine, sa nedovoljnim priručnim magacinom.²

Glavni uzrok takvom stanju su nedovoljne investicije u trgovinu, naročito u trgovinu na malo. Ocenjuje se da su ulaganja u maloprodajne kapacitete u periodu od 1957. do 1960. iznosila prosečno godišnje oko 7 milijardi din.³ U okviru ovog obima u izgradnju savremenih prodavnica i robnih kuća ulagano je oko 2,5 milijarde din., u modernizaciju prodavnica oko 2 milijarde din., a u opremu i transportna sredstva nešto oko 2,5 milijarde din. (od toga jedan deo i u trgovinu na veliko).

KADROVI. Broj zaposlenih u trgovini na malo povećao se u vremenu od 1955. do 1960. za 19%. (Tabela 6.)

TABELA 6 — ZAPOSLENO OSOBLJE U TRGOVINI NA MALO

	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Ukupno	107.278	112.511	116.119	113.012	120.579	127.662
Trgovinska preduzeća na malo	44.706	55.096	55.353	60.950	61.867	64.906
Samostalne trgovinske radnje	16.924	9.362	8.678	6.311	3.430	3.233
Prodavnice proizvodnih preduzeća i zanatskih radnji*	4.655	5.225	12.709	14.465	15.967	17.277
Prodavnice zemljoradničkih zadruga	26.719	29.003	28.536	15.834	11.184	8.758
Trgovinska preduzeća na veliko i na malo	—	—	—	12.131	24.438	28.197
Ostale prodavnice i radnje	14.274	13.825	10.843	3.321	3.693	5.291

* Do 1956. obuhvaćene su prodavnice samo industrijskih preduzeća. Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961.

² U Beogradu, na primer, prosečna veličina prodajnog prostora prehrambenih prodavnica iznosi 37 m², a priručnog magacina 10 m².

³ Prema podacima Saveznog zavoda za privredno planiranje.

Broj zaposlenih u trgovini na malo povećavao se vrlo sporo, mnogo sporije od porasta prometa robe na malo. U razdoblju 1955—1960. fizički obim prometa robe na malo povećao se za 68%, što znači da je tempo porasta prometa bio za više od 3 puta brži od porasta broja zaposlenih. Ova neusklađenost prouzrokovala je preopterećenost trgovinskih kadrova, naročito prodavačkog osoblja, i pogoršanje kvaliteta trgovinskih usluga.

Kvalifikaciona struktura kadrova u trgovini na malo takođe nije zadovoljavajuća. Nedostaju naročito visokokvalifikovani rukovodioci poslovnih jedinica, komercijalisti i poslovode. Broj visokokvalifikovanih trgovinskih poslovođa iznosio je 30. IX 1959. godine 12.626, dok broj radnih mesta koja zahtevaju takav stepen stručnog obrazovanja (prema podacima Saveza trgovinskih komora Jugoslavije) iznosi preko 40.000. Jedan visokokvalifikovani radnik dolazi u proseku na oko 3 prodavnice.

Uzroci slabom prilivu kadrova u trgovinu su raznovrsni, a među njima se naročito ističu: dvokratno radno vreme, relativno nisko nagrađivanje izvesnih kategorija trgovinskih radnika, doskorašnja neprilagodjenost sistema trgovinskog stručnog školstva potrebama trgovinske mreže, ostaci nepovoljnog tretiranja trgovinske profesije, i sl.

S obzirom na reformu stručnog obrazovanja kao i s obzirom na mere preduzete u cilju poboljšanja uslova rada trgovinskih radnika, u narednom periodu očekuje se znatno poboljšanje stanja.

MODERNIZACIJA NAČINA PRODAJE ROBE NA MALO. U prodavnici klasičnog tipa, koji je za sada najrasprostranjeniji, proces prodaje robe organizovan je tako da u celini zavisi od rada prodavca. Organizacija rada i uređenje prodavnice tako su podešeni da kupac i roba u tome procesu imaju podređenu ulogu, dok od prodavca zavisi sve: bez njegovog posredovanja između robe i kupca akt kupoprodaje ne može otpočeti. Između robe i kupca nije mogućan neposredan kontakt, kupcu je uskraćeno prirodno pravo da sam bira robu koju želi da kupi.

Savremeni principi prodaje robe na malo, čija je prime-na otpočela u zemlji, korenito menjaju ulogu opreme u prodavnici, zatim robe, prodavca i kupca koji učestvuju u procesu kupoprodaje. Oprema (stelaže, tezge i sl.) ne služi više samo za magacioniranje robe, već se svojim oblikom i rasporedom podređuje principu uspostavljanja neposrednog kontakta između robe i kupca, čime dobija aktivnu ulogu ponuđača robe. Roba izložena prodaji u savremeno opremljenoj prodavnici takođe se aktivira, jer načinom izlaganja i pakovanja i putem raznih natpisa koji kupcu pružaju sve podatke, kao i samom činjenicom što je roba stavljena nadohvat potrošaču, ona neposredno utiče na odluku kupca. Prodavac se od jedinog posrednika između robe i kupca i subjekta bez koga akt kupoprodaje nije mogao otpočeti, pretvara u organizatora prodaje, sa osnovnim zadatkom da pravilno i efikasno mobilizuje novouključene faktore prodaje — opremu i robu. Kupac je takođe uključen kao aktivni faktor prodaje i preuzima jedan deo ranijih prodavčevih funkcija, jer robu odabira sam.

Samoizbor i samoposluživanje. Na spomenutim principima, u praksi su izgrađena u osnovi dva sistema prodaje robe na malo: samoizbor i samoposluživanje.

U sistemu samoizbora ostvarena je samo prva faza savremenog procesa kupoprodaje, tj. kupcu se, zahvaljujući uspostavljanju neposrednog kontakta između robe i njega, prepušta potpuno slobodan izbor robe. Dalje faze kupoprodaje odvijaju se uz posredovanje prodavca (merenje, sečenje, pakovanje itd.).

Kod samoposluživanja kupac obavlja i sve ostale radnje kupoprodaje, tj. on sam uzima robu i transportuje je do kase na izlazu.

Prodaja po sistemu samoizbora mogućna je kod svih vrsta roba. U praksi, ona se primenjuje kod onih roba koje nisu pogodne za prodaju po sistemu samoposluživanja (tekstil na metar, konfekcija odela, obuća, razni krupni predmeti od metala, drveta i plastičnih materijala, i sl.).

Samoposluživanje je našlo svoju glavnu primenu kod prehrambenih proizvoda, kao i kod čitavog niza neprehrambenih proizvoda učestale potrošnje, kod raznih predmeta za domaćinstvo, itd.

Samoposluživanje i samoizbor u velikoj meri olakšavaju snabdevanje potrošača time što ubrzavaju proces kupoprodaje, jer u isto vreme izbor robe mogu vršiti svi kupci koji se u jednom momentu nalaze u prodavnici, tako da se eliminiše vreme čekanja na prodavca odnosno na kupca koji je pre stigao. Ovi sistemi prodaje doprinose izgradnji novih odnosa između trgovine i potrošača, zasnovanih na poverenju trgovine prema kupcu, i obratno.

Počev od 1956, kada je otvorena prva prodavnica sa samoposluživanjem, broj prodavnica te vrste se povećao na 275. (Tabela 7.)

TABELA 7 — PRODAVNICE SA SAMOPOSLUŽIVANJEM

	1956	1957	1958	1959	1960	1961*
Broj prodavnica	1	2	6	48	186	275

* Stanje oktobra 1961.

Podaci: Dokumentacija Saveza trgovinskih komora Jugoslavije.

Ukupan broj prodavnica sa samoposluživanjem po narodnim republikama raspoređen je na sledeći način:

Srbija	112
Hrvatska	55
Slovenija	33
Bosna i Hercegovina	26
Makedonija	47
Crna Gora	2
Ukupno	275

Sistem samoizbora primenjuje 89 prodavnica industrijske robe. Od toga je najveći broj prodavnica tekstila, konfekcije i galanterije i elektrotehničkih proizvoda. (Tabela 8.)

TABELA 8 — PRODAVNICE PO SISTEMU SAMOIZBORA*

Tekstil (metraža), konfekcija, galanterija	53
Elektrotehnički proizvodi, nameštaj i oprema domaćinstva	17
Učila, muzikalije, knjige i časopisi	8
Obuća	4
Voće i povrće	2
Univerzalne robne kuće (delimično)	5

* Stanje jula 1961.

Podaci: Dokumentacija Saveza trgovinskih komora Jugoslavije.

Uzorci sporijem uvođenju sistema samoizbora u prodavnicama industrijske robe leže u tome što je u početnoj fazi modernizacije trgovine najveća pažnja poklonjena prehrambenoj robi i organizaciji prodavnica sa samoposluživanjem. Takvom stanju doprineo je i otpor konzervativnih elemenata u tim trgovinskim strukama.

Prosečna površina prodajnog prostora prodavnica sa samoposluživanjem iznosila je 1958. godine 232 m², 1959. godine 188 m² i 1960. godine 147 m².

I pored smanjenja prosečne površine prodavnica sa samoposluživanjem, koje je nastalo usled preuređivanja na sistem samoposluživanja starih (klasičnih) prodavnica manjih površina, dostignuti prosek od 147 m² potpuno zadovoljava.

Prosečno povećanje prometa u prodavnicama sa samoposluživanjem u odnosu na promet u klasičnim prodavni-

cama prehrambenih proizvoda iznosilo je u 1960 — prema podacima Saveza trgovinskih komora Jugoslavije — 33%. U pojedinim slučajevima (uz uslov dobre organizacije i dobrih kadrova) postiže se i mnogo veće povećanje prometa.

Povećanje prometa postignuto je ne samo kod prodavnica koje su prilikom prelaska na samoposluživanje povećale prodajni prostor, već i kod onih koje su zadržale istu prodajnu površinu. I kod jednih i kod drugih prodavnica postignuta su znatna povećanja prometa, kako na kvadratni metar prodajne površine, tako i u odnosu na 1 zaposlenog.

Preuređivanje klasičnih prodavnica na samoposluživanje i otvaranje novih prodavnica toga tipa, zahtevalo je znatne investicije. Pored troškova za građevinske radove (adaptacije i rekonstrukcije prostorija, i sl.), znatna sredstva su utrošena za nabavku savremene opreme: registarskih kasa, rashladnih uređaja i dr. Sva ova ulaganja su znatna i ona osetno opterećuju prihode prodavnica za prvih nekoliko godina (za vreme otplate investicionih zajmova), otežavajući da se rentabilnost prodavnica toga tipa odmah odrazi u većoj meri.

PERSPEKTIVNI RAZVOJ TRGOVINSKE MREŽE NA MALO

U cilju otklanjanja zaostajanja trgovine za proizvodnjom i što boljeg zadovoljavanja potreba potrošača, Društveni plan privrednog razvoja Jugoslavije 1961—1965. predviđa, pored ostalog, izgradnju i rekonstrukciju maloprodajnih kapaciteta i nabavku opreme i tehničkih sredstava. Za razvoj prodajnih kapaciteta Društveni plan predviđa ulaganje od 37 milijardi dinara.

Proširenje kapaciteta trgovinske mreže na malo postići će se, prema predviđanjima Društvenog plana, na dva načina: proširivanjem prodajnog prostora (izgradnjom novih prodajnih objekata i proširivanjem postojećih) i prelaskom na savremene načine prodaje robe (samoposluživanje i samoizbor), koji u istom prodajnom prostoru omogućuju prodaju većih količina robe.

U trgovinskoj mreži na malo predstoje izmene u pravcu veće koncentracije i stvaranja ekonomski i organizaciono jačih (mnogofilijalnih) preduzeća i u pravcu formiranja nove, savremenije strukture te mreže.

Prodavnice prehrambenih proizvoda biće sve više ograničene na principima samoposluživanja, s tim što bi se prodavnice relativno male površine (između 50 i 100 m² prodajne površine) orijentisale na što potpuniji asortiman prehrambenih proizvoda, podrazumevajući ovde i hleb, mleko, sveže povrće i voće i, eventualno, sveže meso. Prodavnice sa većom prodajnom površinom, pored ovog asortimana prehrambenih proizvoda, uključile bi u prodaju i asortiman neprehrambenih (industrijskih) proizvoda za svakodnevne potrebe, čiji bi obim zavisio od veličine raspoloživog prodajnog prostora.

Tamo gde postoje materijalno-tehnički uslovi, a pre svega odgovarajući prostor i povoljna lokacija, organizovaće se velike prodavnice tipa »Super-market« (veletržnice), uz primenu metoda i tehnike samoposluživanja.

Robne kuće univerzalnog i specijalizovanog tipa izgrađivale bi se u svim velikim gradovima i potrošačkim centrima veće koncentracije kupovnih fondova.

Vodeći oblici trgovinske mreže bili bi: robne kuće i samoposlužne prodavnice. Ova i stara mreža specijalizovanih prodavnica dopunjavaće se nizom šire ili užje specijalizovanih prodavnica koje će prodavati robu iz pojedinih robnih grupa.

M. J.

ISPRAVKE: U dvobroju jul—avgust 1961, na str. 320 (72), prvi stubac, u prvoj alineji tabele 3 umesto cifre 61,1 treba da stoji 64,1.

U dvobroju jul—avgust 1961, na str. 311 (63), drugi stubac, 19 red odozgo, umesto »mnogobrojnijim kadrom« treba »malobrojnijim kadrom«. Na levoj strani, prvi stubac, 8 red odozdo iza reči »delatnosti« treba da stoji »i organa...«

U dvobroju jul—avgust 1961, str. 323 (75), prvi stubac, 18 red odozdo iza reči »dvoršta« treba da stoji »u odnosu na 1949. godinu (21.743) i 1954 (4.128)«. U istom napisu na str. 324 (76), drugi stubac, 18 red odozgo umesto »prostrela« treba »besnila«.

U broju od septembra 1961 na str. 372 (98), prvi stubac, 28 red odozdo umesto 1.278 m² treba da stoji 1.278.000 m².

USTANOVE I ORGANIZACIJE ZA OBRAZOVANJE ODRASLIH

Obrazovanje odraslih u Jugoslaviji, pored individualnog rada, vrši se putem škola za odrasle, škola za omladinu, ustanova za vanškolsko dopunsko obrazovanje odraslih, zatim putem raznih tečajeva, seminara, javnih predavanja i sličnih oblika obrazovanja koje organizuju pojedine ustanove, privredne, društvene i druge organizacije. Poslednjih godina obrazovanje odraslih se naglo razvijalo, tako da danas predstavlja široku, a po oblicima i metodima raznovrsnu društvenu i pedagošku aktivnost i ima određeno mesto u opštem sistemu obrazovanja.¹ Osnovu takvog rada čini princip da se čovek obrazuje kroz ceo život.

Rad na obrazovanju odraslih poslednjih godina ima sledeće karakteristike:

— postižu se sve veći rezultati, što se naročito ogleda u povećanju broja obuhvaćenih ovim obrazovanjem: na primer, nastavne 1960/61. u školama za odrasle bilo je 67.000 polaznika,² prema 9.776 u 1951/52; dalje, nastavne 1959/60. godine 212 radničkih univerziteta organizovalo je 7.589 seminara i tečajeva koje su završila 239.802 polaznika, dok je 1952/53. radilo samo nekoliko tek osnovanih radničkih univerziteta;

— raznim oblicima obuhvataju se u prvom redu zaposleni građani, i to počev od nepismenih i polupismenih do akademski obrazovanih, čime se potvrđuje ranije proklamovano načelo da obrazovanje odraslih nije privremeno, već trajan zadatak zajednice;

— stvoren je adekvatniji sistem obrazovanja odraslih, čemu su doprineli: razvijanje novih ustanova (radnički univerziteti, više radničke škole, centri za obrazovanje u privrednim organizacijama, školski centri, dopisne škole, i dr.), reformisanje starih ustanova (narodni univerziteti, škole za odrasle, i dr.), šire i sistematskije uključivanje sredstava masovne komunikacije (radio, televizija, film, štampa) i pojačano angažovanje kulturnih i umetničkih ustanova (biblioteke i čitaonice, domovi kulture, muzeji itd.);

— na obrazovanju odraslih angažovale su se u većoj meri i škole za omladinu otvaranjem posebnih odeljenja za odrasle, u čemu su najveći uspehi postigle stručne škole (samo u tri republike — Sloveniji, Srbiji i Bosni i Hercegovini — posebna odeljenja za odrasle u stručnim školama pohađalo je u nastavnoj 1959/60. godini 19.495 odraslih);

— formirao se osnovni kadar za organizaciju i izvođenje nastave i uopšte za rad sa odraslima; u školama za odrasle, radničkim i narodnim univerzitetima radilo je u nastavnoj 1959/60. godini 2.430 stalnih i 10.511 honorarnih stručnih saradnika i nastavnika;

— poboljšano je snabdevanje nastavnim sredstvima, udžbenicima, priručnicima i drugom pomoćnom literaturom, pri čemu je došla do punog izražaja aktivnost samih ustanova i organizacija za obrazovanje odraslih;

— sve je šira aktivnost na društveno-ekonomskom obrazovanju, što je posledica sve življih i širih društveno-ekonomskih kretanja, odnosno daljeg razvijanja i produbljivanja sistema radničkog i društvenog upravljanja;

— pristupilo se izgradnji i adaptiranju zgrada za potrebe ustanova za obrazovanje odraslih, a naročito radničkih univerziteta, itd.

¹ O oblicima i rezultatima obrazovanja odraslih do 1957. vidi »Jugoslovenski pregled«, 1957, str. 485—490 (69—74).

² Svi podaci za nastavnu 1960/61. godinu su prethodni podaci SZS.

Postignuti rezultati praćeni su i raznim teškoćama i problemima, među kojima naročito nedostatak dovoljnog stručnog kadra i stručnih službi za unapređivanje ove delatnosti. Ne postoje razvijene specijalizovane ustanove odnosno stručne službe za ispitivanje potreba obrazovanja odraslih i izradu programa, za ocenu postignutih rezultata i uopštavanje iskustava, za osposobljavanje kadrova za specifičan rad sa odraslima, itd. Tim pitanjima se tek u poslednje vreme intenzivnije bave Savezni zavod za proučavanje škol-kih i prosvetnih pitanja, Jugoslovenski zavod za produktivnost rada i republički zavodi za stručno obrazovanje.

ŠKOLE ZA ODRASLE

U radu na obrazovanju odraslih škole za odrasle zauzimaju veoma važno mesto.

Osnovno obeležje ovih škola je da one još uvek nisu dovoljno prilagođene potrebama i specifičnom radu sa odraslima. Pod direktnim uticajem škola za omladinu one razvijaju predmetno-časovni sistem nastave u klasičnim okvirima (izuzev viših radničkih škola). Međutim, sve se više proširuje shvatanje o potrebi adekvatnije organizacije rada, te se u nekim republikama (Slovenija, Hrvatska) prišlo radikalnijim izmenama i usklađivanju organizacije toga rada sa potrebama odraslih. U tim školama, programi se ne fiksiraju čvrsto, već se prilagođavaju potrebama određene grupe polaznika; polaznik nije obavezan da redovno sluša sva predavanja, već samo ona koja su mu neophodna da bi savladao gradivo; ispiti se mogu polagati po predmetima ili grupama predmeta, i to iz jednog ili više razreda; predmete koje poznejše, polaznik može da polaže odmah, ne čekajući ostale članove grupe, i bez obaveze da posećuje predavanja, itd. Ovakvom organizacijom rada brže se otklanjaju mnoge teškoće koje su do sada imali polaznici ovih škola.

Broj škola za odrasle, broj odeljenja i polaznika je poslednjih godina bio u stalnom porastu. (Tabela 1.)

TABELA 1 — ŠKOLE ZA ODRASLE 1957—1961

Nastavna godina	Škole	Odeljenja	Polaznici
1957/58	672	1.890	44.040
1958/59	718	2.031	47.857
1959/60	788	2.251	54.336
1960/61	938	2.602	67.000

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961.

Jedino je u opadanju broj škola za poljoprivredne proizvođače, a delimično i gimnazija. Ove škole još nisu uspele da nađu pravo mesto u sistemu obrazovanja odraslih.

ŠKOLE ZA OSNOVNO OBRAZOVANJE ODRASLIH.³ Velike potrebe za osnovnim obrazovanjem odraslih dovele su neposredno posle rata do masovne aktivnosti u ovoj oblasti. Uporedo sa kampanjom opismenjavanja (preko analfabetskih tečajeva), već 1946/47. otvorene su i osnovne škole za osnovno obrazovanje odraslih, koje su se u to vreme zvale školama za opšte obrazovanje radnika. One su uglavnom davale znanja na nivou osmogodišnje škole, a njihov broj i karakter se menjao uporedo sa ostalim kretanjima u oblasti školstva i prosvete. Poslednjih godina broj ovih škola i njihovih polaznika u stalnom je i znatnom porastu. (Tabela 2.)

TABELA 2 — ŠKOLE ZA OSNOVNO OBRAZOVANJE ODRASLIH
1957—1961

Nastavna godina	Škole	Odeljenja	Polaznici
1957/58	279	800	19.173
1958/59	335	891	21.050
1959/60	401	1.039	25.949
1960/61	477	1.238	31.674

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961.

³ Vidi: »Škole za osnovno obrazovanje odraslih«, »Jugoslovenski pregled«, 1959, str. 335—356 (65—66).

Škole za osnovno obrazovanje odraslih radile su prema programu osnovnih osmogodišnjih škola za omladinu. Takav program nije odgovarao potrebama i mogućnostima od aslih ljudi i njihovom radnom i životnom iskustvu, zbog čega je u nastavnim planovima i programima ovih škola u pojedinim republikama dolazilo do čestih izmena. Savezni zavod za proučavanje školskih i prosvetnih pitanja je u 1961. objavio projekat sistema osnovnog obrazovanja odraslih, koji se u nekim školama već izvodi, a u nekima se pristupa pripremama za njegovo sprovođenje.

Napuštajući klasične oblike nastave, ove škole se sve više prilagođavaju novim uslovima razvoja i potrebama odraslih pojedinaca. Iako o tome ne postoje tačni podaci, zapažen je porast broja tzv. isturenih odeljenja za osnovno obrazovanje odraslih, koja se formiraju u privrednim organizacijama, pri pojedinim ustanovama, biroima, odnosno zavodima za zapošljavanje, itd., ali koja ostaju u sastavu škole.

Na osnovnom obrazovanju odraslih rade i osnovne škole za omladinu (najviše u Sloveniji).

VEČERNJE GIMNAZIJE. U nastavnoj 1960/61. u zemlji su radile 24 večernje gimnazije sa 67 odeljenja i 1.531 polaznikom.

Večernje gimnazije rade po programu gimnazije za omladinu; u nekim mestima rade kao posebno organizovane škole za odrasle, a gde ne postoji dovoljan broj polaznika — formiraju se posebna odeljenja pri gimnazijama za omladinu.

Neposredno posle uvođenja mogućnosti upisa na univerzitet i bez završene srednje škole, uz polaganje prijemnog ispita, broj večernih gimnazija je opao. Tako su u 1958/59. bile svega dve večernje gimnazije sa tri odeljenja i 62 polaznika. Rad na tečajevima za pripremanje kandidata bez potpunih školskih kvalifikacija za polaganje prijemnog ispita za univerzitet, koji traje i po dve godine, i mali procent onih koji su uspeali da polože ispit, uticao je da ponovo poraste interesovanje za gimnaziju. Školovanje u večernjim gimnazijama traje duže, ali predstavlja sigurniji put za odlazak na univerzitet.

VIŠE RADNIČKE ŠKOLE. Više radničke škole predstavljaju, u programskom i organizacionom smislu, novu vrstu opšteobrazovnih škola za odrasle. Zasad postoji samo šest ovakvih škola (u Zagrebu od 1956, u Splitu, Osijeku i Rijeci od 1959. i u Šibeniku i Požarevcu od 1961). U NR Hrvatskoj, Zakonom o gimnaziji ovoj školi dat je rang srednje škole. Osnovna karakteristika viših radničkih škola, za razliku od drugih opšteobrazovnih škola, je izvesna specijalizovanost za pružanje društveno-ekonomskih i političkih znanja. Svojim programom, specijalnim tečajevima u poslednjem semestru i završnim pismenim radom, više radničke škole su usmerene na izučavanje upravljanja privrednim organizacijama.

Za prijem u višu radničku školu kandidati moraju ispunjavati određene uslove, i to uglavnom sledeće: da su kvalifikovani radnici sa završenom osmogodišnjom školom, da imaju najmanje dve godine radnog staža, da žele i dalje da uče i da im privredna organizacija odobrava skraćeno radno vreme u toku dvogodišnjeg pohađanja nastave. Nastava je podeljena u četiri semestra. Svaki semestar traje četiri meseca, a nastava se izvodi uglavnom šest puta sedmično po pet časova.

ŠKOLE ZA POLJOPRIVREDNE PROIZVOĐAČE. Programi ovih škola sastavljeni su najčešće tako da, kao i mešovite škole učenika u privredi, imaju opšti smer, bez izrazitijih inklinacija ka pojedinim profilima stručnog radnika u poljoprivredi. Iako potreba za ovim školama nije prestala, njihov broj je u stalnom opadanju. Osnovni razlozi ovoj pojavi su: program nastave nije usklađen sa potrebama polaznika, organizacija rada je neadekvatna, a i u većem broju škola nastavni kadar nije dovoljno stručan. (Tabela 3.)

TABELA 3 — ŠKOLE ZA POLJOPRIVREDNE PROIZVOĐAČE 1957—1961

Nastavna godina	Škole	Odeljenja	Polaznici
1957/58	187	276	6.225
1958/59	122	198	4.529
1959/60	49	63	1.155
1960/61	11	14	292

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961.

SREDNJE STRUČNE ŠKOLE ZA ODRASLE. To su škole raznih vrsta (kao i za omladinu), u kojima se školuju najviše svršeni učenici škola za učenike u privredi i škola učenika sa praktičnom obukom, kao i druga lica zaposlena u proizvodnji i javnim službama. Njih sačinjavaju: ekonomske (u najvećem broju), tehničke, poljoprivredne, šumarske, medicinske i druge škole. (Tabela 4.)

TABELA 4 — SREDNJE STRUČNE ŠKOLE ZA ODRASLE 1957—1961

Nastavna godina	Škole	Odeljenja	Polaznici
1957/58	91	322	7.931
1958/59	118	373	9.780
1959/60	160	436	11.819
1960/61	230	596	17.931

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961.

Mada je poslednjih godina porast ovih škola znatan, one još uvek ne zadovoljavaju sve šire potrebe za kadrovima ove vrste.

ŠKOLE ZA KVALIFIKOVANE RADNIKE. Broj ovih škola nije velik, jer se radnici iz proizvodnje koji žele da steknu višu kvalifikaciju najčešće odlučuju za priučavanje, odnosno polaganje ispita, pošto se individualno i uz pomoć radničkog univerziteta, pripreme za ispit. (Tabela 5.)

TABELA 5 — ŠKOLE ZA KVALIFIKOVANE RADNIKE 1957—1961

Nastavna godina	Škole	Odeljenja	Polaznici
1957/58	17	29	780
1958/59	35	62	1.492
1959/60	49	129	2.895
1960/61	60	135	3.138

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961.

ŠKOLE ZA VISOKOKVALIFIKOVANE RADNIKE. Ove škole, namenjene obrazovanju visokokvalifikovanih radnika, sve se više razvijaju, i pored nedostataka u njihovim programima i organizaciji nastave. (Tabela 6.)

TABELA 6 — ŠKOLE ZA VISOKOKVALIFIKOVANE RADNIKE 1957—1960

Nastavna godina	Škole	Odeljenja	Polaznici
1957/58	90	448	9.580
1958/59	101	490	10.634
1959/60	111	552	11.237
1960/61	118	524	11.708

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961.

Nastava u ovim školama traje tri, odnosno dve godine, što zavisi od vrste škole. Ranije je uslov za upis bio sedmogodišnji staž u svojstvu kvalifikovanog radnika. Međutim, saveznim Uputstvom o sticanju stručne sprema za zvanje kvalifikovanog i visokokvalifikovanog radnika iz 1961, ukinuta je obaveza u pogledu staža, ali se upis uslovljava potvrdom privredne organizacije da je radnik već zaposlen na mestu visokokvalifikovanog radnika i da mu privredna organizacija priznaje stručnost. U Bosni i Hercegovini ove

škole uglavnom rade pri privrednim organizacijama ili stručnim udruženjima (komorama), a u drugim republikama su mahom samostalne.

U industrijski razvijenijim krajevima, naročito u Sloveniji, postoji težnja da se ove škole pretvore u centre za stručno obrazovanje i usavršavanje radnika. Takva težnja odraz je potrebe za obrazovanjem više profila visokokvalifikovanih radnika i uz manje formalnosti.

OBRAZOVANJE ODRASLIH KROZ ŠKOLE ZA OMLADINU

ODELJENJA ZA ODRASLE PRI NIŽIM I SREDNJIM ŠKOLAMA ZA OMLADINU. Jednu od karakteristika školovanja odraslih čini i znatno povećanje broja posebnih odeljenja i polaznika pri školama za omladinu. Rezolucija Savezne narodne skupštine o obrazovanju stručnih kadrova i Zakon o finansiranju školstva,³ uticali su na znatno povećanje broja odeljenja za odrasle pri redovnim školama, a naročito pri srednjim stručnim.

U Sloveniji je u nastavnoj 1959/60. u 177 škola otvoreno 370 samostalnih odeljenja za odrasle, koja pohađa 10.375 polaznika. U Srbiji je iste godine formirano 257 odeljenja sa 8.084 polaznika i to: 157 odeljenja pri ekonomskim školama sa 4.855 polaznika, 57 odeljenja pri tehničkim školama sa 1.800 polaznika, 26 odeljenja pri poljoprivrednim školama sa 870 polaznika i 18 odeljenja pri medicinskim školama sa 559 polaznika. U Bosni i Hercegovini, školovanje odraslih u posebnim odeljenjima je dugogodišnja praksa. U toku poslednjih godina na ovaj način se školovalo prosečno godišnje 800 odraslih, od čega je 500 pohađalo tehničke, a 300 ekonomske škole. U nastavnoj 1959/60. u posebna odeljenja ovih škola upisano je 1.036 polaznika. (Prema podacima republičkih saveta za prosvetu i sekretarijata za rad.)

Sa četvorogodišnjeg stručnog obrazovanja kadrova u ovim posebnim odeljenjima pri školama za omladinu (ekonomskim i poljoprivrednim), prelazi se na formiranje odeljenja sa skraćenim dvogodišnjim školovanjem. Najpre su u ova odeljenja primani samo kandidati koji su duže vremena proveli na praktičnom radu, dok sada takvih ograničenja više nema. Ova odeljenja imaju posebne programe, koji se sastavljaju prema prethodnim znanjima i iskustvu polaznika. Nastojanja da se programi što bolje prilagode doprinela su da se broj ovih odeljenja poveća i proširi i na druge stručne škole (medicinske, šumarske i dr.) pri kojima dosad nisu postojala.

VISOKO ŠKOLSTVO.⁴ Posle donošenja Rezolucije o obrazovanju stručnih kadrova i Opšteg zakona o fakultetima i univerzitetima, a usled sve većih potreba za stručnjacima raznih vrsta, došlo je do brzog porasta broja *viših škola*, naročito ekonomskih, tehničkih i poljoprivrednih. Nastavne 1960/61. u zemlji radi 106 viših škola sa ukupno 32.193 studenta (od kojih su 15.179 redovni) i 10 *visokih škola* sa 2.088 studenata. (Tabela 7.)

TABELA 7 — VIŠE ŠKOLE 1959/60 I 1960/61

Vrsta škole	B r o j š k o l a	
	1959/60	1960/61
Više škole — ukupno	66	106
Za nastavni kadar	22	23
Upravne	9	10
Za socijalne radnike	4	5
Ekonomske	7	20
Tehničke	11	25
Saobraćajne	5	6
Poljoprivredne	—	10
Medicinske	6	6

Podaci: Prethodni podaci Saveznog zavoda za statistiku.

³ Vidi: »Obrazovanje stručnih kadrova«, Jugoslovenski pregled, 1960, str. 319—324 (35—40); »Sistem finansiranja školstva«, Jugoslovenski pregled, 1961, str. 31—33 (1—3).

⁴ Vidi: »Mreža visokog školstva«, Jugoslovenski pregled, 1960, str. 537—539 (71—73).

Najveću inicijativu za osnivanje viših škola pokazale su privredne organizacije. Priliv velikog broja zaposlenih u pojedine vrste ovih škola (ekonomske, upravne, poljoprivredne) pokazuje i činjenica da preko 23% redovnih studenata viših i visokih škola (3.930) imaju stipendiju u visini plate, kao i da je broj vanrednih studenata u nastavnoj 1960/61. iznosio 18.044, a njih uglavnom čine lica zaposlena u proizvodnji i javnim službama.

I visoke škole (Visoku privrednu, Visoku upravnu, i dr.) uglavnom pohađaju lica privremeno odvojena od radnih mesta u proizvodnji ili u javnim službama.

Odlukom Saveznog izvršnog veća o uslovima za *upis na fakultete, visoke škole i umetničke akademije*, donetom 1959. godine,⁵ omogućeno je svim radnicima, službenicima i drugim licima bez završene srednje škole da, ako to žele, steknu najviši stepen obrazovanja. Već iste godine preko 3.000 kandidata bez potpunih školskih kvalifikacija počelo je da se priprema za polaganje prijemnog ispita⁶ uz pomoć radničkih i narodnih univerziteta, koji su organizovali pripremne tečajeve. Ove tečajeve završilo je 1.747 kandidata, ali je i od njih samo jedan deo izašao na prijemne ispite. Zbog nedovoljne pripremljenosti i drugih smetnji, prijemni ispit je položilo svega 5,1% prijavljenih kandidata. U ukupnom broju kandidata koji su završili prijemne tečajeve na radničkim i narodnim univerzitetima, službenici su bili zastupljeni sa 43,9%, radnici sa 52,7%, poljoprivrednici sa 1,1% i ostali sa 3,4%.

Sledeće nastavne godine, 1960/61, na pripremne tečajeve koje su organizovala 34 radnička i narodna univerziteta prijavilo se 4.748 radnika i službenika. Tečajeve je završilo 60,1%, izašlo na ispite 39,0%, a položilo 14,2% kandidata.

Prema podacima univerziteta, u nastavnoj 1961/62. prijavilo se za polaganje ispita na svim fakultetima ukupno 3.277 kandidata, a ispite položilo 585, ili 12%.

Najveće interesovanje vlada za studije na pravnim, ekonomskim i filozofskim, ali je znatno i za studije na tehničkim fakultetima, što je najvećim delom posledica naknadno donesenih propisa kojima je omogućeno vanredno studiranje na svim fakultetima, visokim i višim školama, pa i na tehničkim.

Upis na fakultet omogućen je i licima koja su završila školu za visokokvalifikovane i školu za kvalifikovane radnike, uz eventualno polaganje prethodnog ispita radi provere znanja koja su od naročitog značaja za izabrani fakultet. Prema podacima Sekretarijata SIV-a za prosvetu i kulturu, već 1959. konkurisala su za upis na fakultete i visoke škole 893 ovakva lica, od kojih 652 sa završenom školom za kvalifikovane radnike. Za 1960. ne postoje podaci, ali se smatra da je taj broj bio još veći, jer se samo na Ljubljanskom univerzitetu prijavilo za polaganje ispita 208 kandidata sa završenim školama za visokokvalifikovane i kvalifikovane radnike.

Opštim zakonom o fakultetima i univerzitetima od 1960. znatno je izmenjena institucija *vanrednog studiranja*.⁷ Uvođenjem vanrednog studiranja na svim fakultetima, radnicima i službenicima je omogućeno visoko obrazovanje bez napuštanja radnog mesta, što je uslovilo nagli porast broja vanrednih studenata. Dok je u nastavnoj 1959/60. ukupan broj vanrednih studenata iznosio 13.438, u 1960/61. njihov broj se povećao na 28.800, ili za preko 110%. Naročito se povećao broj vanrednih studenata upisanih u prvi semestar nastavne 1960/61, koji iznosi 22.637, ili 42,7% od svih studenata upisanih u prvi semestar. Vanredni studenti prve godine studija čine 79% od ukupnog broja vanrednih studenata.

Poboljšana je i organizacija vanrednog studiranja. Vanrednim studentima se pruža pomoć na različite načine: organizovanjem nastave u posebnim nastavnim centrima,

⁵ Vidi: »Upis na fakultete, visoke škole i umetničke akademije«, Jugoslovenski pregled, 1959, str. 111—112 (23—24).

⁶ Ako nije drukčije označeno, svi podaci o kandidatima za upis na fakultete su prema anketi Centralnog veća Saveza sindikata Jugoslavije.

⁷ Vidi: »Vanredno studiranje«, Jugoslovenski pregled, 1961, str. 263—265 (31—33).

zatim putem tečajeva, seminara i drugih oblika nastave na samim fakultetima, pri radničkim univerzitetima, i sl., zatim primenom dopisnog studiranja, itd. Oko tri četvrtine vanrednih studenata obuhvaćeno je ovim specifičnim oblicima nastave, dok se ostali pripremaju za polaganje ispita individualnim učenjem.

VANŠKOLSKO OBRAZOVANJE

STICANJE KVALIFIKACIJA PRIUČAVANJEM. Dostupna najmasovniji način sticanja viših stručnih kvalifikacija, koji se još uvek široko koristi jeste priučavanje na radu. Široke potrebe za stručnim radnicima, koje se nisu mogle zadovoljiti prilivom kvalifikovanih i visokokvalifikovanih radnika iz škola učenika u privredi, škola učenika sa praktičnom obukom i drugih škola, zadovoljavane su dugi niz godina putem priučavanja na radu i polaganjem ispita pred komisijom narodnog odbora odnosno preduzeća nakon određenog praktičnog rada u preduzeću. Na ovaj način stižu se stručna sprema i zvanja polukvalifikovanog, kvalifikovanog i visokokvalifikovanog radnika. (Tabela 8.)

TABELA 8 — LICA KOJA SU POLOŽILA ISPIT ZA KVALIFIKOVANE I VISOKOKVALIFIKOVANE RADNIKE U 1960

Delatnost	Broj radnika	
	kvalifikovanih	visokokvalifikovanih
Ukupno	52.487	10.802
Industrija	17.573	4.454
Poljoprivreda	4.094	252
Šumarstvo*	206	21
Saobraćaj	3.805	1.022
Građevinarstvo	5.357	870
Trgovina i ugostiteljstvo	5.111	1.168
Zanatstvo	13.327	2.116
Komunalna	397	102
Kulturno-prosvetna i socijalno-zdravstvena	1.053	240
Ostale delatnosti	1.564	557

* Bez eksploatacije šuma, koja je uključena u drvnu industriju.

Podaci: Statistički bilten SZS, br. 212/61.

Najveći broj kandidata priprema se za polaganje ispita putem kursova i seminara koje su organizovali radnički univerziteti, a poslednjih godina i centri za obrazovanje u privrednim organizacijama.

Usled modernizacije industrije i ostalih privrednih grana, stvara se potreba za specijalizovanim radnicima, tj. radnicima za mašinama koje obavljaju jednu do dve radne operacije. Priučavanje kvalifikovanih i visokokvalifikovanih radnika postepeno gubi svoj značaj, a preimućstvo dobijaju centri za obrazovanje u privrednim organizacijama, čiji je osnovni zadatak spremanje specijalizovanih radnika.

CENTRI ZA OBRAZOVANJE U PRIVREDNIM ORGANIZACIJAMA. Prvi centri ove vrste počeli su se osnivati 1956, tako da ih je u vreme donošenja Rezolucije o obrazovanju stručnih kadrova bilo oko 100, dok ih sada ima preko 300. Pored ovih centara, postoje i tzv. međupreduzetni odnosno teritorijalni centri, koji rade samostalno u okviru udruženih privrednih organizacija ili se nalaze u sastavu pojedinih radničkih univerziteta.

Osnovni zadatak centara je osposobljavanje radnika za rad na radnom mestu, tj. za vršenje određenih radnih operacija u proizvodnji, a zatim i davanje drugih znanja ako za njih ima interesa na prvom mestu privredna organizacija, a zatim pojedinac. Vremenom se karakter centara za obrazovanje u privrednim organizacijama menjao, u smislu prihvatanja i sprovođenja opšteg obrazovanja, u prvom redu ekonomskog i opštetehtičkog. U osnovi, međutim, centri su zadržali karakter institucija za stručno obrazovanje, i to pretežno radnika.

Ovi centri razvijaju razne oblike delatnosti. Mnogi organizuju tečajeve, seminare, predseminare, zatim cikluse predavanja, a neki i masovnu vaspitno-obrazovnu delatnost putem javnih predavanja, diskusija u kolektivu, večeri raznih vrsta (filmskih, koncertnih), itd. Ima centara koji se bave kompletnim opštim obrazovanjem uključujući tu učenje stranih jezika, etičko i estetsko obrazovanje (npr. centar u fabrici »Prva petoljetka« u Trsteniku). Neki centri imaju i svoje političke škole (»Rade Končar«), pojedini se bave opismenjavanjem i daljim osnovnim obrazovanjem radnika, a neki centri organizuju i pomoćnu nastavu za radnike koji se spremaju za polaganje ispita za zvanje polukvalifikovanog, kvalifikovanog i visokokvalifikovanog radnika, itd. Centri se bave i prihvatanjem novih radnika i njihovim uvođenjem u posao, kao i spremanjem odnosno usavršavanjem postojećih kadrova za rad na radnom mestu. Pojedini centri razvili su svoju delatnost vrlo široko, stvarajući gotovo čitav sistem oblika obrazovanja u privrednoj organizaciji. Ovakvi centri (npr. u fabrikama »Rade Končar« i »Prvomajska« u Zagrebu, u fabrici »Prva petoljetka« u Trsteniku, u Tekstilnoj industriji u Varaždinu, u preduzeću »Energoinvest« u Sarajevu, i dr.) razvili su se u stvari u školske centre za osposobljavanje radnika i službenika najrazličitijeg nivoa i za najraznovrsnije potrebe.

Potpuniji podaci o pojedinim oblicima obrazovanja i obimu pojedinih delatnosti centara, ne postoje. U Sloveniji je (prema podacima Republičkog veća Saveza sindikata) u toku 1960. u 85 centara održan ukupno 1.301 tečaj i seminar, koje je završilo 22.466 polaznika, dok je u isto vreme drugim oblicima delatnosti (uglavnom predavanjima i prikazivanjima filmova iz oblasti stručnog obrazovanja) bilo obuhvaćeno još 54.709 radnika i službenika. Od ukupnog broja tečajeva i seminara, 542 su bila namenjena novozaposlenim radnicima za uvođenje u posao, 630 za stručno osposobljavanje za radno mesto i 129 za prekvalifikaciju.

U centru fabrike »Prva petoljetka« u Trsteniku u toku trogodišnjeg rada osposobilo se za radna mesta preko 1.500 radnika, dok je nekoliko stotina radnika završilo tečajeve i seminare za stručno usavršavanje; u fabrici »Rade Končar« u Zagrebu do nastavne 1959/60. steklo je stručno obrazovanje 1.479 radnika, a u 1959/60. preko 2.000 radnika; u relativno kratkom periodu u fabrici »Tomoš« u Kopru kroz centar za obrazovanje prošlo je 830 radnika; u preduzeću »Planika« u Kranju, od 1.000 zaposlenih, kroz tečajeve i seminare za stručno obrazovanje i usavršavanje prošlo je 520 radnika i službenika; u preduzeću »Iskra« u Kranju, tečajeve, seminare i stručna predavanja pohađalo je preko 2.100 članova kolektiva (od oko 3.000 zaposlenih); u Fabrici kablova u Svetozarevu godišnje je prolazilo kroz razne oblike sistematskog rada na obrazovanju odraslih oko 500 radnika, a 1961. oko 800; kroz centar za stručno obrazovanje u preduzeću »Jugoturbina« u Karlovcu prošla su 923 radnika; centar na poljoprivrednom dobru »Belje« u Osijeku obuhvatio je 1.820 radnika; u preduzeću »Jugoplastika« u Splitu stručno obrazovanje dobilo je 1.927 radnika; kroz centar za obrazovanje pomoraca na Rijeci prošlo je 2.480 polaznika; itd.

RADNIČKI I NARODNI UNIVERZITETI.⁸ I pored naglog i brzog porasta većeg broja drugih ustanova za rad sa odraslima, radnički univerziteti ostaju i dalje najznačajnije institucije za obrazovanje odraslih. Broj radničkih univerziteta poslednjih godina je u porastu, a narodnih univerziteta u znatnom opadanju. Porast broja radničkih univerziteta je odraz brže industrijalizacije zemlje, brojnog porasta radničke klase i njenih potreba za obrazovanjem, kao i određenije programske orijentacije ovih ustanova i značajne podrške koju im pružaju zainteresovani faktori, u prvom redu sindikalne organizacije. Opadanje broja narodnih univerziteta je delimično posledica njihovog organizacionog sređivanja i ukidanja onih narodnih univerziteta koji nisu imali objektivnih uslova za rad. Uz to, u pojedinim republikama pojedini narodni univerziteti

⁸ Vidi: »Radnički univerziteti 1958/59«, »Jugoslovenski pregled«, 1960, str. 29—32 (1—4); »Delatnost narodnih univerziteta«, »Jugoslovenski pregled«, 1960, str. 325—327 (41—43).

preformirali su se u radničke. Međutim, efekat rada narodnih univerziteta je danas veći nego što je bio ikada ranije. (Tabela 9.)

TABELA 9 — RADNIČKI I NARODNI UNIVERZITETI 1957—1960

Godina	Broj narodnih univerziteta	Broj radničkih univerziteta
1957	714	84
1958	711	97
1959	599	129
1960	442	212

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961.

Delatnost radničkih i narodnih univerziteta sprovodi se putem raznih oblika rada — počev od informativnih masovnih predavanja za najširi krug građana, preko čvršćih i i kontinuiranih oblika kao što su kursovi, seminari, debatne grupe, klubovi, i sl., do specijalnih političkih i omladinskih škola u okviru univerziteta.

U toku 1959/60. radnički i narodni univerziteti su održali ukupno 10.481 seminar i kurs sa 354.855 polaznika. Od toga je, na primer, samo na radničkim univerzitetima organizovano 2.129 seminara i kursova *opšteg obrazovanja* sa 53.036 polaznika i 3.007 seminara i kursova *društveno-ekonomskog i političkog obrazovanja* sa ukupno 121.846 polaznika, a na narodnim univerzitetima 938 seminara i kursova *opšteg obrazovanja* sa 27.770 polaznika i 770 seminara i kursova *društveno-ekonomskog i političkog obrazovanja* sa 40.220 polaznika.

Najveći broj radničkih i jedan deo narodnih univerziteta rade i na *stručnom obrazovanju radnika*. Tako je u toku 1959/60. nastavne godine 2.565 seminara i kursova za stručno obrazovanje završilo ukupno 74.579 polaznika (od toga na narodnim univerzitetima 565 kursova i seminara sa 29.588 polaznika). Narodni univerziteti rade i na obrazovanju poljoprivrednih proizvođača.

Uključujući se u rad na *ideološko-političkom obrazovanju* u saradnji sa organizacijama Saveza komunista i drugih društveno-političkih organizacija, radnički i narodni univerziteti postaju važne ustanove za masovno i sistematsko ideološko-političko obrazovanje. U proteklom periodu i mnoge niže političke škole^{*} pripojene su ovim institucijama. Političke škole predstavljaju oblik trajnijeg i sistematskijeg rada na ideološko-političkom obrazovanju. U 1960/61. radilo je 356 večernjih političkih škola sa 703 odeljenja i 19.438 polaznika. U mestima gde ne postoje radnički ili narodni univerziteti, političke škole rade uz pomoć opštinskih komiteta SK.

Uporedo sa ovom delatnošću, radnički i narodni univerziteti ostvaruju bogat *masovni vaspitno-obrazovni rad* putem javnih predavanja, javnih diskusija, raznih vrsta večeri (filmske, pozorišne) i drugih vidova masovne delatnosti. U toku 1959/60. održano je na radničkim i narodnim univerzitetima 26.207 javnih predavanja sa 2.704.000 posetilaca (od toga na narodnim univerzitetima 14.518 predavanja sa 1.549.000 posetilaca). U isto vreme, na narodnim i radničkim univerzitetima održana su, u okviru 599 ciklusa, 4.044 predavanja, koje je posetilo 284.000 ljudi (od toga na narodnim univerzitetima 260 ciklusa sa 1.522 predavanja i 115.000 slušalaca).

DOPISNO OBRAZOVANJE. Iako nema dubljih tradicija, dopisno obrazovanje predstavlja značajan put za obrazovanje stručnih kadrova. Ono pruža mogućnost sistematskog sticanja znanja po određenom programu i uz kvalifikovanu pedagošku pomoć nastavnika i organizatora iz centra, bez napuštanja radnog mesta.

Dopisno školovanje organizovano je u svim republikama, uglavnom za spremanje srednjeg kadra ekonomista. U S bji rade tri dopisne ekonomske škole sa 13.919 »dopis-

nika»; u ovim školama obrazuje se i kadar daktilografa, administratora, sekretarica i sl. U Sloveniji (Ljubljana) već više godina radi škola koja ima 4.532 »dopisnika«, uglavnom ekonomista, od kojih jednim pruža i pomoć u savlađivanju osnovnog znanja (na nivou višeg tečaja), a drugima u pripremi za polaganje prijemnih i studentskih ispita na ekonomskom i pravnom fakultetu. Ova škola planira i obrazovanje tehničkog kadra na principima dopisnog školovanja. Svojim radom ističe se i Škola za dopisno obrazovanje kadrova pri zavodu »Birotehnika« u Zagrebu. U Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini i Makedoniji dopisne škole su nedavno osnovane.

U proteklom periodu dopisne škole su se organizaciono sredile i povezale sa redovnim stručnim školama. U mestima gde, na primer, nema stručnih škola, dopisne škole organizuju tzv. isturena odeljenja, kao i konsultativne centre tamo gde je broj polaznika dovoljan za formiranje grupe. U S bji ima 51 konsultativni centar i 26 isturenih odeljenja, a u Sloveniji 15 konsultativnih centara. Uz pomoć dopisne škole, po određenom postupku dopisnog obrazovanja i neposrednog pomaganja u konsultativnim centrima odnosno isturenim odeljenjima, »dopisnici« savlađuju gradivo određenih predmeta, a ispite polažu u odgovarajućoj redovnoj školi.

Konsultativni centri organizuju seminare i grupne, pa i individualne konsultacije za obradu pojedinih predmeta ili težih delova gradiva. U radu centra, kao i na izradi skriptata odnosno udžbenika, kojima se često služe i polaznici večernjih odeljenja pri redovnim srednjim školama, angažovan je i izvestan broj istaknutijih nastavnika redovnih škola.

Zbog svoje prirode, dopisne škole poklanjaju naročitu pažnju izradi udžbenika — skriptata. U Sloveniji je dosad izrađeno 55, a u S bji 21 udžbenik (udžbenici sastavljeni u S bji za prvu i drugu godinu srednje ekonomske škole izdati su u 635.000 primeraka).

Uspeh »dopisnika« na ispitima je vrlo dobar. Od ukupnog broja upisanih u dopisne škole ispite polaže 60—75%, a u Dopisnoj školi u Ljubljani i do 90%.

RADIO I TELEVIZIJA. Tehnička sredstva masovne komunikacije pružaju široke mogućnosti u oblasti obrazovanja odraslih, ali se još ne koriste u dovoljnoj meri.

U 1960. u zemlji je bilo 1.428.000 radio-pretplatnika (ne računajući 134.000 privremeno objavljenih radio-aparata). Broj pretplatnika se svake godine povećava prosečno za 250.000.

Prema podacima Jugoslovenske radio-televizije, 1. jula 1961. bilo je oko 40.000 televizijskih pretplatnika. S obzirom na savremenost i atraktivnost televizije i mogućnosti domaće proizvodnje televizijskih aparata, kao i na obim investicija koje se ulažu u dalje podizanje televizije, očekuje se znatan porast novih pretplatnika. Za društvene, zadrugne i druge organizacije, škole, domove i internate i druge posjednike televizijskih aparata, sve više rastu mogućnosti kolektivnog obrazovanja pomoću televizije.

Iz oblasti obrazovanja (shvaćenog u užem smislu) na programu jugoslovenske televizije nalaze se emisije: »TV u školi« (emisija studija Zagreb), »Emisija za poljoprivrednike« (sva tri studija), »Nauka i tehnika« (sva tri studija) i emisija »Magazin svakodnevnih brig«, koja obuhvata pitanja porodice i domaćinstva. Televizija daje povremeno, kao serije ili posebne teme, emisije u kojima se obrađuju aktuelne opšteobrazovne teme (o automatizaciji, o atomskoj energiji, i dr.).

Osim nekih manjih radio-stanica (Radio-Osijek, koji ima posebnu radio-školu za poljoprivrednike), radio još nije postao faktor takvog sistematskog nastavno-obrazovnog rada koji bi se organizovao po određenim planovima i programima nastave za obrazovanje posebnih kategorija slušalaca.

AKTIVNOST DRUŠTVENIH ORGANIZACIJA I JNA. Na obrazovanje odraslih znatnu delatnost razvijaju i društveno-političke organizacije, stručna udruženja, razne kulturne, umetničke i druge institucije, kao i Jugo-

* Vidi: »Škole za ideološko-političko obrazovanje«, »Jugoslovenski pregled«, 1960, str. 427—428 (53—54).

slovenska narodna armija. Naročito masovnu aktivnost u tom pogledu razvijaju organizacije Saveza sindikata, Narodne omladine, Narodne tehnike i JNA.

Aktivnost *sindikata* obuhvata organizovanje i održavanje tečajeva i seminara, kao i posebnih predavanja iz oblasti opšteg i stručnog obrazovanja. U toku 1960. sindikalne organizacije održale su ukupno 19.020 tečajeva i seminara, koje je pohađao 209.251 radnik i službenik, od toga 46.692 žene. Održano je 4.335 tečajeva i seminara opšteg obrazovanja, koje je završilo 71.628 polaznika, i 13.019 tečajeva i seminara stručnog obrazovanja, koje je završilo 110.917 polaznika, dok je 26.706 polaznika završilo 1.666 seminara i tečajeva drugih vrsta. U okviru tečajeva i seminara opšteg obrazovanja održana su 2.452 seminara iz oblasti društveno-ekonomskog obrazovanja, koje su završila 44.662 polaznika. U isto vreme, održano je 35.587 predavanja, na kojima je prisustvovalo 1.783.269 lica.

Na omladinskim radnim akcijama sprovodi se svake godine obiman program kulturno-prosvetnog i ideološko-političkog rada i tehničkog i stručnog obrazovanja.¹⁰ Tehničko i stručno obrazovanje omladine na radnim akcijama obuhvata dve grupe aktivnosti: stručne kurseve, koji daju određeno stručno obrazovanje i preko kojih se omladina osposobljava za vršenje pojedinih zanimanja, i tzv. amaterske kurseve, koji imaju cilj da podignu opšti nivo tehničkih znanja i stvore osnovu za dalje tehničko i stručno obrazovanje. U toku poslednje tri godine, 1958—1960, na Auto-putu je stručne kurseve (14 vrsta) završilo 27.620 omladinaca i omladinki. Na republičkim radnim akcijama 1960. ovakve stručne kurseve završila su 4.432 mladića i devojke. Amaterske kurseve iz tehničkog vaspitanja na Auto-putu za protekle tri godine uspešno je završilo 114.335, a na svim republičkim radnim akcijama, 1960. godine 10.715 omladinaca i omladinki. U okviru ideološko-političkog obrazovanja i kulturnog uzdizanja omladine, na radištim Auto-puta je, na primer, samo u 1960. održano 9.800 kulturno-umetničkih priredbi i 8.406 predavanja iz raznih oblasti.

Organizacija *Narodne tehnike* takođe masovno radi na obrazovanju odraslih. Tako je od 1945. održano preko 863.000 predavanja, kojima je prisustvovalo oko 69.000.000 ljudi. Priređeno je 9.514 izložbi i demonstracija raznih tehničkih sredstava, koje je posetilo preko 47.000.000 ljudi. Prema nepotpunim podacima, mnogobrojne kurseve i seminare iz raznih oblasti tehnike završilo je preko 840.000 građana. Veliki broj onih koji su završili tečajeve i seminare Narodne tehnike uspešno primenjuju stečena znanja na radnom mestu i u slobodnom vremenu.

Veoma značajan doprinos u obrazovanju odraslih daje *Jugoslovenska narodna armija*.¹¹ Prema podacima vojne

statistike, u poslednjih pet godina u JNA je opismenjeno 451.658 vojnika. Opšte obrazovanje vojnika vrši se na različite načine, među kojima naročito mesto zauzimaju vojnički univerziteti. Svake godine na vojničkim univerzitetima održi se prosečno 10.000 predavanja. Opšte obrazovanje vojnika upotpunjuje se i na druge načine. Tako je samo u toku 1960. bilo organizovano 40.000 bioskopskih predstava, 1.500 poseta fabrikama, 3.468 kulturno-umetničkih priredbi i 430 smotri kulturno-umetničkog rada, 1.251 poseta muzejima, 781 poseta izložbama, 2.100 poseta pozorišnim predstavama, i dr. U JNA su ostvareni krupni rezultati i u oblasti stručnog obrazovanja. Za proteklih 15 godina osposobljeno je 145.000 vozača motornih vozila, više od 100.000 telegrafista i telefonista, 97.000 minera i kompresorista, 42.000 mehaničara, 20.000 bolničara, 12.000 zidara i kovača, itd.

U usklađivanju rada škola i drugih ustanova za obrazovanje odraslih, u međusobnoj razmeni iskustava i drugoj pomoći koju pružaju odgovarajući faktori, poslednjih godina nije bilo većih promena. O radu škola za odrasle brinu se najviše organi za prosvetu, a o koordinaciji delatnosti ustanova za dopunsko vanškolsko obrazovanje (radnički i narodni univerziteti) posebne organizacije — savezi, koji postoje u svim republikama. Njihova delatnost se u najopštijim okvirima objedinjavala kroz Kulturno-prosvetno veće Jugoslavije.¹²

Svestran, brz i bogat razvoj aktivnosti u oblasti obrazovanja odraslih nije samo rezultat rada političkih, društvenih i stručnih organizacija i udruženja, nego i cele društvene zajednice. Princip da se čovek obrazuje kroz ceo život, čini i dalje osnovu celokupne delatnosti u oblasti obrazovanja odraslih.

Odbor za prosvetu SIV-a razmatrao je dosadašnja iskustva i problematiku obrazovanja odraslih i potvrdio vrednost preduzimanja mera i pokazanih rezultata, kao i nužnost daljeg preduzimanja što celishodnijih mera za još uspešnije rešavanje najvažnijih problema. Na obrazovanju odraslih treba, ubuduće više no dosad, da rade sve ustanove za obrazovanje, s tim što se njihov rad, kao i rad specijalizovanih ustanova za obrazovanje odraslih, mora sve više da prilagođava posebnoj organizaciji i metodima obrazovanja odraslih.

IZVOR: Elaborat Sekretarijata SIV-a za prosvetu i kulturu o iskustvima i aktivnostima u oblasti obrazovanja odraslih i dokumentacija Centralnog veća Saveza sindikata Jugoslavije.

D. F.

¹⁰ Vidi: »Auto-put 1960«, »Jugoslovenski pregled«, 1960, str. 505—507 (61—63).

¹¹ Vidi: »Obrazovanje vojnika u JNA«, »Jugoslovenski pregled«, 1960, str. 477—478 (69—70).

¹² Vidi: »Kulturno-prosvetno veće Jugoslavije«, »Jugoslovenski pregled«, 1958, str. 270—271 (28—29).

HRVATSKO NARODNO KAZALIŠTE

Kolektiv Hrvatskog narodnog kazališta, u zajednici sa Srpskim narodnim pozorištem u Novom Sadu, proslavio je u sezoni 1960/61. stogodišnjicu svog profesionalnog kontinuiranog rada kao nacionalna kulturna umetnička ustanova.

Ideja o osnivanju i borba za vlastiti teatar datiraju iz vremena ilirskog pokreta. Ljudevit Gaj i Dimitrije Demeter suprotstavljajući se nemačkim pozorišnim drušinama, pozvali su 1840. u Zagreb »Leteće diletantsko pozorište« iz Novog Sada, koje je izvelo Kuljevićevu dramu »Juran i Sofija« na hrvatskom jeziku. Posle 18 meseci boravka u Hrvatskoj, popunjeno hrvatskim glumcima, ovo pozorište odlazi u Beograd, gde daje predstave u Teatru na Đumruku. To je i razlog što je ovogodišnji jubilej proslavljen na širokom, jugoslovenskom planu.

Posle odlaska novosadskog pozorišta iz Zagreba, hrvatski rodoljubi vode dvadesetogodišnju borbu za uvođenje narodnog jezika u pozorište. Na predstavi održanoj 24. novembra 1860, rodoljubiva javnost Zagreba demonstracijama proteruje nemačke glumce sa scene, i otada se u Zagrebu neprekidno igra na hrvatskom jeziku. Zakonom donetim 17. avgusta 1861. Hrvatski sabor proglašava Hrvatsko narodno kazalište narodnom kulturno-umetničkom ustanovom koja treba da deluje na širokom području izvan Zagreba.

OSNIVANJE I DELATNOST DO 1895.

Upravljanje. U početku je Hrvatskim narodnim kazalištem upravljao Kazališni odbor, čiji su članovi bili mnogi istaknuti pojedinci tadašnjeg javnog i kulturnog života. Upravnici, odnosno umetnički rukovodioci Kazališta, bili su, između ostalih, Dimitrije Demeter, August Šenoa. Josip Frojdenrajh, Ivan Zajc, Josip Eugen Tomić, Marijan Derenčin i Adam Mandrović. Najistaknutiji njegov rukovodilac bio je Stjepan Miletić (1894—1898), koji je sproveo mnoge značajne reforme: organizovao je balet kao samostalnu umetničku granu, obnovio rad Opere, doveo u pozorište poznate umetnike, itd. Za vreme njegovog upravljanja operski i dramski repertoar i interpretacija dostižu najviši umetnički nivo.

Ansambl. U prvom dramskom ansamblu Kazališta ističu se Josip i Franjo Frojdenrajh, Adam Mandrović, Maca Perisova, Karolina Norveg, Petar Brani, Ivan Bajta, kojima se kasnije pridružuju Nikola Milan Simeonović, Ivka Kralj, Václav Anton, Milica Mihičić, Ignjat i Sofija Borštnik, Ljerka Šram, Darinka Bando-branska, kao i veliki tragičari Marija Ružička—Stroci i Andrija Fijan. Funkciju reditelja vrše najčešće J. Frojdenrajh, A. Mandrović i drugi dramski prvaci.

Kad je 1870. u sklopu Hrvatskog narodnog kazališta osnovana i Opera, koja je kasnije dvaput prestajala da radi (1889—1894. i 1902—1909), glavne uloge u njenim komadima pevali su Emerto Kamarota, Matilda i Tošo Lesić, Josip Kašman, Slavan Ban, Ognjan Štriga, Franjo Grbić, Stevan Deskešev, Marija Prikril-Crnadak i svakako najveća pevačica toga vremena u zemlji — Milka Trnina.

Repertoar. Kazališni repertoar već u tom periodu pokazuje veliki raspon. Među domaćim dramama prevladavaju istorijsko-romantične, ali je zastupljena i komedija. Izvode se dela Ivana Gundulića, Dimitrija Demetra, Matije Bana, Jovana Subotića, Jovana Sterije Popovića, Josipa Eugena Tomića, Janka Jurkovića, Augusta Šenoa i Ilije Otkrugića. Među stranim autorima čije su drame izvođene nalaze se, pored klasika, poznati svetski pisci: Šekspir, Molijer,

Goldoni, Šiler, Gete, Dima, Igo, Rasin, Volter, Ibzen, Lesing, Zola, Labiš, Kalderon, Gogolj, Turgenjev, Klicpera, Kolar, Palarik i Fredro.

Od 1863. izvode se, uz dramu, i operete Ofenbaha, Supea i Zajca, a kad je osnovana Opera, na njenom repertoaru prevladavaju italijanski kompozitori: Doniceti, Rosini, Verdi i Belini, uz dela Mocarta, Vebera, Obera, Mejerbera, Smetane, Gunoa.

Predstave i gostovanja. U sezoni 1870/71. Kazalište je izvelo 116, u sezoni 1880/81 — 115, a u sezoni 1890/91 — 175 predstava.

Već od osnivanja Hrvatsko narodno kazalište je išlo na gostovanja: 1861. u Karlovac, 1862. u Beograd, Pančevo, Zemun, Veliki Bečkerek i Osijek, 1875. u Dubrovnik, a 1893. u Split.

PERIOD 1895—1918.

Upravljanje. Hrvatsko narodno kazalište preselilo se 14. oktobra 1895. iz stare zgrade na Markovom (danas Radićevom) trgu u novu zgradu (na današnjem Trgu maršala Tita). Kao rukovodioci Kazališta smenjuju se u tom periodu — posle Stjepana Miletića — Ivo Hreljanović, Adam Mandrović, Andrija Fijan i Vladimir Treščec-Branjski. Direktori Drame bili su Andrija Fijan i Josip Bah, direktori Opere Nikola Faler i Srećko Albini, a dramaturzi Nikola Andrić, Ferdo Miler, Ivo Vojnović i Milan Ogrizović.

Ansambl. Ansambl se popunjava novim članovima, među kojima se nalazi čitav niz velikih imena jugoslovenske pozorišne umetnosti. Pored starih (npr. M. Ružička-Stroci je bila aktivan član Drame punih 69 godina), čija se igra odlikovala romantikom i bila sklona patetici, pojavljuje se nova generacija, koja teži realističkoj i psihološkoj interpretaciji, što je u skladu i sa tadašnjim repertoarom. Među novom generacijom ističu se Dragutin i Zvonimir Frojdenrajh, Jelka i Josip Anić, Gavro Savić, Franika Hajman, Vera Hrčić, Mila i Mišo Dimitrijević, Arnošt Grund, Borivoj Rašković, Bogumila Vilhar, Đuro Prejac, Juraj Dević, Josip Štefanac, Nina Vavra, Josip Bah, Ivo Raić, Josip Pavić, Ivo Badalić, Josip Papić, Ela Hafner-Đermanović, Hinko Nučić i mnogi drugi. Neki su od njih izašli iz prve glumačke škole, koja je postojala dok je S. Miletić bio direktor. I u tom su periodu funkciju reditelja uglavnom vršili V. Anton, Đ. Prejac, J. Bah i drugi istaknuti glumci, a režijom se bavio i S. Miletić.

U operskom ansamblu su u to vreme najistaknutiji članovi bili Marko Vušković, Milena Šugh, Mira Korošec, Maja Stroci, Paula Trautner, Josip Križaj, Irma Polak, Tošo Lesić, Stanislav Jastrzebski i Micika Frojdenrajh, dok kao dirigent, pored Falera i Albinija, sve poznatiji postaje Milan Saks.

Godine 1909. je osnovana prva baletska škola, iz koje su izašle i prve školovane baletske igrariče.

Kao prvi scenografi angažovani su u to vreme Branko Šenoa i Tomislav Krizman.

Repertoar. I dramski i operski repertoar proširuje se mnogim značajnim delima domaćih i stranih autora. U dramskom repertoaru, od starijih domaćih pisaca zastupljeni su Marin Držić, Ivan Gundulić, Junije Palmotić, Tituš Brezovački i Petar Preradović, a od novijih Franjo Marković, Marijan Derenčin, Eugen Kumičić, Ivo Vojnović, Ante Tresić Pavičić, Srdan Tucić, Milan Ogrizović, Fran Galović, Milan Begović, Viktor Car Emin, Petar Pecija Petrović, Josip Kosor, Dimitrije Demeter, Stjepan Miletić, Branislav Nušić, Ivan Cankar i dr. Među stranim klasicima najviše se izvodio Šekspir (pored repriza, za četiri godine izvedeno je 9 premijera njegovih dela), ali igraju se i dela Molijera, Goldonija, Sofokla, Lopea de Vege, Bomaršea, Šilera, zatim Ibzena, Rostana, Hauptmana, Vajlda, Sarodua, Šoa i mnogih drugih novijih zapadnoevropskih pisaca. Od slovenskih autora najviše su zastupljeni ruski pisci — Gogolj, Gribojedov, Tolstoj, Turgenjev, Ostrovski, Čehov, Dostojevski i Gorki, poljski — Zapolska, Wyspiaski i Przybyszewski, češki — Vrchlicky, bugarski — Milarov i Andrejčin.

U operskom repertoaru izveden je (zaslugom Miletića) već zaboravljeni »Porin« Lisinskog, obnovljena su dela Zajca, prikazana je prva ruska opera »Evgenije Onjegin« Čajkovskog, izvode se Verdi, Wagner, Pučini, Dvoržak, Snetana, Mocart, Betoven, Masne, Sen Sans, Rihard Štraus i drugi. U operetskom programu, uz dela Zajca i Ofenbaha, izvode se J. Štraus, Odran, Erve, Nedbal i Parma. Na repertoar se prvi put stavljaju i samostalne baletske predstave, među kojima i prvo domaće delo — Albinijev balet »Na Plitvička jezera«.

Predstave i gostovanja. Preseljenjem u novu zgradu, 1895, u znatnoj meri je porastao broj predstava i broj posetilaca. U sezoni 1900/1901. izvedeno je 247 predstava, dok se u sezoni 1910/11. njihov broj, zahvaljujući nizu gostovanja, popeo na 402.

Među gostovanjima u tom periodu značajna je prva poseta zagrebačkog operškog ansambla 1911. Beogradu. Ansambli Kazališta gostovali su više puta u Splitu, Dubrovniku, Šibeniku, Sarajevu, Ljubljani, Osijeku i Cetinju. Bilo je i pojedinačnih gostovanja članova Kazališta u zemlji i inostranstvu, od kojih je najuspešnije višegodišnje nastupanje Milke Trnine na sceni Metropolitene opere u Njujorku.

U Zagrebu je pred prvi svetski rat gostovalo Osječko kazalište, a prvi put i Srpsko narodno pozorište iz Novog Sada. Među stranim umetnicima koji su gostovali u Kazalištu nalaze se Sara Bernar sa svojom trupom, Koklen sa ansamblom pariskog »Théâtre de la Gaité«, E. Zakoni. R. Štraus, S. Depre sa trupom, itd.

RAZDOBLJE IZMEĐU DVA SVETSKA RATA

Upravljanje. Pred kraj prvog svetskog rata i sve do 1920. direktor Kazališta je bio Gvido Hreljanović. U toku sledećih 20 godina među ličnostima na tom položaju ističu se Julije Benešić i Petar Konjović. Kao direktori Drame, između ostalih, značajniji su Josip Bah, Ivo Raić, Branimir Livadić, Branko Gavella, Milan Begović, Tito Stroci, Dubravko Dujšin i Mato Grković. Direktori Opere su bili Petar Konjović, Fridrik Rukavina, Milan Saks i Krešimir Baranović.

Ansambl. Iako su se česte promene u upravi, vršene u zavisnosti od tadašnjih političkih prilika, negativno odrazile na rad Kazališta, ipak su u tom razdoblju dramski, operski, operetski i baletski ansambl postigli veliki uspon. U Drami se u to vreme, uz pripadnike starije glumačke generacije, ističu Vjekoslav Afrić, Armand Aliger, Nada Babić, Greta Kraus-Aranicki, Ivo Badalić, Viktor Bek, August Cilić, Josip Deneš, Mila Dimitrijević, Ervina Dragman, Dejan Dubajić, Dubravko Dujšin, Mato Grković, Alfred Grinhut, Ela Hafner-Dermanović, Vera Hrčić, Gizela Huml, Ljubiša Jovanović, Emil Karasek, Anka Kernić, Božena Kraljeva, Bela Krleža, Jozo Laurerčić, Lidijsa Mansvjetova, Josip i Veljko Maričić, Mihajlo Marković, Jozo Martinčević, Mila Popović-Mosinger, Hinko Vučić, Ivona Petri, Vika Podgorska, Strahinja Petrović, Ivo Raić, Janko Rakuša, Salko Repak, Joža Rutić, Tito Stroci, Branko Tepavac, Nina Vavra, Stevo Vujatović i Milan Vujnović.

Osnove savremenoj režiji polažu Branko Gavella, Ivo Raić, Tito Stroci i Alfons Verli.

U ovom periodu scenografija u Kazalištu dostiže najviši nivo. Na njoj rade poznati slikari Ljubo Babić (preko 200 inscenacija dramskih i operških dela), Marijan Trepše, Pavel Froman, Krsto Hegedušić, Vladimir Žedrinski i dr.

U operskom i operetskom ansamblu ističu se članovi Drago Bernardić, Nikola Cvejić, Bjanka Dežman, Erika Družović, Vika Engel, Ivan Franci, Zlata Đundenac, Josip Gostić, Aleksandar Grif, Vera Grozaj, Drago Hrčić, Anka Jelačić, Ida Juranić, Josip Križaj, Zinka Kunc, Đurđa Milinković, Leo Mirković, Vera Mišita, Ančica Mitrović, Tomislav Neralić, Vilma Nožinić, Ljubica Oblak-Stroci, Lucija Ožegović, Marija Podvinec, Irma Polak, Marta

Pospišil, Robert Primožić, Marijana Radev, Josip Rijavec, Marijan Rus, Maja Stroci, Mario Šimenc, Nada Tončić, Tinka Vesel-Pola i Zdenka Zikova. Mnogi od njih s uspehom su pevali i na operskim scenama u inostranstvu. Od dirigenta najznačajniji su Krešimir Baranović, Jakov Gotovac, Rade Ivelio, Oskar Jozefović, Lovro Matačić, Boris Papandopulo, Fridrih Rukavina, Milan Saks, Oskar Smodek i Đorđe Vaić.

Dolazak Margarete i Maksimilijana Fromana bio je od velikog značaja za razvoj zagrebačkog baleta, jer su oni obnovili ansambl novim članovima i otvorili baletsku školu iz koje je izašao znatan broj (oko 40) dobrih igrača. Od solista najznačajniji su Mía Čorak, Ana Roje, Oskar Harmoš, Josip Kavur, Zlata Lanović, Paula Rudi, Žorž Skrigin, Đurđa Đurdan i Meri Šembera.

Repertoar. Dramski repertoar je u ovom periodu veoma opsežan i raznovrstan. Od domaćih dramskih autora najviše se izvode dela Miroslava Krleže, a zastupljeni su August Cesarec, Milan Begović, Kalman Mesarić, Miroslav Feldman, Bratko Kefc, Ranko Marinković, Marijan Matković, Tito Stroci, Geno Senečić, i dr. Pored njih, izvode se još i dela Tituša Brezovačkog, Marina Držića, Ivana Cankara, Branislava Nušića, Jovana S. erije Popovića, Ive Vojnovića i mnogih drugih starijih i novijih pisaca.

Iz strane dramske literature Šekspir je zastupljen s desetak dela, a izvode se Rasin, Molijer, Goldoni, Pirandelo Šo, Roman, Panjol, Burde, Rolan, Čvajg, Anuj i drugi. Od slovenskih autora prikazuju se dela Tolstoja, Dostojevskog, Gorkog, Katajeva, Škvarkina, Iljfa i Petrova, Čapeka, Langer, Nalkovske, Katerve, Rostvorovskog i drugih. Mnoge od scenskih realizacija iz tog perioda dostigle su najviši domet scenske umetnosti.

U operskom repertoaru preovlađuju slovenski autori — Čajkovski, Musorgski, Borodin, Rimski-Korsakov, Snetana, Janaček. S novim delima zastupljeni su domaći kompozitori Krešimir Baranović, Jakov Gotovac, Fran Lotka, Krsto Odak, Petar Konjović, Anton Dobronić, Lujo Šafranek-Kavić, Boris Papandopulo i drugi. Izvodi se zatim gotovo čitav standardni italijanski repertoar, kao i nemačka opera od Gluka i Mocarta do Vagnera i Riharda Štrausa, a poklanja se pažnja i savremenom evropskom operskom stvaranju (Šostakovič, Respigi, Roka, Kšenek, Kasea, Vajnberger).

Operski repertoar upotpunjuju klasični i savremeni baleti, kao i niz domaćih i stranih opereta.

Predstave i gostovanja. Uporedo sa razvojem Zagreba raslo je i interesovanje njegovih stanovnika za pozorište. Zbog toga je 1923. otvorena na Tuškancu (u današnjem bioskopu »Sloboda«) još jedna pozorišna Hrvatskog narodnog kazališta, na kojoj su se do 1929. izvodile operete i komedije. Godine 1929. u Frankopanskoj ulici otvorena je nova pozorišna zgrada, tzv. Malo pozorište.¹ Rad u dve kuće omogućio je i veći broj predstava. Dok je 1920/21. njihov broj iznosio 369, u sezoni 1930/31. povećan je na 711, a deset godina kasnije (1940/41) na 797.

Kazalište je u periodu između dva rata gostovalo u Beogradu (6 puta), Novom Sadu, Ljubljani, Subotici, Splitu, Dubrovniku, Sarajevu, Osijeku i Celju, kao i u mnogim drugim manjim mestima.

U Hrvatskom narodnom kazalištu u istom periodu gostovali su ansambli Narodnog pozorišta iz Beograda (4 puta), Srpskog narodnog pozorišta iz Novog Sada, Slovenskog narodnog gledališta iz Ljubljane, pozorišta iz Sarajeva, Osijeka i Maribora.

Od gostovanja inostranih umetnika i ansambla najznačajnija su uzastopna gostovanja Moskovskog hudožestvenog akademskog teatra i pojedinih njegovih grupa, koja su imala znatnog uticaja na razvoj jugoslovenske glumačke umetnosti uopšte. Od drugih poznatih ansambala, u Hrvatskom narodnom kazalištu gostovali su Francuska komedija, Burghtheater, Josefstädtertheater, Volkstheater i Theater der Komiker iz Beča, Pariska opera, Jevrejsko pozorište

¹ U tu zgradu se 1953. smestilo današnje Zagrebačko dramsko kazalište.

»Habima« iz Moskve, Dublin Gejt teatar, Frankfurtska opera, Japanski teatar, The English Players, solisti Rimske opere, ansambl Hari Bora, Sasil Sarel, Aleksandra Moizija, Eme Gramatike, Lil Dagover, kao i pojedinci: Fjodor Šaljapin, Georgij Baklanov, Emi Destinova, Tamara Karsavina, Mariano Sabile, Leo Slezak, Oskar Nedbal, Ada Sari, Jarmila Novotna i mnogi drugi.

PERIOD 1945—1961.

Rat i okupacija prekinuli su normalan rad i razvoj Hrvatskog narodnog kazališta. Nekoliko puta su njegovi članovi, grupno i pojedinačno, odlazili u odrede NOVJ (Vjekoslav Afrić, Joža Rutić, Žorž Škrigin i drugi). Grupe su već pre odlaska među partizane uvežbavale program koji je zatim izvođen za borbe i stanovništvo. Nekoliko istaknutih članova Kazališta izgubilo je živote u toku drugog svetskog rata.

Upravljanje. U Kazalištu je 1956. uvedeno društveno upravljanje, čiji su osnovni organi kazališni savet, upravni odbor, umetnički saveti Drame i Opere i tehnički stručni savet.

Prvi direktor Kazališta posle oslobođenja bio je Ivo Tijardović. Za njim na taj položaj dolaze Marijan Matković, Nando Roje i Dušan Roksančić, koji je i danas na tom položaju. Direktori Drame u tom periodu su Ranko Marinković, Mirko Božić, Mirko Perković i dr., a direktori Opere Milan Saks i Ivo Vuljević.

Ansambl. Kolektiv Hrvatskog narodnog kazališta ima (u sezoni 1959/60) 486 članova, od kojih članova Drame 57, operskih solista i dirigenta 56, članova orkestra 76, operskog hora 71, baleta 47, administracije i pomoćnog osoblja 32 i tehničkog osoblja 147.

U dramskom ansamblu rade mnogi umetnici poznati iz ranijeg perioda njegove delatnosti, a odmah posle oslobođenja pristupili su i neki novi — Emil Kutijaro, Josip Petričić, Milan Orlović. Poslednjih godina se na njegovoj pozornici afirmisala plejada mladih i sasvim mladih glumaca, među kojima se ističu Marija Aljinović, Relja Bašić, Adem Čejvan, Ivka Dabetić, Jurica Dijaković, Vanja Drah, Nela Eržišnik, Franjo Fruk, Ljudevit Galic, Dubravka Gal, Eliza Gerner-Stroci, Joža Gregorin, Špiro Guberina, Dragan Knapić, Irena Kolesar, Drago Krča, Pero Kvirgić, Sen Lasta, Josip Maroti, Mla Oremović, Ivan Pajić, Zvonko Štrmac, Borivoj Šembera, Mladen Šerment, Mira Župan, Dragan Knajić i drugi. I među rediteljima se, uz Branka Gavelu, Tita Strocija, Vladu Habuneka i Mirka Perkovića, pojavljuju predstavnici mlade generacije — Georgij Paro, Dino Radčević, Kosta Spaić, Mladen Škiljan, Davor Šošić, Božidar Vilić i drugi. Nekoliko sezona su proveli u Hrvatskom narodnom kazalištu Mira i Bojan Stupica.

Kao scenografi rade, uz Zvonka Agbabu i Aleksandra Augustinčića, i neki istaknuti zagrebački likovni umetnici — Edo Murtić, Vjenceslav Rihter, Boško Rašeta i drugi, a kao kostimografi Inga Kostinčer-Bregovac i Vanda Pavelić-Vajnert.

I u Operi, uz poznate pevače iz predratnog perioda, pojavljuju se niz novih imena: Milka Bertapele, Marijan Bujanić, Pjero Filipi, Mica Glavačević, Miljenko Grozdanić, Janja Hanžek, Mirka Klarić, Frano Lovrić, Vjekica Marušić, Ondina Ota, Franjo Paulik, Nada Putar, Majda Radić, Vladimir Ružak, Branka Stilinović, Josip Šutej, Noni Žunec i drugi. Među dirigentima nalaze se imena Milana Saks, Milana Horvata, Sama Hubada, Borisa Papandopula i Jovana Šajnovića, dok kao operski reditelji rade, uz stalno angažovane reditelje Nanda Rojea i Sanka Gašparovića, i drugi istaknuti reditelji iz Zagreba, Beograda i Ljubljane.

U baletskom ansamblu ističu se Maja Bezjak, Nevena Bidin, Sonja Kastl, Nenad Lotka, Damir Novak i Miljenko Vikić.

Repertoar. U repertoaru Kazališta od oslobođenja do danas zastupljena su dela preko 200 domaćih i stranih

dramskih pisaca i kompozitora. Pri njihovom izboru se ne vodi samo računa o umetničkim i literarnim vrednostima, o vaspitnoj i društvenoj funkciji, nego se i naročita pažnja poklanja potrebi stimuliranja domaćeg dramskog i muzičko-scenskog stvaranja.

Od domaćih autora najviše se izvode dela Miroslava Krleža, koji je svojim dramama postavio temelj savremenom repertoaru. Značajna je pojava pisaca koji obrađuju savremene teme — Marjana Matkovića, Ranka Marinkovića, Mirka Božića, Dušana Roksančića, Fadila Hadžića, Pere Budaka, Aleksandra Obrenovića, Milana Tutorova i drugih. Od savremenih jugoslovenskih autora izvode se još Bratko Kreft, Drago Žerze, Slavko Kolar, Skender Kulenović, Oto Bihalji-Merin, Matej Bor, Mira Pucova, Miroslav Feldman, Ivo Dončević, Ervin Šinko i drugi, a obnavljaju se i čela starijih pisaca — od Marina Držića, Ivana Gundulića i Tituša Brezovačkog do Ive Vojnovića, Branislava Nušića i Ivana Cankara.

Iz strane dramske književnosti od klasika su zastupljeni Eshil, Sofokle, Aristofan, Plaut, Makijaveli, Šekspir, Moli-jer, Goldoni, Gete i drugi. Od ruskih pisaca se izvode Gogolj, Ostrovski, Dostojevski, Tolstoj, Gorki, a od zapadnoevropskih i američkih Šo, Mom, Pirandelo, Vajld, O'Nil, Lorka, Žirodu, Breht. S pažnjom se odabiraju nova dela svetske dramske literature, pa su tako na pozornici Hrvatskog narodnog kazališta, neposredno posle svojih premijera u matičnoj zemlji, doživele izvođenje drame Sartra, Anuja, Vilijamsa, Helmanove, I. Šoa, Indža, Kručkovskog, Dren-mata, Vajsenborna, Joneska, Vouka, Višnjevskog, Figueride, Osborna, Ratigana, Stelika, Defilipa i mnogih drugih savremenih dramskih pisaca.

Na operskom repertoaru, pored opera Lisinskog i Zajca, nalaze se dela Jakova Gotovca, Ive Brkanovića, Natka Devčića, Krste Odaka, Stjepana Šuleka, Ive Lotke Kalinskog, Ive Tijardovića, Dragutina Savina i drugih domaćih kompozitora. Obnavlja se čitav standardni operski repertoar, naročito dela Verdija i Pučinića, ali se izvode i i Mocart, Betoven, Wagner, Gluk, Masne, Doniceti, Đordano, Smetana, Janacek i drugi. Zastupljeni su i ruski operski klasici — Čajkovski, Musorgski, Borodin, Glinka i Rimski-Korsakov. Repertoar upotpunjuju savremena oper-ska dela Stravinskog, Prokofjeva, Britna, Menotija, Ibera i Ravela.

I na baletskom repertoaru se, pored dela Frana Lotke, Stevana Hristića, Krešimira Baranovića, Jakova Gotovca, Branimira Sakača, Ive Lotke Kalinskog i drugih jugoslovenskih kompozitora, nalaze klasična dela Čajkovskog, Rimskog-Korsakova, Deliba, Šumana i De Falje i savremena dela Asafjeva, Prokofjeva, Bartoka, Stravinskog, Šostakovića i drugih.

Predstave i gostovanja. Prilikom osnivanja Jugoslovenskog dramskog pozorišta u Beogradu, više istaknutih članova Hrvatskog narodnog kazališta prešlo je u novi teatar. Među njima su i danas najugledniji Marija Crnobori, Dejan Dubajić, Joža Rutić, Marijan Lovrić, Jurica Dijaković, Irena Kolesar i drugi.

Kazalište iz godine u godinu povećava svoju aktivnost. Tako 1956. osniva Komornu pozornicu kao eksperimentalnu scenu, a 1958. u Sisku je otvorena stalna scena Hrvatskog narodnog kazališta, na kojoj se svake sedmice u određene dane daju predstave za radnike i službenike ovog velikog industrijskog centra. Uvedena su i stalna gostovanja u drugim velikim industrijskim centrima kao sastavni deo sistematskog rada na proširivanju aktivnosti i kulturne delatnosti na širem području.

Broj predstava iz godine u godinu raste. U sezoni 1958/59. bilo je prikazano 405 predstava sa 262.167 posetilaca, a u sezoni 1959/60. godine 428 predstava sa 282.073 posetioca.

Naročitu specifičnost Kazališta predstavlja odnos prema publici. Postoje stalne pretplate za građane, zatim abonmani za radnike i đake, studente, vojnike JNA, kao i organizovane posete gledalaca iz obližnjih mesta.

Kazalište sve češće gostuje u Beogradu, Novom Sidu, Ljubljani, Sarajevu, Skopju, Subotici, Splitu, Dubrovniku,

Banjoj Luci, Karlovcu i drugim gradovima, a njegovi ansamblu sudeluju na »Sterijinom pozorju« u Novom Sadu, Dubrovačkim letnjim igrama, priredbama u Pulskoj areni i na drugim festivalima.

Ansamblu Kazališta imaju poslednjih godina prilike i za afirmaciju u inostranstvu. Opera je gostovala 1955. u Engleskoj (London), 1957. u Čehoslovačkoj (festival »Muzičko proleće« u Pragu, Brno i Bratislava) i 1961. u Teatru nacija u Parizu, gde je postigla veliki uspeh. Balet je gostovao 1955. u Italiji (I internacionalni festival u Nerviju kraj Đenove), 1956. u Čehoslovačkoj (Prag, Brno, Bratislava), 1960. ponovo u Italiji (Katanija, Brešija, Napulj) i u Grčkoj (Solun). Dramski ansambl učestvovao je 1957. na Goldonijevom festivalu u Veneciji.

U Hrvatskom narodnom kazalištu redovno gostuju vodeći ansamblu iz drugih gradova (Jugoslovensko dramsko pozorište iz Beograda, Spsko narodno pozorište iz Novog Sada, Narodno pozorište iz Beograda, Beogradsko dramsko pozorište, Beogradska komedija, Slovensko narodno gledalište iz Ljubljane, Makedonski narodni teatar iz Skopja, Narodno pozorište iz Sarajeva, Slovensko narodno gledalište iz Trsta, narodna kazališta iz Rijeke, Splita, Osijeka, i Pule, i drugi).

Na pozornici Kazališta su nastupali i renomirani ansamblu iz inostranstva, kao što su Moskovski hudožestveni akademski teatar, Théâtre National Populaire iz Pariza, bečki Burgtheater, Piccolo teatro iz Milana, Kinesko kla-

sično pozorište, Šekspirovo pozorište iz Stradforda, Narodni divadlô iz Praga, balet Lenjingradске opere, američka crnačka trupa »Porgi i Bes«, Antički teatar iz Atine, Old Vik iz Londona, Indijski nacionalni ansambl, balet Žozea Limona, ansambl Baro-Reno, Moskovsko državno kazalište »Lenjinskog komsomola«, Londonski festivalski balet, Narodno pozorište »Krstô Sarafov« iz Sofije, Američki baletski teatar, baletska trupa Žanin Šara, i drugi. Još je više pojedinačnih gostovanja umetnika, među kojima su najznačajniji: Mario del Monako, Tito Gobi, Elinor Stiber, Aleksandar Pirogov, Đusi Bjerling, Ettore Bastijanini, Lučila Udović, Kim Borg, Karlos Gišandi, Marčela Pobe, Helge Rosvenge, Blans Tebom, Đuzepe Kampora i drugi vrhunski operski pevači današnjice.

Poslednjih godina je veliki broj članova Hrvatskog narodnog kazališta dobio odlikovanje i razna priznanja za svoj umetnički rad, a znatan je bio i broj proslava i jubileja umetničkog rada (Mila Dimitrijević, August Cilić, Hinko Nučić, Josip Križaj, Milan Saks, Božena Kraljeva, Vilma Nožinić, Tito Stroci, Emil Kutijaro, Mato Grković, Vika Podgorska i drugi). Najveće priznanje dao je predsednik Republike Josip Broz Tito, odlikujući Kazalište, povodom jubileja, Ordenom zasluge za narod i reda i primajući se pokroviteljstva nad proslavom.

IZVOR: Podaci Arhiva i Muzeja Hrvatskog narodnog kazališta.

D. R.

FIZIČKO VASPITANJE U ŠKOLAMA

U posleratnom periodu uloji fizičkog vaspitanja u školama¹ poklanjana je izuzetna pažnja. Odmah posle oslobođenja fizičko vaspitanje je uvedeno u sve škole, pristupilo se podizanju objekata za nastavu fizičkog vaspitanja u školama i poboljšanju materijalne baze uopšte, otvoreno je više škola za školovanje nastavnog kadra i održavani su seminari i tečajevi za doškolovanje starog nastavnog kadra. Međutim, s obzirom na brzo povećanje broja škola (obavezno osnovno školovanje, i dr.), na još uvek nepovoljne materijalne uslove (nedostatak objekata i rekvizita) i na nedovoljan broj nastavnika, fizičko vaspitanje u školama u ovom periodu nije dovoljno došlo do izražaja.

U periodu do 1958. nastava telesnog vaspitanja u pojedinim školama imala je sledeći broj časova nedeljno:

osnovne škole	1 čas
gimnazije	2 časa
ekonomske srednje škole	1 čas
učiteljske škole	2 časa
srednje tehničke škole	2 časa
škole učenika u privredi i škole sa praktičnom obukom	1—2 časa

Školske 1956/57. u Jugoslaviji je bilo 17.938 osnovnih i srednjih škola, sa 2.474.605 učenika.² Ove škole imale su samo 1.347 objekata za izvođenje nastave. Na 1 nastavnika fizičkog vaspitanja dolazilo je 1.139 učenika. Nastavom fizičkog vaspitanja bilo je obuhvaćeno oko 48% od ukupnog broja učenika.

U ovom periodu, zahvaljujući novim shvatanjima uloge škole i fizičkog vaspitanja u njoj, kao i stvaralačkoj praksi nastavnika fizičke kulture, organa društvenog upravljanja, organizacija omladine i ostalih faktora koji su na ovim problemima radili, učinjene su korenite izmene kako u tretiranju fizičkog vaspitanja u sklopu opšteg vaspitanja, tako i u određivanju njegovog pravog mesta i sadržine rada u okviru škole.

Opštim zakonom o školstvu, koji je donet 1958, škole su dužne da »razvijaju napredna shvatanja o značaju fizičke kulture za blagostanje pojedinca i naroda. One treba da pruže učeniku fizičko vaspitanje koje će jačati njegovo zdravlje, podsticati svestrani fizički razvitak i obezbeđivati fizičku kulturu koja odgovara potrebama i interesima radnog čoveka socijalističkog društva i formirati trajne navike o svakodnevnoj nezi tela i telesnog vežbanja.³ S tim u vezi

¹ Prvi pokušaji u zemlji da se fizičko vaspitanje uvede u škole činjeni su početkom XIX veka u privatnim školama. Telesno vežbanje je prvi put uvedeno u nastavni program škola u Hrvatskoj 1847, a zvanično tek 1868, kada je Učiteljska škola u Zagrebu dala prve kadrove. U Srbiji je telesno vežbanje najpre uneto u program Vojne škole — 1848, a zatim Srpske velike gimnazije u Novom Sadu — 1853. Godine 1883. ono je zakonom predviđeno kao sastavni deo obaveznog nastavnog programa. Telesno vežbanje uvedeno je u Sloveniji 1869. kao obavezan predmet u osnovnim i učiteljskim školama, a 1911. i u gimnazijama. Međutim, njegov razvoj je otežavao nedostatak materijalne baze i stručnog kadra.

Posle prvog svetskog rata, 1920. uvedene su na svim srednjim školama »televježbe« sa po 2 časa nedeljno. Po uzoru na ostale evropske zemlje, telesno vaspitanje je sprovedeno po školskom sistemu, koji je u prvi plan isticao predvojničku pripremu iz oblasti strojevih vežbi i vežbi na spravama.

U tom periodu je u zemlji, u 481 srednjoj školi, radilo 666 nastavnika za fizičko vaspitanje. Samo 84 škole imale su sale za telesno vežbanje, 48 svoja vežbalista, a 290 škola je nastavu izvodilo u učionicima, hodnicima ili školskim dvorištima. Ostale škole su za nastavu koristile sale ili igrališta drugih škola ili društava i opština. Sve je to, pored materijalnih teškoća i nedostatka nastavnika, otežavalo normalnu nastavu i brzi razvitak fizičke kulture u tom periodu.

² Prema popisu Saveznog zavoda za fizičku kulturu.

³ Član 3. Osnovnog zakona o školstvu.

došlo je i do promena u shvatanju zadataka i uloge škole u fizičkom vaspitanju školske dece i omladine.

Fizičko vaspitanje ne tretira se više kao predmet koji ostvaruje zadatke isključivo klasičnom formom nastave — časovima telesnog vežbanja, već kao područje vaspitanja u kome učestvuje i za koje je odgovoran ceo nastavnički kolektiv jedne škole. Za razliku od dosadašnjeg stanja i shvatanja, sada škola preuzima na sebe brigu o zdravlju i pravilnom razvoju učenika i o higijenskim uslovima njihovog života i rada u školi. Briga škole o zdravlju učenika i o njihovom fizičkom razvoju ne ograničava se samo na fizičko vaspitanje na školskim časovima, nego se dopunjava i drugim oblicima rada, merama i sredstvima koji doprinose postizanju željenog uspeha. U tom cilju škola organizuje i razne oblike vanškolske aktivnosti, brine se o pravilnoj ishrani učenika i o razvijanju higijenskih navika, obezbeđuje učenicima dovoljno uživanje čistog vazduha, sunca i vode, brine se o pravilnom smenjivanju rada i odmora, o rekreaciji učenika, itd.

Na osnovu ovakvih stavova, donet je nov nastavni plan i program fizičkog vaspitanja u osnovnim i srednjim školama, sa povećanim brojem časova za obavezu nastavu. Nastavni plan i program koji je izradio Savezni zavod za proučavanje školskih i prosvetnih pitanja okvirnog je karaktera, a pojedine republike su program nastave i fond časova prilagodile prema svojim potrebama. U školama su osnovana društva za fizičku kulturu, u kojima školska omladina u slobodnom vremenu razvija razne oblike takmičenja i druge aktivnosti. Organizuju se takmičenja za »Školsku sportsku značku«, čime se omladina stimulira na svestranije fizičko obrazovanje i sistematsko telesno vežbanje.

Povećanje i evidentiranje fizičkog razvoja i zdravstvenog stanja učenika vrše se takođe na nov način, putem ličnog kartona svakog učenika i pomoću drugih dokumenata.

Radi unapređenja fizičke kulture, uvedeno je u svim republikama u nižim razredima osnovne škole svakodnevno telesno vežbanje u trajanju od 30 minuta. Posebno mesto u novim programima zauzimaju razni oblici vančasovnih slobodnih aktivnosti učenika (časovi odmora i razonode, dan fizičke kulture, izleti, logorovanja itd.), kao i izborna nastava u srednjim školama.

Fizičko vaspitanje u školama uslovljeno je uzrastom učenika i ciljevima škole.

FIZIČKO VASPITANJE U OSNOVNOJ ŠKOLI

Osnovna škola je dužna da u pogledu fizičkog vaspitanja:

» — pruža učeniku podsticaje za normalno telesno vaspitanje i razvitak i da što svestranije jača njegove organske funkcije i fizičku sposobnost, kakvu traže savremeni proizvodni rad i odbrana zemlje;

— pomogne učeniku da shvati značaj fizičke kulture za pojedinca i zajednicu, da kod njega razvija osećanje lične odgovornosti za čuvanje zdravlja i održavanje fizičke kondicije, i da stvara trajne navike da tekovine fizičke kulture koristi u svakodnevnom životu;

— svestrano razvija telesnu umešnost učenika, da mu pomaže da što potpunije savlada praktična znanja i aktivnosti koji će mu biti potrebni radi čuvanja zdravlja, održavanja radne sposobnosti i da mu pruža takvo fizičko vaspitanje koje aktivno doprinosi formiranju i učvršćivanju socijalističkih društvenih odnosa među učenicima.⁴

Program nižih razreda predviđa usavršavanje osnovnih kretnih navika: hodanje i trčanje, skakanje, hvatanje, dodavanje i bacanje, dizanje i nošenje, penjanje, vežbe spretnosti, itd., a ostvaruje se uglavnom kroz igru, koja od elementarne u I razredu prerasta u složenu u IV razredu.

Nastavu u ovim razredima, kao i praćenje kretanja telesnog vaspitanja učenika (putem ličnih kartona), treba da izvode razredni učitelji, koji se za taj posao sada ospo-

⁴ Ciljevi i zadaci fizičkog vaspitanja — Nastavni plan i program za osnovnu školu.

sobljavaju u učiteljskim školama. Oni koji su školu ranije završili, osposobljeni su kroz seminare održavane od 1958. do 1960.

Program viših razreda osnovne škole orijentisan je na opšte fizičko obrazovanje, koje se ostvaruje putem daljeg usavršavanja osnovnih kretnih navika, zatim kroz atletiku, gimnastiku i sportske igre: rukomet, odbojku i košarku, a u onim školama gde za to postoje uslovi i plivanje i smučanje.

U višim razredima nastavu izvode stručni učitelji koji su školovani kroz srednje fiskulturne škole, kao i nastavnici koji su završili studije na odsecima za fizičko vaspitanje pri višim pedagoškim školama.

Predviđa se da škola, pored redovnih časova, organizuje: časove korektivne gimnastike za one učenike kojima lekar to preporuči, sportske dane ili poludane, izlete, zimska i letnja taborenja, kao i čitav niz vančasovnih sportskih aktivnosti kroz rad školskog društva za fizičku kulturu.

PLAN NASTAVNO-VASPIITNOG RADA ZA PODRUČJE FIZIČKE KULTURE I ZDRAVSTVENOG VASPITANJA U OSNOVNOJ ŠKOLI

Oblici nastavnog rada	Razredi							
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Časovi telesnog vežbanja	Trideset minuta efektivnog vežbanja sva-		3 časa nedeljno					
Korektivna gimnastika	Jedanput dnevno		Po 30 minuta za učenike kojima lekar odredi					
Higijena sa kontrolom zdravlja i fizičke sposobnosti	Kroz sve razrede		1 čas nedeljno					
Časovi za razonodu i odmor i vanrazredne forme rada sa ostalih područja	Pre podne igre		Dan igara					
Izleti (za sva područja)	Poludnevni		Celodnevni					
Takmičenja	6 izleta godišnje		Prema posebnom planu, u okviru ostalih formi rada					
Praznik fizičke kulture	Organizuje se u vidu takmičenja, javnih časova, sletova i akademija oko 25. maja							
Taborenja (letovanja)	1 put u toku školovanja							

FIZIČKO VASPITANJE U SREDNJIM ŠKOLAMA

Cilj i zadaci fizičkog vaspitanja u osnovi su istovetni za sve škole ovog stupnja. Međutim, u zavisnosti od profila stručnjaka koje ove škole spremaju, kao i od režima školovanja, postoje izvesne razlike u nastavnim oblicima i broju časova u gimnazijama, učiteljskim i drugim stručnim školama.

FIZIČKO VASPITANJE U GIMNAZIJAMA. Fizičko vaspitanje u gimnazijama, kao nerazdvojan deo opšteg vaspitanja, služi podizanju zdravlja učenika i što svestranijem i potpunijem razvoju njegovih stvaralačkih snaga i sposobnosti. Ono ujedno treba da dejstvuje protiv jednostranosti i nepovoljnih uticaja koje školski rad, mehanizacija proizvodnje i urbanizacija vrše na organizam mladog čoveka, kao i da razvija lične sklonosti učenika u oblasti fizičkog vaspitanja. Zato gimnazija treba:

— da pomogne učeniku da sačuva pozitivan odnos prema fizičkoj kulturi i razvije trajan interes i potrebu za aktivnim angažovanjem na ovom području;

— da kod učenika dalje razvija i učvršćuje navike svakodnevnih sistematske nege tela, razvijanja i održavanja fizičke kondicije i korišćenje fizičke kulture za zdravu i kulturnu razonodu;

— da proširi i produbi fizičko obrazovanje koje su učenici stekli u osnovnoj školi i omogući im da što potpunije

savladaju one grane telesnog vežbanja (sporta) za koje pokazuju posebne sklonosti;

— da upućuje učenike na slobodnu aktivnost u odabranim granama telesnog vežbanja (sporta) i razvija interes za sportsku aktivnost;

— da putem fizičkog vaspitanja kod učenika budi želju i potrebu za usklađivanjem ličnih i društvenih interesa na principima socijalističkog humanizma.«⁵

PLAN NASTAVNO-VASPIITNOG RADA NA PODRUČJU FIZIČKOG VASPITANJA U GIMNAZIJI

Oblici rada	Razredi			
	I	II	III	IV
Obavezno opšte fizičko obrazovanje				
Časovi telesnog vežbanja	4	4	4	4
a) osnovni program	3	2	2	1
b) po izboru učenika	1	2	2	3
Izleti	6 izleta u toku svake školske godine			
Taborenje (logorovanje)	Jedno zimsko i jedno letnje u trajanju od 10—20 dana			
Časovi aktivnog odmora i razonode	Bar jednom nedeljno u trajanju od 3 sata			
Zdravstveno prosvetivanje	1	1	1	1
Slobodna aktivnost učenika				
Časovi treninga	U okviru školskih organizacija za fizičku kulturu, po želji učenika i po posebnom planu			

Na osnovu ovakvog plana, fizičko vaspitanje u gimnazijama se odvija u pravcu obaveznog opšteg fizičkog obrazovanja i slobodne aktivnosti učenika na području fizičke kulture.

Obavezni opštim fizičkim obrazovanjem obezbeđuje se pravilan fizički razvoj učenika i razvija opšta fizička kondicija i motorno-tehnička umešnost, koje su u skladu sa potrebama privrednog razvoja zemlje, njene odbrane i svakidašnjeg života uopšte. Pored toga, ono otkriva i dalje razvija individualne sklonosti i interesovanja učenika na području fizičke kulture i pomaže im da potpunije savladaju izabrane grane telesnog vežbanja.

Fizičko obrazovanje u gimnazijama sprovodi se na časovima telesnog vežbanja, na kojima se obavezni osnovni program fizičkog obrazovanja koji su učenici prešli u osnovnoj školi, učvršćuje, produbljuje i podiže na viši stepen, čime ono efikasnije utiče na čoveka. Za ovu nastavu planom su obz. dana u I razredu 3 časa, u II i III po 2 i u IV razredu 1 čas nastave nedeljno.

Na časovima telesnog vežbanja po izboru učenika prvenstveno se obrađuju: atletika, vežbanje na spravama, odbojka, košarka, rukomet, nogomet i plesovi, i to po izboru učenika. Za ovaj deo nastave obezbeđuje se u I razredu jedan čas nedeljno, u II i III razredu 2 časa, a u IV razredu 3 časa nedeljno.

Izleti se organizuju najmanje 6 puta u toku svake školske godine. Kroz njih se učenici navikavaju da samostalno borave u prirodi.

U toku četvorogodišnjeg školovanja učenici gimnazije su obavezni da učestvuju najmanje u jednom zimskom i dva letnja taborenja (logorovanja) od po 7 dana. Kroz ovaj oblik rada oni se navikavaju na život u prirodi u skromnim uslovima i bave se onim sportovima koji se ne mogu upražnjavati u toku redovne nastave (smučanje, plivanje, jedrenje, veslanje, planinarenje itd.).

Jedan od oblika rada su i časovi aktivnog odmora i razonode, čiji program bazira na fizičkoj kulturi koju su učenici stekli kroz obavezno opšte fizičko obrazovanje i obaveznu izbornu nastavu.

⁵ Ciljevi fizičkog vaspitanja u gimnaziji — Plan i program gimnazija.

Da bi se učenici sistematski upućivali u nauku o zdravlju i vještinu njegovog čuvanja, oni slušaju nastavu higijene i zdravstvene kontrole jedanput nedeljno u sva četiri razreda.

Slobodnu aktivnost na području fizičke kulture organizuju učenici uz pomoć škole, roditelja i društvenih organizacija za fizičku kulturu. U tu svrhu mogu se formirati povremene ili stalne školske takmičarske ekipe, grupe ili društva, čiji je zadatak da organizuju treninge, interna i međuškolska takmičenja i druge akcije. Na taj način učenicima se pruža mogućnost da svoje sklonosti i sposobnosti na području fizičke kulture dalje obogaćuju i što svestranije razvijaju. Istovremeno oni se na taj način osposobljavaju za organizatorski rad u društvenim organizacijama za fizičku kulturu.

FIZIČKO VASPITANJE U UČITELJSKIM ŠKOLAMA. Programi nastave fizičkog vaspitanja u učiteljskim školama, iako različiti po republikama, usmereni su na *fizičko vaspitanje učenika putem nastave telesnog vaspitanja* i na *osposobljavanje učenika za pedagoški rad na fizičkom vaspitanju u osnovnim školama*.

Za ostvarivanje prvog zadatka program telesnog vaspitanja je istovetan programu za gimnazije, a drugi zadatak se realizuje kroz teoretsku nastavu u III, IV i V razredu. U III razredu obrađuje se teorija fizičkog vaspitanja, u IV metodika fizičkog vaspitanja, a u V razredu učenici vrše pedagošku praksu.

Učiteljske škole su dužne da u toku školovanja svakom učeniku obezbede obuku plivanja i smučanja kroz odgovarajuće tečajeve u trajanju od 15 dana.

FIZIČKO VASPITANJE U STRUČNIM ŠKOLAMA. Nastava u oblasti fizičkog vaspitanja u stručnim školama zaostaje iza ostalih srednjih škola.

Uporedo sa reformom sistema stručnih škola, u toku je izrada programa nastave fizičke kulture koji će odgovarati raznim potrebama učenika, s obzirom na raznovrsnost struka i poziva za koje se učenici pripremaju u ovim školama. U školama u kojima nastava fizičke kulture postoji, ona se izvodi po prilagođenim ranije važećim gimnazijskim programima.

Po novom nastavnom planu, koji se priprema, predviđa se da će se nastava održavati sa po 2 časa nedeljno, a jednom u toku nedelje učenici će kroz slobodne sportske aktivnosti nadoknaditi viščasovni boravak u školskim učionicama i radionicama. Kao i u gimnaziji, nastava će se vršiti na principu obaveznog i izbornog programa.

Nastavu u svim srednjim školama vode profesori fizičke kulture koji se školuju na visokim školama za fizičku kulturu, ali ih još uvek nema dovoljno.

Telesno vaspitanje učenika srednjih škola ne iscrpljuje se samo obavezanim nastavnim oblicima, već se znatan broj učenika samostalno bavi sportom u okviru škole, kroz rad školskog društva za fizičku kulturu i kroz sistem takmičenja za osvajanje »Školske sportske značke«.

TAKMIČENJE UČENIKA ZA »ŠKOLSKU SPORTSKU ZNAČKU«

U cilju upućivanja učenika na svestrano fizičko vaspitanje, kao i radi podsticanja interesovanja učenika za bavljenje sportom i fizičkom kulturom, u toku školske 1960/61. uvedeno je u osnovnim školama, gimnazijama i stručnim školama kompleksno takmičenje za »Školsku sportsku značku«.

U sistemu ovog takmičenja, koje se ostvaruje kroz redovnu nastavu telesnog vaspitanja ili kroz rad školskog društva za fizičku kulturu, učenici se mogu takmičiti po sledećim kategorijama:

— učenici osnovnih škola takmiče se za »Školsku sportsku značku«, prema godinama starosti, u 2 kategorije, i to: učenici

stari 11 i 12 godina za bronzanu značku III kategorije, a učenici stari 13 do 15 godina za bronzanu i srebrnu značku II kategorije;

— učenici gimnazija i svih vrsta stručnih škola stari 15 do 19 godina takmiče se za bronzanu, srebrnu i zlatnu značku I kategorije.

Takmičenje obuhvata sve grane telesnog vaspitanja.

Program takmičenja za učenike i učenice od 11 do 15 godina obuhvata: trčanje na 50 metara; skok uvis; skok udalj; bacanje loptice udalj (težina 200 grama); penjanje uz konopac (visina 3 metra); preskok preko gimnastičke sprave; vežbe na vratulu. Pored toga, takmičar treba da ispuni i sledeće uslove: da prede preko vodoravne grede; da učestvuje na tri izleta (sa pešačenjem od 10 km); da biciklom prede 1 km; da prepliva 10 metara.

Program takmičenja za učenike i učenice od 15 do 19 godina obuhvata: trčanje na 50 ili 100 metara; trčanje na 500, 800 ili 1.000 metara; skok uvis; skok udalj; bacanje kugle; bacanje loptice udalj; penjanje uz konopac (3 metra); preskok preko gimnastičke sprave; vežbe na vratulu, razboju ili gredi. Pored toga, takmičar treba: da učestvuje na 2 izleta i da na svakom prede rastojanje od 20 kilometara; da biciklom prede 1 kilometar; da učestvuje u 2 utakmice u jednoj od igara: odbojka, košarka, rukomet, nogomet; da prepliva 10 metara; da se na smučkama spusti 100 metara niz padinu nagiba 20—25° i savlada određene prepreke.

Rezultati koje učenik postigne u pojedinim disciplinama u toku takmičenja za značku, pretvaraju se, po posebnim bodovnim tablicama, u bodove, na osnovu čijeg ukupnog zbira se utvrđuje koju je značku takmičar osvojio.

Osvojene značke predaju se učenicima na svečan način, o Danu mladosti ili prilikom drugih školskih svečanosti i na završetku školske godine.

VANČASOVNE SPORTSKE AKTIVNOSTI UČENIKA

Veliki broj učenika bavi se u slobodnom vremenu sportom kroz rad školskog društva za fizičku kulturu⁷ ili kroz druge oblike aktivnosti koje škole organizuju za vreme letnjeg i zimskog školskog raspusta.

U oko 2.000 školskih društava za fizičku kulturu u osnovnim i srednjim školama, aktivno se bavi sportom oko 400.000 učenika (učenici I—IV razreda osnovnih škola nisu u njih uključeni). Od toga oko 65% su učenici, a oko 35% učenice.

Školska društva za fizičku kulturu su samostalne organizacije čiji je zadatak da slobodno vreme učenika iskoriste za organizovanje njihove aktivnosti u oblasti fizičke kulture. Na taj način se učenicima omogućuje zdrava i kulturna zabava i razonoda, pomaže se razvijanje pozitivnog odnosa prema fizičkoj kulturi i formiraju čvrste navike za redovno telesno vežbanje i samostalno upravljanje.

Članstvo u ovim društvima je dobrovoljno. Radom društva rukovodi uprava, u kojoj se nalaze učenici, nastavnici, dački roditelji i društveni sportski radnici.

Program rada društava zavisi od lokalnih mogućnosti i interesovanja učenika. On obuhvata časove vežbanja i treninga, organizovanje sportskih takmičenja, popodneva igara i sportova, izlete, krosve, logorovanja, učešća na školskim svečanostima, javnim časovima i drugim manifestacijama, organizovanje predavanja, kursova i seminara za osposobljavanje instruktora, priređivanje zabavnih večeri, dobrovoljnu izgradnju objekata za fizičku kulturu, itd. Ovakva aktivnost čini jedinstvenu celinu sa opštim programom rada na svestranom i sistematskom fizičkom vaspitanju učenika.

Školska društva razvijaju u prvom redu one grane telesnog vežbanja i sporta za koje učenici pokazuju naročito interesovanje i za koje postoje materijalne mogućnosti i stručni kadar. Međutim, najveća pažnja se poklanja atletici, plivanju, smučanju, vežbanju na spravama i sportskim igrama, jer te grane čine osnovu fizičke kulture.

Školska društva za fizičku kulturu formiraju sekcije ili klubove za pojedine grane sporta koji učestvuju na međuškolskom takmičenju unutar mesta ili opštine, na povremenim ili stalnim takmičenjima, kao što su pionirske ili

⁷ Opšti zakon o školstvu (čl. 103) predviđa da »radi unapređenja svog društvenog i kulturnog života, tehničkog obrazovanja i fizičkog vaspitanja učenici mogu osnivati svoje organizacije i družine«.

⁶ Prema pravilniku takmičenja za »Školsku sportsku značku«.

omladinske igre, koje se organizuju u gotovo svim većim gradovima.

Rad ovih društava na teritoriji jedne opštine ili grada mogu da objedinjavaju savezi — odbori. Opštinski odbori uključeni su u savez organizacija za fizičku kulturu, koji koordinira rad svih organizacija sa teritorije opštine.

FIZIČKO VASPITANJE U VIŠIM I VISOKIM ŠKOLAMA

Fizičko vaspitanje na fakultetima nije obavezno režimom studija, a na nekim fakultetima (Sveučilište u Zagrebu, Veterinarski fakultet u Beogradu) uvedeno je fakultativno.

Znatna broj studenata uključen je u telesno vaspitanje kroz aktivnost u društvenim organizacijama za fizičku kulturu i kroz Savez sportskih organizacija univerziteta. Od ukupnog broja studenata na jugoslovenskim univerzitetima (115.967), fizičkom kulturom u okviru studentskih organizacija za fizičku kulturu bavi se 21.178, a u organizacijama za fizičku kulturu izvan fakulteta uključeno je oko 26.600 studenata.⁸

NASTAVNI KADROVI ZA FIZIČKU KULTURU U ŠKOLAMA⁹

U Jugoslaviji je 1957. u 3.471 školi bilo 2.075 nastavnika fizičke kulture. Sastav nastavnog kadra po stručnim kvalifikacijama je različit. Od ukupnog broja nastavnika 256 je sa visokom, a 528 je sa višom stručnom spremom. Nastavu izvodi i izvestan broj nedokvalifikovanih nastavnika. Za poslednje tri godine broj nastavnog kadra se povećao.

Nastavnici fizičke kulture školuju se na tri visoke škole (gde se osposobljava visokokvalifikovani stručni kadar u rangu profesora fizičke kulture), osam viših škola (rang nastavnika) i pet srednjih fiskulturnih škola (rang stručnih učitelja). Na ovim školama (bez Visoke škole za fizičko vaspitanje u Zagrebu, koja je osnovana krajem 1959) do kraja školske 1958/59. diplomiralo je 1.290 slušalaca. Od toga na Visokoj školi u Beogradu 320, na višim školama 274, a u srednjim školama 696 slušalaca.¹⁰ U poslednje dve godine diplomiralo je na visokim školama 90, a na srednjim 188 slušalaca. Na svim ovim školama nastavu izvode 129 profesora, nastavnika, asistenata i drugog stručnog osoblja.

Školovanje na visokim školama za fizičko vaspitanje u Beogradu, Zagrebu i Ljubljani, koje imaju rang fakulteta, traje četiri godine i izvodi se u dva stepena.

Na višim pedagoškim školama u Beogradu, Novom Sadu, Nišu, Zrenjaninu, Zagrebu, Splitu, Sarajevu i Cetinju obrazovani su odseci ili grupe za fizičko vaspitanje. Školovanje na ovim školama, koje imaju rang više škole, traje dve godine. Ono se računa kao I stepen pri nastavljajući studiranja na visokim školama.

⁸ Podaci Savezne komisije za fizičku kulturu.

⁹ Pre rata je u školama sa obaveznom nastavom fizičkog vaspitanja bilo 666 nastavnika fizičke kulture. Od toga samo 9 je imalo visoku stručnu spremu, stečenu na školovanju u inostranstvu. Svi ostali nastavnici su bili osposobljeni kroz razne kurseve u okviru sokolske organizacije, ili kroz 2 jednogodišnja tečaja (1908. i 1927). Prve stalne škole za školovanje nastavnog kadra osnovane su 1938. u Beogradu i 1940. u Zagrebu.

¹⁰ Broj diplomiranih slušalaca je veći, jer se ovi podaci odnose samo na one škole koje danas postoje, dok su neke škole ukinute ili prerasle u viši rang, te nema podataka o broju diplomiranih pre njihovog ukidanja.

Na visoke i više škole primaju se kandidati koji imaju potpuno srednjoškolsko obrazovanje i polože prijemni ispit.

Srednje fiskulturne škole otvorene su u Zemunu, Prištini, Sarajevu, Mariboru i Skopju. Školovanje u ovim školama traje četiri godine. U njima se primaju kandidati koji su završili osmogodišnju školu i položili prijemni ispit.

U toku školovanja, za slušaoca svih škola za fizičku kulturu organizuju se za vreme zimskog i letnjeg raspusta obavezni kursevi iz smučanja, plivanja, logorovanja i sl.

Na svim školama za fizičko vaspitanje bila su upisana školske 1958/59. godine 1.664 slušaoca, od čega na visokim školama 346, na višim pedagoškim školama 422 i na srednjim fiskulturnim školama 896 slušalaca. U 1959/60. u srednjim fiskulturnim školama bilo je upisano 1.018 učenika, a u visokim školama 552 studenta.

MATERIJALNI USLOVI ZA FIZIČKU KULTURU U ŠKOLAMA¹¹

Finansiranje fizičke kulture u školama vrši se na isti način i iz istih izvora kao i finansiranje ostalih školskih potreba. Međutim, u davanju za fizičku kulturu postoje velike razlike kako među republikama, tako i među školama unutar republike.

Sve škole u Jugoslaviji raspolagale su u 1957. sa 2.047 objekata za fizičku kulturu i to: 1.487 vežbališta, 545 sala za vežbanje i 15 drugih objekata.¹² Na jednog učenika dolazilo je manje od jednog kvadratnog metra korisne površine.

U periodu od 1948. do danas uložena su znatna sredstva za poboljšanje materijalnih uslova za nastavu telesnog vaspitanja u školama. Međutim, ovim sredstvima nisu se mogli otkloniti svi nedostaci i rešiti svi problemi u materijalnoj osnovi i u stručnim kadrovima, jer su se ti problemi i nedostaci gomilali čitav niz godina.

Perspektivnim društvenim planom privrednog razvoja od 1961—1965. predviđeno je 25.750 miliona dinara za izgradnju objekata i nabavku rekvizita za nastavu telesnog vaspitanja u školama. Pored toga, predviđena su redovna sredstva za školovanje i plaćanje nastavnog kadra, kao i za održavanje objekata.

Predviđa se da će se izvršenjem perspektivnog plana povećati površine za vežbanje od sadašnjih 1,4 m² na 2 do 2,2 m² po stanovniku, što znači da će svaka školska zgrada sa više od 4 učionice raspolagati otvorenim vežbalištem, a svaka druga imaće salu ili nastrešnicu. U oko 100 škola predviđena je izgradnja montažnih bazena za obuku neplivača.

IZVOR: Dokumentacija Saveznog zavoda za fizičku kulturu, Osnovni zakon o školstvu, Plan i program za osnovnu školu, Plan i program za gimnaziju, Plan i program za učiteljske škole, Projekat plana programa za stručne škole, Istorija fizičke kulture — B. Jovanović, časopis »Fizička kultura«, 9/1959, Pravilnik takmičenja za Školsku sportsku značku.

I. S.

¹¹ Vidi: »Finansiranje fizičke kulture u 1957. i 1958.«, »Jugoslovenski pregled«, 1959, str. 491—493 (9—11) i »Finansiranje fizičke kulture 1959—1960.«, »Jugoslovenski pregled«, 1961, str. 221—223 (19—21).

¹² Prema popisu objekata za fizičku kulturu izvršenom 1957.

XX BALKANSKE ATLETSKE IGRE

XX balkanske atletske igre održane su od 15. do 17. septembra na stadionu JNA u Beogradu.¹ Na Igrama su učestvovala muške reprezentacije Bugarske, Grčke, Jugoslavije, Rumunije i Turske i ženske reprezentacije Bugarske, Jugoslavije, Rumunije i Turske.

Na ovim Igrama muška reprezentacija Jugoslavije je sedmi put osvojila prvo mesto na Balkanu (od devet igara, koliko je održano posle II svetskog rata), dok je prvo mesto u ženskoj konkurenciji pripalo reprezentaciji Rumunije, koja ovo mesto drži od 1957. kada je i uvedeno takmičenje za žene. Ekipni plasman se računao na osnovu zbira bodova takmičara koji su se plasirali u finale, tj. u prvih šest. Po mestima koja se boduju (od 1 do 6), u muškoj konkurenciji Jugoslavija je imala 36, Rumunija 33, Bugarska 27, Grčka 23 i Turska 7 takmičara, a u ženskoj konkurenciji Jugoslavija 22, Bugarska 22, Rumunija 23 i Turska 1 takmičarku. Po broju osvojenih medalja u muškoj konkurenciji, Jugoslavija je na prvom mestu — sa 24, zatim Rumunija — sa 17, Bugarska — sa 11, Grčka — sa 12, i Turska — sa 2, a kod žena Rumunija — sa 14, Bugarska i Jugoslavija — sa po 11, dok Turska nije osvojila nijednu medalju. Prema pojedinačnim rezultatima, najbolji takmičar Igara je Jugosloven Đani Kovač, koji je osvojio 4 zlatne medalje, a najbolja atletičarka na Balkanu je Nada Simić — sa dve zlatne medalje.

Na ovom takmičenju najboljih atletičara Balkana oborena su tri rekorda Balkanskih igara u muškoj konkurenciji: 3000 m prepreke — G. Papavassiliou (Grčka) 8:49,8; skok motkom — D. Hlebarov (Bugarska) 4,52; desetoboj — J. Brodnik (Jugoslavija) 7.061 bod; a u ženskoj konkurenciji osam: 100 m — O. Šikovec-Luncer (Jugoslavija) 11,9; 400 m — N. Simić (Jugoslavija) 56,4; 800 m — F. Grecescu (Rumunija) 2:08,7; 80 m prepone — S. Kerkova (Bugarska) 11,0; skok udalj — D. Jorgova (Bugarska) 6,03; bacanje kugle — A. Coman-Roth (Rumunija) 15,52; bacanje koplja — M. Diti-Diaconescu (Rumunija) 52,74; petoboj — D. Stamejić (Jugoslavija) 4.372 boda. Nacionalne rekorde su oborili u muškoj konkurenciji: 400 m prepone — Đ. Kovač (Jugoslavija) 51,8 i skok udalj — V. Ivanov (Bugarska) 7,53, a u ženskoj konkurenciji: 400 m — N. Simić (Jugoslavija) 56,4; 800 m — M. Rajkov-Ninkov (Jugoslavija) 2:11,7; petoboj — D. Stamejić (Jugoslavija) 4.372 boda, A. Sirbu (Rumunija) 4.238 bodova i S. Kerkova (Bugarska) 4.202 boda. Izjednačili su nacionalne rekorde u muškoj konkurenciji: skok motkom — R. Lešek (Jugoslavija) 4,45, a u ženskoj konkurenciji: 800 m prepone — S. Kerkova (Bugarska) 11,0.

REZULTATI XX BALKANSKIH IGARA

Muškarci:

100 m: 1. Kinsces (R) 10,6; 2. Valov (B) 10,6; 3. Georgopoulos (G) 10,7; 4. Mikulec (J) 10,8; 5. Komitoudis (G) 10,9; 6. Stamatescu (R) 10,9

200 m: 1. Kinsces (R) 21,8; 2. Georgopoulos (G) 21,9; 3. Valov (B) 22,1; 4. Mikulec (J) 22,2; 5. Danilović (J) 22,3; 6. Komitoudis (G) 22,3

400 m: 1. Kovač (J) 47,4; 2. Šnajder (J) 47,7; 3. Syllis (G) 48,2; 4. Rengoukos (G) 49,0; 5. Savel (R) 49,0; 6. Sudrigeanu (R) 52,3

800 m: 1. Kocak (T) 1:51,2; 2. Vamos (R) 1:51,3; 3. Mihali (R) 1:51,5; 4. Ingolić (J) 1:52,2; 5. Spasov (B) 1:52,6; 6. Panayotidis (G) 1:52,8

1.500 m: 1. Vamos (R) 3:46,5; 2. Ingolić (J) 3:47,2; 3. Barabas (R) 3:47,4; 4. Dalikilic (T) 3:50,6; 5. Adam (J) 3:51,0; 6. Ivanov (B) 3:51,5

5.000 m: 1. Barabas (R) 14:21,6; 2. Hafner (J) 14:25,6; 3. Grecescu (R) 14:25,8; 4. Ivanović (J) 14:31,0; 5. Papavassiliou (G) 14:38,2; 6. Saban (T) 14:41,8

10.000 m: 1. Ivanović (J) 29:59,4; 2. Grecescu (R) 30:06,8; 3. Saban (T) 30:46,8; 4. Lupu (R) 30:58,8; 5. Štros (J) 31:06,4; 6. Pakel (T) 31:35,6

Maraton: 1. Škrinjar (J) 2:32:17,4; 2. Stojanović (J) 2:38:27,8; 3. Toma (R) 2:46:07,4; 4. Todosiu (R) 2:47:38,4; 5. Pencev (B) 2:53:25,2; 6. Ayta (T) 2:56:06,8

20 km hodanje (ova se disciplina nije bodovala): 1. Hatsilaos (G) 1:42:47,0; 2. Popa (R) 1:44:42,8; 3. Stojkov (B) 1:44:43,0; 4. Vister (J) 1:51:12,0; 5. Mastargakos (B) 1:53:02,0; 6. Sele (T) 1:53:33,0

110 m prepone: 1. Lorgier (J) 14,4; 2. Skourtis (G) 14,6; 3. Petrušić (J) 14,7; 4. Bojinov (B) 14,9; 5. Ardeleanu (R) 15,0; 6. Nikolov (B) 15,2

400 m prepone: 1. Kovač (J) 51,8; 2. Kourti (G) 52,5; 3. Rousios (G) 53,0; 4. Savel (R) 53,4; 5. Özgüden (T) 54,7; 6. Tabakos (B) 55,5

¹ Vidi: »Atletika«, »Jugoslovenski pregled«, 1960, str. 387 — 390 (17—20).

3.000 m sa preprekama: 1. Papavassiliou (G) 8:49,8; 2. Špan (J) 8:51,2; 3. Hafner (J) 8:53,2; 4. Peev (B) 8:56,4; 5. Onel (T) 8:57,2; 6. Aioanei (R) 8:59,4

4 × 100 m: 1. Jugoslavija (Danilović, Mikulec, Kovač, Šnajder) 41,8; 2. Rumunija (Dragan, Kinsces, Nedelea, Stamatescu) 41,9; 3. Bugarska (Kirilov, Angelov, Ivanov, Valov) 42,2; 4. Turska (Onur, Oygur, Milas, Akgün) 43,2; 5. Grčka (Komitoudis, Skourtis, Kormalis, Georgopoulos) diskvalifikovana

4 × 400 m: 1. Jugoslavija (Bosnar, Grujić, Šnajder, Kovač) 3:12,5; 2. Grčka (Rengoukos, Skourtis, Georgopoulos, Syllis) 3:15,2; 3. Rumunija (Nitu, Mihali, Savel, Meszaros) 3:16,0; 4. Bugarska (Dimitrov, Lačev, Antonov, Sabev) 3:18,0; 5. — Turska (Özgüden, Kocak, Oygur, Milas) 3:20,8

Skok uvis: 1. Porumb (R) 2,01; 2. Dumitrescu (R) 1,98; 3. Majtan (J) 1,98; 4. Jordanov (B) 1,98; 5. Seizov (B) 1,95; 6. Marselos (G) 1,90

Skok motkom: 1. Hlebarov (B) 4,52; 2. Lešek (J) 4,45; 3. Hristov (B) 4,45; 4. Rojko (J) 4,40; 5. Girleanu (R) 4,30; 6. Astafey (R) 4,20

Skok udalj: 1. Ivanov (B) 7,53; 2. Ledić (J) 7,49; 3. Manglaras (G) 7,45; 4. Conev (B) 7,42; 5. Sorin (R) 7,39; 6. Miller (J) 7,25

Troskok: 1. Sorin (R) 15,74; 2. Gurgušinov (B) 15,69; 3. Patarinski (B) 15,41; 4. Ciochina (R) 15,37; 5. Jocić (J) 15,05; 6. Stanišić (J) 15,02

Bacanje kugle: 1. Tsakanikas (G) 17,24; 2. Jocić (J) 17,18; 3. Tomašević (J) 16,68; 4. Cretu (R) 16,05; 5. Kaleev (B) 15,87; 6. Ivanov (R) 15,79

Bacanje diska: 1. Radošević (J) 52,14; 2. Tsakanikas (G) 52,03; 3. Gjurov (B) 51,09; 4. Kounadis (G) 49,68; 5. Salajan (R) 49,50; 6. Rakić (J) 49,44

Bacanje koplja: 1. Miletić (J) 72,78; 2. Dičev (B) 70,80; 3. Popescu (R) 70,68; 4. Pavlov (B) 68,34; 5. Bizim (R) 67,64; 6. Pierrakos (G) 67,53

Bacanje kladiva: 1. Bezjak (J) 60,95; 2. Krumov (B) 60,22; 3. Račić (J) 59,62; 4. Rascanescu (R) 56,76; 5. Politis (G) 56,69; 6. Ivanov V. (B) 56,21

Desetboj: 1. Brodnik (J) 7.061 bod; 2. Mescaros (R) 6.620; 3. Kavours (G) 5.711; 4. Djikelov (B) 5.527; 5. Dobrev (B) 5.179; 6. Epitropoulos (G) 5.168

Konačan plasman u muškoj konkurenciji:

1. Jugoslavija	164 boda
2. Rumunija	129 bodova
3. Bugarska	94 boda
4. Grčka	79 bodova
5. Turska	30 bodova

Žene:

100 m: 1. Šikovec-Luncer (J) 11,9; 2. Simić (J) 12,0; 3. Petrescu (R) 12,3; 4. Kerkova (B) 12,4; 5. Jorgova (B) 12,4; 6. Luta (R) 12,6

200 m: 1. Simić (J) 24,8; 2. Šikovec-Luncer (J) 25,0; 3. Petrescu (R) 25,5; 4. Ilijeva (B) 25,8; 5. Besuan (R) 26,2; 6. Čubrilova (B) 26,2

400 m: 1. Simić (J) 56,4; 2. Grecescu (R) 57,5; 3. Isajeva (B) 58,1; 4. Silan (J) 58,2; 5. Beneva (B) 59,2; 6. Dumitrescu (R) 59,2

800 m: 1. Grecescu (R) 2:08,7; 2. Isajeva (B) 2:11,4; 3. Rajkov-Ninkov (J) 2:11,7; 4. Danailova (B) 2:12,8; 5. Cutui (R) 2:13,0; 6. Slamnik (J) 2:15,2

80 m prepone: 1. Kerkova (B) 11,0; 2. Stamejić (J) 11,1; 3. Mađarska (B) 11,3; 4. Babović (J) 11,7; 5. Sirbu (R) 11,7; 6. Petrescu (R) 11,8

4 × 100 m: 1. Bugarska (Kerkova, Jorgova, Ilijeva, Isajeva) 47,7; 2. Jugoslavija (Čede, Simić, Silan, Šikovec-Luncer) 47,8; 3. Rumunija (Luta, Sirbu, Petrescu, Besuan) 48,8

Skok uvis: 1. Balas (R) 1,80; 2. Gere (J) 1,67; 3. Voroneanu (R) 1,58; 4. Konvor (T) 1,58; 5. Jug (J) 1,58; 6. Krasteva (B) 1,55

Skok udalj: 1. Jorgova (B) 6,03; 2. Belmega (R) 5,91; 3. Pandele (R) 5,68; 4. Naneva (B) 5,65; 5. Gašparević (J) 5,38; Kušec (J) nije imala nijedan ispravan skok, bez plasmana

Bacanje kugle: 1. Roth-Coman (R) 15,52; 2. Hristova (B) 15,10; 3. Čorbova (B) 14,54; 4. Gurau (R) 14,12; 5. Bilić (J) 13,78; 6. Perović (J) 13,24

Bacanje diska: 1. Catarama (R) 49,99; 2. Mihajlova (B) 48,33; 3. Manoliu (R) 48,25; 4. Velea (B) 45,25; 5. Vuković (J) 42,50; 6. Čelesnik (J) 40,68

Bacanje koplja: 1. Diaconescu-Diti (R) 52,74; 2. Ivanova (B) 46,51; 3. Kačić (J) 45,32; 4. Arsova (B) 44,20; 5. Perović (J) 42,27; 6. Bucea (R) 42,08

Petoboj: 1. Stamejić (J) 4.372 boda; 2. Sirbu (R) 4.238; 3. Kerkova (B) 4.202; 4. Pandele (R) 4.201; 5. Škerjanec (J) 3.918; 6. Kirilova (B) 3.903

Konačan plasman u ženskoj konkurenciji:

1. Rumunija	89 bodova
2. Bugarska	85 bodova
3. Jugoslavija	83 boda
4. Turska	3 boda

IZVOR: Dokumentacija Atletskog saveza Jugoslavije.

O. A.

20-GODIŠNJICA USTANKA NARODA
JUGOSLAVIJE

Proslava 20-godišnjice ustanka naroda Jugoslavije	193—194	(1—2)
Narodnooslobodilački rat, socijalistička revolucija u Jugoslaviji 1941—1945.	195—200	(3—8)

DRUŠTVENO I DRŽAVNO UREĐENJE

Inspeksijske službe u Srbiji	1—5	(1—5)
Zavod za javnu upravu	5—6	(5—6)
Organizacija privrednog pre- duzeća	49—54	(7—12)
Opšta politika Saveznog izvr- šnog veća u 1960.	97—112	(13—28)
Organizacija i rad Saveznog izvršnog veća u 1960.	112—114	28—30
Sednice Savezne narodne skupštine	114—116 (30—32) 296—298 (54—56)	
Sednice republičkih narodnih skupština	116—120 (32—36) 298—306 (56—64)	
Sednice Saveznog izvršnog veća	120—122 (36—38) 307—308 (65—66)	
Mesni uredi	145—147 (39—41)	
Gradanski sporovi 1957—1960.	147—148	(41—42)
Odlikovanja	201—202	(43—44)
Služba društvenog knjigo- vodstva u 1960.	241—242	(45—46)
Normativna delatnost rad- ničkih saveta	289—292	(47—50)
Izbori i sastav radničkih sa- veta i upravnih odbora ..	293—295	(51—53)
Statuti opština i srezova	345—347	(67—69)
Kretanje kriminaliteta i rad krivičnih sudova	347—350	(69—72)
Mesni odbori 1959—1961 ..	393—396	(73—76)
XII skupština Stalne konfe- rencije gradova	397—398	(77—78)

STANOVNIŠTVO

Prvi rezultati popisa stanov- ništva	203—208	1—6
---	---------	-----

POLITIČKE I DRUŠTVENE ORGANIZACIJE

Savetovanje predstavnika ko- munističkih partija u Mos- kvi i Jugoslaviji	7—8	(1—2)
Međunarodna aktivnost ju- goslovenskih sindikata u 1960.	8—12	(2—6)
Savez novinara Jugoslavije 1957—1960.	55—58	(7—10)
II plenum Saveznog odbora SSRNJ	123—124	(11—12)
V kongres Socijalističkog saveza radnog naroda Slo- venije	125	(13)
Savez ratnih vojnih invalida Jugoslavije u 1960.	125—126	(13—14)
»Korak nazad« (izvod iz re- ferata Veljka Vlahovića) ..	127—130	(15—18)
Lokalne radne akcije omla- dine u 1960.	131—132	19—20
Članstvo Saveza sindikata Jugoslavije	149	(21)
Matice iseljenika	150—151	(22—23)
Jugoslovenska liga za mir, nezavisnost i ravnopravnost naroda (1960—1961) ..	152—154	(24—26)
Međunarodna saradnja Na- rodne omladine Jugoslavije	154—156	(26—28)
Međunarodne veze Saveza ženskih društava Jugoslavije	156	(28)
Konferencija za društvenu aktivnost žena Jugosla- vije	243—244	(29—30)
Savet društava za staranje o deci i omladini Jugoslavije	245—246	(31—32)
Članstvo Socijalističkog save- za radnog naroda Jugosla- vije	351	(33)
Sastav mesnih i opštinskih odbora SSRNJ	352	(34)
Podmladak Jugoslovenskog crvenog krsta	353—354	(35—36)
Proširena sednica Izvršnog odbora Saveznog odbora SSRNJ	399—400	(37—38)
Sastav članstva i rukovodstava Narodne omladine Jugoslavije	401—402	(39—40)

PRIVREDA

Savezni društveni plan za 1961. godinu	13—16	(1—4)
Industrijska preduzeća po veličini	16—18	(4—6)
PTT saobraćaj 1957—1960. i nova organizacija JPTT	18—23	(6—11)
Potrošački krediti	22—26	(11—14)
Privreda u 1960.	59—65	(15—21)
Nova proizvodnja jugosloven- ske industrije	66—70	(22—26)
Novčana primanja i izdavanja privrednih organizacija ..	70—72	(26—28)
Privreda Jugoslavije 1945—1960.	157—162	(29—34)
Izmene u spolnotrgovinskom i deviznom sistemu	163—167	(35—39)
Farmaceutska industrija ..	167—170	(39—42)
Stočarstvo 15. januara 1961.	170—172	(42—44)
Drumski saobraćaj 1957—1960.	209—212	(45—48)
Nerobni devizni prihodi i rashodi	212—214	(48—50)
Razvoj energetike	247—250	(51—54)
Olovo i cink	251—252	(55—56)
Razvoj prevoza i organizacija Jugoslovenskih železnica ..	253—256	(57—60)
Porast zaposlenosti 1957—1960.	309—313	(61—65)
Regresi u privredi	313—316	(65—68)
Sprovođenje stambene reforme	317—320	(69—72)
Veterinarska služba	321—325	(73—77)
Potrošnja veštačkih đubriva ..	326—328	(78—80)
Sistem i politika cena u Ju- goslaviji	355—361	(81—87)
Smene u industriji	361—363	(87—89)
Šumsko bogatstvo i njegovo iskorišćavanje	364—372	(90—99)
Poslovanje privrednih orga- nizacija	372—376	(99—102)
Proizvodnja, potrošnja i iz- voz šljiv	376—380	(102—106)
Društveni proizvod i nacio- nalni dohodak 1956—1960	403—407	(107—111)
Poslovanje privrednih orga- nizacija u prvom polugodu 1961.	408—410	(112—114)
Poljoprivredna dobra i zadr- uge u 1960.	410—414	(114—118)
Grđevinarstvo 1956—1960.	414—421	(118—125)
Modernizacija trgovinske mre- že na malo	421—424	(125—128)

SOCIJALNA POLITIKA I NARODNO
ZDRAVLJE

Zaštita invalida rada	27—30	(1—4)
Zdravstvo u 1960.	133—134	(5—6)
Socijalno osiguranje 1959 — 1960.	215—216	(7—8)
Radnička odmarališta 1957—1960.	257—259	(9—11)
Zapošljavanje i materijalno obežbeđivanje privremeno nezaposlenih 1957—1960. ..	260—262	(12—14)
Služba zapošljavanja radnika	381—383	(15—17)
Povrede na radu	383—384	(17—18)

PROSVETA, NAUKA I KULTURA

Sistem finansiranja školstva Izdavačka delatnost, časopisi i štampa u JNA	31—33	(1—3)
Crtani film	33—35	(3—5)
Doktorat nauka u 1959. i 1960.	35—36	(5—6)
Prosveta i kultura u 1960.	73—80	(7—14)
Radnički univerzitet »Đuro Salaj« u Beogradu	135—138	(15—18)
Hidrometeorološka služba ..	173—176	(19—22)
Nagrade jugoslovenskim fil- movima na međunarodnim festivalima u 1960.	177—179	(23—25)
Zaštita autorskih prava	180	(26)
VI jugoslovenske pozorišne igre »Sterijino pozorje« ..	217—219	(27—29)
Vrednotno studiranje	219—220	(29—30)
Vojne škole	263—265	(31—33)
Primena nuklearne energije ..	266—267	(34—35)
Jugoslovenski prevodi dela V. I. Lenjina	268—270	(36—38)
Savremena jugoslovenska likovna umetnost	329—332	(39—42)
Gostovanja jugoslovenskih kulturno-umetničkih druš- tava u inostranstvu	333—334	(43—44)
Ustanove i organizacije za obrazovanje odraslih	335—336	(45—46)
Hrvatsko narodno kazalište ..	425—430	(47—52)
	431—434	(53—56)

FIZIČKA KULTURA I NARODNA TEHNIKA

Jugoslovenski sportski re- kordi u 1960.	37—38	(1—2)
Košarka	81—84	(3—6)

Državna prvenstva u 1960.	85—88	(7—10)
Međunarodna takmičenja ju- goslovenskih sportista u 1960.	139—142	(11—14)
Boks	181—183	(15—17)
Sportske sudije	183—184	(17—18)
Finansiranje fizičke kulture 1959—1960.	221—223	(19—21)
XII evropski šampionat u košarci	223—224	(21—22)
Jugoslovenski savez organiza- cija za fizičku kulturu ..	271—273	(23—25)
XVI evropski šampionat u boks	274	(26)
Rukomet	337—340	(27—30)
Fizičko vaspitanje u školama	435—438	(31—34)
XX balkanske atletske igre ..	439	(35)
Jubilarni šahovski turnir na Bledu	440	(36)

SPOLJNA POLITIKA

Stav Jugoslavije u vezi sa za- ostravanjem krize u Kongu	39—42	1—4
Poseta predsednika Republike Gvineje Seku Turea	42—43	(4—5)
Poseta predsednika Pakistana Mohameda Ajuba Kana ..	44	
Poseta ministara inostranih poslova Indonezije dr Su- bandirja	44	(6)
Međunarodni ugovori zaklju- čeni u drugoj polovini 1960. godine	45—48	(7—10)
Stavovi Jugoslavije o pitanju Alžira	89—92	(11—14)
Jugoslavija na XI zasedanju Generalne konferencije UNESCO-a	92—93	(14—15)
Diplomatsko-konzularna predstavništva	93—96	(15—18)
Bilateralni odnosi u 1960.	143—144	(19—20)
Poseta državnog sekretara za inostrane poslove Koče Po- povića Kanadi	144	(20)
Jugoslovensko-albanski odnosi	185—190	(21—26)
Stavovi Jugoslavije o dogada- jima u Kongu	190—192	(26—28)
Poseta predsednika Saveta ministara Kraljevine Laos Suvana Fume	192	(28)
Poseta predsednika Tita nekim zemljama Zapadne i Severne Afrike	225—230	(29—34)
Odnosi sa zemljama Zapad- ne i Severne Afrike koje je predsednik Tito posetio 1961.	231—236	(35—40)
Jugoslavija na Konferenciji Ujedinjenih nacija o diplo- matkim odnosima i imuni- tetima	237—238	(41—42)
Jugoslavija na XVI zasedanju Ekonomске komisije za Ev- ropu (ECE)	238—239	(42—43)
Poseta potpredsednika SIV-a Aleksandra Rankovića Grč- koj	240	(44)
Poseta državnog sekretara za inostrane poslove Koče Po- povića Holandiji	240	(44)
Učešće Jugoslavije na XV zasedanju Generalne skup- štine UN	275—282	(45—52)
Pripreme za konferenciju šefova vanblokovskih zea- malja	283—284	(53—54)
Trojni razgovori Tito — Su- karno — Keita	284	(54)
Poseta predsednika Republike Indonezije Sukarna	285	(55)
Poseta predsednika Republike Mali Modiba Keite	285—286	(55—56)
Međunarodni ugovori zaklju- čeni u prvoj polovini 1961.	286—288	(56—58)
Odnosi između Jugoslavije i Brazila	341—342	(59—60)
Poseta predsednika Republike Gane dr Kwame Nkrumah	343	(61)
Poseta državnog sekretara za inostrane poslove Koče Popovića SSRJ	343—344	(61—62)
Poseta ministra inostranih poslova Republike Italije Antonija Senjija	344	(62)
Jugoslavija na Konferenciji šefova država i vlada neanglozovanih zemalja ..	385—388	(63—66)
Dokumenti Konferencije šefa- va država i vlada vanblo- kovskih zemalja	389—392	(67—70)

»Jugoslovenski pregled« izlazi u mesečnim sveskama.
Godišnja pretplata 6.000 dinara / Redakcija: Moše Pijade 8 / tel. 33-610
Administracija: Ulica Kosmajska 7 / tel. 22-778 / pošt. fah 62 / Beograd.

Tekući račun kod Narodne banke br. $\frac{101-14}{2-645}$

Stampa: Beogradski grafički zavod, Beograd.